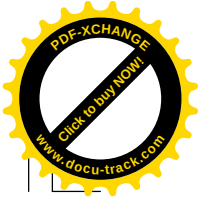
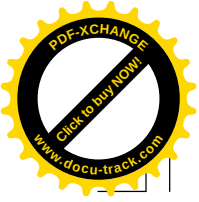

РОЗДІЛ II

АКТИ ТА ДОКУМЕНТИ,
ЯКІ РЕКОНСТРУЙОВАНІ З
ЛІТОПИСІВ, ЛІТОПИСЦІВ І
БОГОСЛУЖБОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

ВСТУПНІ УВАГИ

Важливою ланкою у пізнанні давньої документації є реконструкція актів і документів з історіографічних і хронікальних праць. Чи не перше місце серед цих творів для давньоукраїнського документа посідають літописи. Нами взято до уваги також покрайні записи і колофони з богослужбових книг.

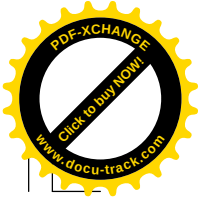
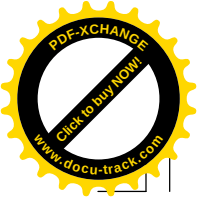
Традиція використання літописцями документальних пам'яток сягає своїми коренями уже „Остромирового“ літопису, який містить текст грамоти Ярослава Мудрого — найдавнішої „Руської правди“. Документуванням своїх творів займався також князь Володимир Мономах. Свідчення цього — „Великий літописець руський“. У його складі є „лист“ Олегу, літопис „шляхів“. Те, що вони написані самим князем, не позбавляє їх документальності. Документом є „повість Василя, ймовірно, замовлена йому Мономахом як запис очевидця“¹. Нині не викликає сумніву статус трактатів Русі з Візантією як окремих документів, що увійшли до „Повісті минулих літ“, та ін. Використання документів в історіографічних та хронікальних творах поширюється протягом усього середньовіччя і відоме не лише на східнослов'янських землях. У літописах „поєдналися численні допливи — твори різноманітних жанрів, які тут злилися у єдине і величне ціле. Тут і попередні літописи, і „сказання“, й усні розповіді, й історичні пісні, створені у різній сфері: дружинні, монастирські, князівські, а деколи ремісничі та селянські“². А водночас і тексти документів. І все це склалося так тому, що середньовічний читач цінував в історіографічних творах насамперед їх документальність, „шукав того, що було „насправді“, його цікавив не реалізм зображення, а сама реальність, не фабула, а сама подія“³. Таким чином, ці писемні пам'ятки містять прямі реалії

¹ Рыбаков Б. А. Древняя Русь. Сказания. Былины. Летописи.— Москва, 1963.— С. 316—317.

² Лихачев Д. С. Вступление // Повесть временных лет.— Москва; Ленинград, 1950.— С. 5.

³ Там само.— С. 40.

для відтворення документальних джерел, які створювалися у Галицько-Волинському князівстві. Першорядне місце у пізнанні галицько-волинського акта й документа вказаного періоду належить Галицько-Волинському літопису, час створення якого збігається з часом функціонування Галицько-Волинського князівства або близький до нього. Л. Черепнін відзначає, що одним із джерел, яке покладено в основу Галицько-Волинського літопису, є „офіціальні документи князівського архіву“⁴.

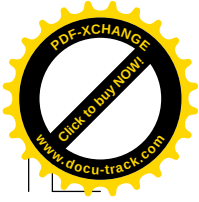
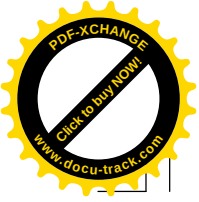
Докази використання документів у літописах різні. Чи не до найперших виявів цього треба віднести згадки термінів на означення тих чи інших документів та їх різновидів.

Під 1288 р. літописець, наводячи заповіт князя Володимира Васильковича, зауважує: „Дроугую же грамоту напсахъ братоу своему такоу же“. Термін „грамота“ літописці використовують, називаючи також документи ординської адміністрації. Для захисту перед ханським темником Куремсою у 1255 р. кременецький воевода Андрій заявляє: „Батиева грамота оу мене єсть“ (Ипат., стб. 829). Відомо, що восени 1277 р. хан Ногай посилає до галицько-волинських князів Лева Даниловича, Мстислава Даниловича та Володимира Васильковича послів „с грамотами“. Текст однієї з них використовує літописець (Там само, стб. 876). Частим є вживання терміна „рѣчь“, що, найправдоподібніше, використовувався на означення дипломатичного листа: „Галичаномъ бо хоташимъ Данила. Ътоуду же послаша. въ рѣчи“ (Там само, стб. 750).

Серед різновидів документів засвідчені терміни „жалость“: „с великою жалостью“ (Там само, стб. 789), разом із цим „жалоба“ (скарга): „и посла Володимѣрь. посолъ свон. со жалобою. ко братоу своему Мьстиславоу“ (Там само, стб. 900). До термінів на означення окремого документа варто віднести „завѣтъ“ (непорушна обіцянка). Щоб помститися за пограбування земель поляками у 1244 р., князі Данило і Василько Романовичі оточують місто Люблін. Побачивши, що руські війська переважають, люблінці стали просити пощади, і князі припинили штурм міста, але запропонували „створиста завѣтъ“ (Там само, стб. 796). Про цю угоду згадує згодом Я. Длугош. Таке ж значення має термін „обѣтъ“: „и створитъ обѣтъ“ (Там само, стб. 821). Відомий також термін „правда“, що означає присягу або взагалі документ.

У значенні акта, який містить умови примирення сторін або є мирною угодою, договором, у літописі вживається термін

⁴ Черепнін Л. В. Літописець Данила Галицького // Матеріали до вивчення історії української літератури.— К., 1959.— Т. 1.— С. 109.

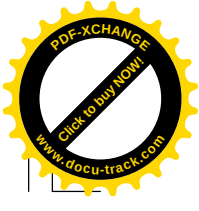
„миръ“. Використання його у значенні документа, мабуть, також давнє у східних слов'ян. Угода документувалася, хоч, може, ще не завжди у XIII ст. Термін найчастіше поєднується з дієсловами „дати“ (погодитися на мир) або „творити“, „створити“ (укладати мир). У 1272 р. ятвязькі князі просять мирної угоди, „**они же шва [Данило і Василько] даша имъ и миръ • и ради быша латвазъ • ш миръ**“ (Ипат., стб. 871); князь Олександр „**створи миръ с Лестькомъ и со Каломаномъ • и с Филею гордымъ**“ (Там само, стб. 738—739). Аналогічно князь Данило у Чернігові „**створиша же миръ со Володимеромъ • и Даниломъ • Мстиславъ • и Черниговъчн**“ (Там само, стб. 772) та ін. Таких прикладів чимало. Більшість мирних угод повинна була документуватися.

Водночас близько 1224 р. „**Мстислав же приа зятя своего любовью [князя Данила Романовича] [...] и оутвердиша миръ**“ (Там само, стб. 746). Названу термінологію успадковано з попередніх століть дипломатичної практики, а якщо йдеться про термін „мир“, то він відомий, починаючи з IX ст.⁵

У деяких випадках „мир“ на означення документа розширювався терміном „клатва“. Кажучи про закінчення військового конфлікту між галицько-волинськими князями і Польщею влітку 1229 р., літописець повідомляє: „**и поа ѿ нихъ • б • моужа • и приѣха Кондратови • и створи Кондратъ с ними миръ**“, але оскільки „**Роуси бо бѣаху полонилъ многоу челядь • и боярынъ**“, обидві сторони „**створиша же межн собою клатвою**“. Однією з основних статей тексту цієї угоди була: „**Роусь и Лахове • аще по семъ коли боудеть • межн ими • оусовица не воевати Лахомъ Роуское челяди ни Роуси — Ладьскои**“ (Там само, стб. 757).

Поряд із терміном „мир“ привертають увагу такі вислови, як „**крѣтъ челова**“ (Там само, стб. 905), „**цѣловалъ бо к нимъ крѣтъ на томъ**“ (Там само, стб. 931—932). Тут часто йдеться про договір, який міг скріплюватися на хресті і фіксуватися письмово. Ці хресні, інакше присяжні, грамоти писалися переважно під час укладання мирних угод, згодом ними обмінювалися сторони, а на доказ непохитності домовленості спільно цілували хрест. Під 1204 та 1216 рр. у Лаврентіївському літописі засвідчено церемоніал обміну хресними грамотами (Лавр., стб. 420). Присяжні грамоти і згадки про них особливо широко відображені на сторінках літописів у XII ст. — 1140, 1147—1150, 1153—1154, 1195—1196 рр. (Ипат., стб. 345—347, 365, 376, 394, 461—462, 688, 701—702 та ін.).

⁵Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка.— Санкт-Петербург, 1895.— Т. II.— С. 150.

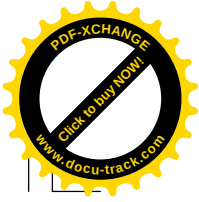
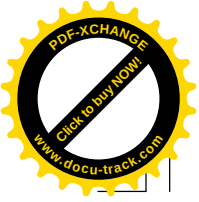
Договір, складений на письмі, відображав одне зі значень терміна „рад“. Воно відоме уже з договорів князя Олега з греками (Лавр., стб. 32) та з договору невідомого смоленського князя з Ригою і Готським берегом⁶. Так само, „положиша радъ межн собою [...] оутвердивъшеса крѣтмъ чѣтнымъ“, вирішили з'їхатися князі Данило Романович зі синами Левом і Шварном та Василько Романович зі сином Володимиром і „ладьскимъ княземъ“ Болеславом у місті Тернаві 1262 р. Тексту договору літописець не подає, а лише переказує в загальних рисах його зміст, наголошуючи, що в ньому йшлося „о землю Роускою и Ладьскоу“ (Ипат., стб. 857—858).

Згадані терміни вказують на використання в Україні-Русі багатьох видів і типів офіційних документів, на безпосереднє ознайомлення літописців із ними, звідки вони черпали не лише назви, але й сюжети для літописів.

Літописець повідомляє, що „прислаша князи Литовьскни• к великои княгини Романовои и Даниловн и Василькови миръ дающе“. Суть власне договору зводиться до слів: „Он же вси миръ даша князю Даниловн• и Василькоу“. Таким повідомленням, як свідчать наведені приклади, розповідь про документ вичерпувалася. Літописець, однак, на цьому не спиняється. Маючи перед собою текст договору (складений на зламі 1219—1220 рр.), він, крім загальної згадки, наводить список литовських князів-контрагентів, які прибули укладати „мир“: „се старѣшен [князі]• Живинъбоудъ• Давъатъ• Довъспроункъ• братъ его Миндогъ• братъ• Довъталовъ• Вилканалъ• а Жемотъскын князь Ерьдивилъ• Выкынтъ• а Роушьковичевъ• Кинтибоутъ• Воннбоу⁷• Боутовитъ• Вижѣикъ• и снѣ его Вишани• Китенин• Пилкосова• а се Боулевичи• Вишнмоу⁷ [далі уточнення] его же оуби Миндоготъ• и женоу его полалъ• и братью его побилъ• Едивила• Спроудѣника• а се князи• из Даво⁴твы• Юдьки• Поукѣикъ• Бикши• Ликникъ“ (Ипат., стб. 735—736). Без використання тексту документа навряд чи можна було б з пам'яті перерахувати усіх князів.

Наведемо інший приклад. Він стосується угоди між князем Данилом і королем Угорщини Белою IV, складеної навесні 1252 р. Літописець повідомляє: „и ѣха во Нѣмцѣ [князь Данило] с Романом⁴ и да сестроу герцоковоу за Романа• и створить вѣѣтъ“ (Там само, стб. 821). Йдеться про угоду між князем Данилом і королем Белою IV, згідно з якою Бела мав допомогти синові князя Романові,

⁶ Смоленские грамоты XIII—XIV веков / Подготовили к печати Т. А. Сумникова и В. В. Лопатин.— Москва, 1963.— С. 10.

котрий став чоловіком небоги герцога австрійського Фрідріха II Гертруди, здобути престіл Австрії. Як зауважує літописець, договір був настільки розлогий, що „ЕГО ЖЕ ЗА МНОЖЕСТВО ВЕСЬ НЕ СПИСАХОМЪ“ (Ипат., стб. 821). Це застереження літописця, на думку О. Юрасовського, змушує припускати, що в інших подібних випадках документи переносилися ним до літопису повністю⁷. Згодом (під 1257 р.) цей документ використовується ще двічі (Там само, стб. 836—837).

У Галицько-Волинському літописі вміщено також порівняно великі тексти документів. Йдеться, насамперед, про дві заповітні грамоти („роукписанія“) князя Володимира Васильковича. У першій, написаній між 9—15 лютого 1288 р., володимирський князь заповідає князю Мстиславові Даниловичу право на володіння після своєї смерті Володимирським князівством з усіма належними до нього землями та містами разом зі столичним Володимиром (II, № 45).

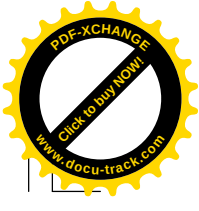
Друга заповітна грамота написана тоді ж,— заповіт князя Володимира Васильковича для дружини Ольги. Князь розпоряджається передати дружині місто Кобринь, села Городло, Садове, Сомино та монастир Святих Апостолів із належним до нього селом Березовичі. Тут же князь залишає також окремі права за містом і монастирем (II, № 46).

Так само чітко виділяється і третій документ — статутна грамота Мстислава Даниловича, з допомогою якої узаконюються покарання для берестян — данина за їхню „кормолоу“ проти спадкового князя. Видано грамоту наприкінці травня 1289 р. (II, № 67).

Реконструкція названих документів наочно показує, що літописець під час укладання літопису безпосередньо користувався князівським архівом. Він, децю скорочуючи обсяг документів (пропущено **прикінцеві протоколи**), повністю зберігає клаузулу **інвокації**, характерну для заповітних грамот у східнослов'янській дипломатиці структурну частину, і „живими“ переносить їх на сторінки літопису. Починаючи від перших оцінок цих документів наприкінці XVIII ст. і сягаючи сьогодення, ніхто з дослідників ніколи не сумнівався, що тут ідеться саме про окремі оригінальні документи, які фігурували у час створення літопису.

Поряд із згадками про власне міжкнязівські та міждержавні документи-угоди, внесення текстів офіційних документів, що

⁷ Юрасовский А. В. Грамоты XI — середины XIV века в составе русских летописей // История СССР.— 1982.— № 4.— С. 143.

відображають внутрішнє життя князівства, у розглядуваному літописі натрапляємо на уривки звернень, щоденники військових походів тощо. Прикладом використання щоденника може служити опис походу князів Данила та Василька разом з мазовецьким князем Конрадом Казимировичем проти Польщі влітку 1229 р. (Іпат., стб. 754—757). Так само у формі щоденника, хоч і з меншою деталізацією фактів, описано переміщення військ князів Данила і Василька та їхніх воєвод проти угорського королевича Андрія та його союзників — князя Олександра Всеволодича, болохівських князів і воєводи Гліба Зеремієвича навесні 1233 р. (Там само, стб. 766—769) або військ князів Лева Даниловича, Мстислава Даниловича та Володимира Васильковича разом із пінським і туровським князями та брянським князем Олегом Романовичем і золотоординцями проти Литви наприкінці 1275 — на початку 1276 рр. (Там само, стб. 871—874).

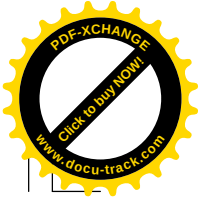
Під 1228 р. події у літописі подані у контексті опису походу Данила і Василька, воєводи Мирослава та тисяцького Дем'яна до міста Чорторийська за датами, що вказує на пряме запозичення форми польового щоденника:

Перший день (25 березня 1228 р.): „Дѣмьяноу же приѣхавшоу [від князя Мстислава Мстиславича] в великоу соуботоу“. Вранці наступного дня (26 березня 1228 р.): „наоутрѣа же на великъ днь • прнехаста Данилъ и Василько ко Черторинскоу“. Вночі з третього на четвертий день (27—28 березня 1228 р.): „в понеѣдѣльникъ на ночь • шбѣсѣдоста гра^А“. Протягом четвертого дня (28 березня 1228 р.): „Данилъ же повелѣ пристоупити ко гра^А • и взяша градъ нхъ • и княза нхъ • изимаша“ (Там само, стб. 752).

Текст щоденника, як припускає В. Пашуто, належить перу тисяцького Дем'яна, якому літописець завдячує багатьма відомостями⁸. Така документація на сторінках літописів фіксується уже у XII ст. Її використовує літописець київського князя Ізяслава Мстиславича, про що свідчить „Київський літопис“ (Там само, стб. 244—245, 285—293, 318—320).

Як впливає з поданого огляду, літопис містить різні види актів і документів, хоч вони знайшли на його сторінках аж ніяк не адекватне засвідчення. В одних випадках про них повідомляють терміни на означення актів чи документів, в інших є натяки на функціонування тих чи інших документів, їх зміст,

⁸ Пашуто В. Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси.— Москва, 1950.— С. 35—36, 73—78.

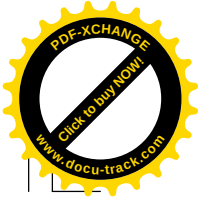
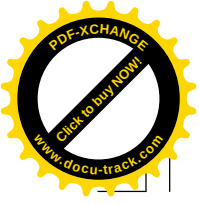
обсяг тексту, ще в інших — це прямі, безпосередньо перенесені на сторінки літопису тексти документів. У зв'язку з цим нині позбавлені будь-якої доказовості твердження про те, що літописці не використовували документальний фонд князівства, а отже, й про можливість його відтворення на основі літописів. Вони були однією з основних підвалин літописних творів. Інша річ, що не всі документальні джерела, які лягли в основу літописів, зокрема Галицько-Волинського, можна сьогодні реконструювати і бачити за ними ті чи інші першозразки актів та документів, розрізняти їх діловодно-дипломатичні ознаки тощо.

Відомо, що під час використання документів у літописах частими були втручання літописців у контекст. І це виявлялося насамперед у скороченні документів, „вибиранні з них“ тих уривків, які найбільше підходили для передання фактів і служили задуманому літописцем укладу літописної канви. У зв'язку з цим тексти подекуди виступають навіть у формі дрібних вставок або цитат. Тут маємо справу з реконструкціями „літописних грамот“ чи „літописних актів“ особливого складу.

У деяких випадках розглядувані документи, незважаючи на традиційну для східнослов'янського літописання увагу літописців до оригінальних текстів (це загальнодоказово, інакше неможливі були б будь-які реконструкції), підлягали редагуванню, яке здійснювалося на різних етапах. Передусім, якщо говорити про Галицько-Волинський літопис, то на рівні складання місцевих „літописців“ та їх „редакцій“⁹, згодом під час опрацювання „літописів“ та об'єднання галицької і волинської частин в один кодекс (на думку А. Генсьорського, літопис складається з п'яти „редакцій“, остання з яких сформована на початку XIV ст.)¹⁰, нарешті, у процесі включення галицько-волинського кодексу до Іпатіївського зведення. На це вказують не лише форма збереження засвідчених у літописі документів, але й різночитання тих самих документів із Іпатіївського, Хлебниковського і Єрмолаївського списків та списку XVII ст. Марка Бундура. Про втручання авторів літопису в тексти документів свідчать також поділ текстів того самого документа при внесенні на сторінки літопису (Іпат., стб. 884 та ін.), пересипання їх

⁹ Перфецький Є. Перемишлянський літописний кодекс першої редакції в складі Хроніки Яна Длугоша // Записки НТШ.— Львів, 1928.— Т. CXLXIX.— С. 31—83; 1931.— Т. CLI.— С. 19—56.

¹⁰ Генсьорський А. І. Галицько-Волинський літопис (Процес складання, редакції і редактори).— К., 1958.— С. 99.

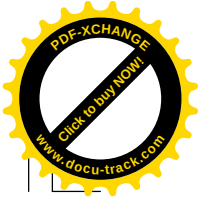
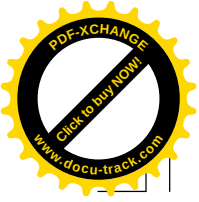

словами, що належать літописцям, напевні, сам характер їх подання у контексті Галицько-Волинського літопису. При цьому варто зауважити, що, власне, найкоротші тексти документів (читай, багаторедаговані) припадають здебільшого на найстаршу частину літопису, приблизно до 1270 р., згодом, зокрема з 80-х років XIII ст., вони набагато більші за обсягом і подаються без інноваційних привнесень укладачів чи переписувачів літопису.

До документальних джерел, тексти яких майже не вдається реконструювати (це аж ніяк не знімає з порядку денного їх реконструкцію), належать записи рішень і ухвал „дум“, „рад“ на князівських дворах, протоколи князівських з'їздів („соборів“, „снемів“), народних віч, посольських звітів. Тексти цих документальних пам'яток розкидані у формі уривків по всьому літопису і часто піддаються вичленуванню. Через згадані втручання літописців і, очевидно, переписувачів вони майже злилися з авторським текстом літопису. Лише загальна інформація про віче у Галичі 1231 р. з уривками мови князя Данила: „**ХОЧЕТЕ ЛИ БЫТИ ВЪРНИ МНѢ ДА ИЗНИДОУ НА ВРАГИ МОЕ**“ і відповіді галичан: „**ВЪРНИ ЕСМЫ БОУ И ТОБѢ. ГѢНОУ НАШЕМОУ. ИЗНИДИ С БЖИЕЮ ПОМОЩЬЮ**“ (Ипат., стб. 763) може вказувати на існування тексту „протоколу“ віча.

Для відтворення документації такого типу, як посольські звіти (поширювалися уже в XII ст., пор.: Там само, стб. 244—245, 318—320), служить така текстологічна деталь у літописах, як опис обміну „офіційними мовами“ між послом і князем, церемоніал, пов'язаний з приходом, прийняттям і відходом посольства. Володимирський князь Володимир Василькович так зустрічає посольство галицького князя Лева Даниловича, очолюване перемишльським єпископом Мемноном: „**ИИ ЖЕ [Мемнон] ВОНДЕ К НЕМОУ. [Володимиру Васильковичу] И ПОКЛОНИВСА ЕМОУ ДО ЗЕМЛѢ. РЕКА: „БРАТЪ ТИ СЯ КЛАНЯЕТЪ“**“. Далі „**ВЕЛѢ [Володимир Василькович] ЕМОУ СѢСТИ. И НАЧА ПОСОЛЬСТВО ПРАВИТИ**“ (Там само, стб. 912—913). Поданий текст є дуже скупим свідченням про писаний акт, який можна вичленувати зі загального контексту літопису, причому поданий він з великим відхиленням від оригіналу і, за винятком слів „**БРАТЪ ТИ СЯ КЛАНЯЕТЪ**“, сприймається як переказ. У багатьох інших випадках маємо справу з такими текстами лише як з наслідком раніше використаних документів.

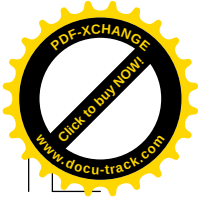
На сторінках літопису репрезентована ще одна група актів — саме епістолярний жанр князівського архівного фонду. Вона, порівняно з вказаними документами, досить велика, і її реконструкція, а отже, й пізнання та оцінка, натрапляють на труднощі. Однак однією з переваг текстів епістолярії щодо вказаних документальних і актових матеріалів є те, що їх більше, і вони, очевидно, через традиції менше піддавалися редагуванню, потрапляючи до літопису. Це створює не лише потенційну можливість для їх більш представницької реконструкції, але й сприяє аргументації щодо відтворення їх як окремих актів.

У чому полягає складність реконструкції епістолярних пам'яток?

У багатьох випадках наявний лише термін на означення акта, а тексту немає. По-перше, ці пам'ятки дійшли до нас на сторінках літопису найчастіше у скороченому вигляді (це стосується усіх „літописних документів“), що не завжди дає змогу обґрунтовано (доказово) виділити тексти цих актів і, як правило, не зумовлює однозначної оцінки їх щодо форми; по-друге, непереконливими, а інколи й суперечливими є думки про генезис уміщених у літописі епістолярій, що було певний час гальмом у пошуку засад відтворення цього виду документації. Деякі дослідники вважають, що за цитованими у літописі текстами криється не автентичне листування — власне листи, послання, звернення, депеші, запрошення чи просто записки — зразки давньої документації, а лише „літературні опрацювання усної традиції“¹¹. Основним джерелом такої оцінки з історичного погляду був ранньосередньовічний руський звичай вести переговори між князями не з допомогою листування, а усно, „через словесні передання“ послами „речей“.

Останнє потребує деяких уточнень. Зауважимо, що у Давній Україні-Русі не було „форми спілкування за допомогою письма у князівському середовищі“ (наголошуємо на князівських контекстах, бо у літописах найбільше репрезентоване саме міжкнязівське листування). І це, власне, було підставою для думки, що виголошувані „речі“ потрапляють на сторінки літописів після „неодноразових повторювань“ їх послами і лише в літописах вони набирають епістолярної форми завдяки літописцям. Таке трактування підкріплювалося тезою про брак

¹¹ Див.: Франчук В. Ю. Киевская летопись. Состав и источники в лингвистическом освещении.— К., 1986.— С. 109—110.

начебто оригінальних документів цього жанру. А звідси випливали супровідні міркування, які хоч опосередковано, але стосувалися питання оцінки контексту літописів. Якщо таких документів не було, то як вони могли потрапляти до літописів?

Відомості про усні міжкнязівські дипломатичні контакти і взагалі спілкування відповідають реальним даним, але стосуються тільки найдавнішого періоду історії Русі. На початку руської державності переговори між князями велися усно, але це явище не було тривалим. Однак його узагальнено і без належної диференціації на давній (ранній) і пізніший періоди у давньоруській дипломатичній практиці перенесено на XII—XIII і навіть XIV ст. У 1946 р. Д. Лихачов писав: „Руський звичай „ссылатся речьми“, а не грамотами був дуже стійким. Хоч походження його сягає, без сумніву, писемного періоду історії Русі, проте і пізніше, навіть через декілька століть після запровадження писемності, руські послы, як колись „изустно“, виголошують доручені їм „речи“, не вносячи їх у грамоти“¹². Цю думку підтримують І. Єрємін¹³, а згодом О. Творогов¹⁴.

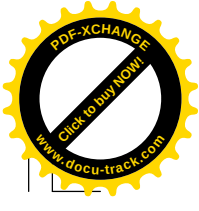
Втім, із розвитком досліджень історії дипломатії Київської держави та джерелознавства у 50—70-х роках, зокрема з відкриттям берестяних грамот, що засвідчили не лише існування епістолярної документації як історичного явища, але й високий загальний рівень писемних відносин на Русі навіть між простим людом, погляд на уміщений у літописах актовий матеріал змінився. Б. Рибаків зауважує: „Коли б літописець штучно надавав своєму викладу епістолярної форми, то літопис ряснів би псевдограмотами, надуманими для будь-якого випадку“. Тим часом це витяги, цитати, великі і малі уривки автентичних документів, що „зберігають мову і орфографію оригіналів, точно відповідають реальним можливостям князівського архіву“¹⁵. Щодо цього можна поставити також ряд тривіальних питань. Якби тексти уміщених актів відтворювалися з пам'яті послів, то звідки на сторінках літопису взялася документація

¹² Лихачев Д. С. Русский посольский обычай XI—XIII вв. // Исследования по древнерусской литературе.— Ленинград, 1986.— С. 144—145.

¹³ Еремин И. П. Литература Древней Руси: Этюды и характеристики.— Москва; Ленинград, 1966.— С. 109.

¹⁴ Творогов О. В. К вопросу о периодизации литературы Киевской Руси // Русская литература.— 1983.— № 4.— С. 123.

¹⁵ Рыбаков Б. А. Древняя Русь...— С. 318.

інших князівств, зокрема іноземних канцелярій (контакти із закордонними князівськими дворами велися лише з допомогою документів), звідки така часта деталізація фактів, нарешті, як у такому випадку взагалі творилися перші „літописці“, наприклад, перша складова частина Галицько-Волинського літопису, яка, за А. Генсьорським, доведена до 1234 р., а написана близько 1255 р., друга доведена до 1266 р., а написана щойно у 1269 р., тощо¹⁶. Це, однак, не виключає, що у XIII ст. у деяких випадках ще міг використовуватися усний спосіб контактів між князівськими дворами.

Приводом для оцінки явища було порівняльне вивчення текстів літописів, а щодо жанру уміщених епістолярій, крім того, подібність структури цих актів із структурою берестяних грамот. Ініціатором наукового обґрунтування поширення на Русі писемного листування у давні часи, його постійного використання у літописах, а також реконструкції на їх основі невідомих давньоруських епістолярій був Б. Рибаків¹⁷. Основні положення його твердження підтримали і розвинули В. Пашуто¹⁸, О. Юрасовський¹⁹, О. Державіна²⁰, а мовну оцінку явища зробив український філолог В. Франчук²¹. На сторінки Галицько-Волинського літопису разом з офіційними князівськими статутними й заповітними грамотами та іншою документацією потрапляють і давні епістолярії. По-іншому у практиці авторів літописів не могло бути. Якщо це листування зберігалось в архівах чи канцеляріях, то чому воно мало б залишатися поза увагою, чому мали б не використовуватися і не включатися у контекст літописів названі документальні матеріали, листи, послання, звернення і запрошення, зміст яких нерідко важливіший, ніж зміст власне грамот чи щоденників.

¹⁶ Генсьорський А. І. Галицько-Волинський літопис...— с. 99.

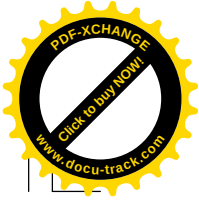
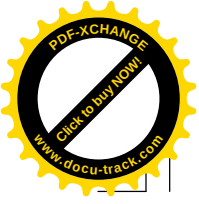
¹⁷ Рыбаков Б. А. Древности Чернигова: Приложение 1 // Материалы и исследования по археологии древнерусских городов.— 1949.— № 11.— С. 95; його ж. Древняя Русь...— С. 316—336.

¹⁸ Пашуто В. Т. Очерки...— С. 30—191 та ін.; його ж. Внешняя политика Древней Руси.— Москва, 1968.— С. 40—41, 156—157, 163—164, 169—177 та ін.

¹⁹ Юрасовский А. В. Грамоты XI — середины XIV века...— С. 141—150.

²⁰ Державина Е. И., Юрасовский А. В. [Рец.]: Франчук В. Ю. Киевская летопись: Состав и источники в лингвистическом освещении.— К., 1986 // Древнейшие государства на территории СССР: Материалы и исследования. 1986 год.— Москва, 1988.— С. 250—253.

²¹ Франчук В. Ю. Киевская летопись...— С. 109—137 та ін., бібліографія.

Подаємо зразки цих епістолярій, реконструйовані з Галицько-Волинського літопису:

1228 р., березня 19—20.— З листа князя Данила Романовича князеві Мстиславу Мстиславичу:

„Не подобаетъ пинаномъ держати • Черторынска • тако не могу имъ терпѣти“ (II, №10).

1230 р., кінець лютого — березень. [Галич].— З потаємного запрошення галицької громади князю Данилові Романовичу по-сісти престіл у Галичі:

„Іако Соудиславъ шелъ естъ во Понизье • а королевичъ в Галичи всталъ • а понди борже“ (II, № 13).

1248 р., листопад. Неподалік річки Нарви.— Записка князя Василька Романовича братові Данилу з поля битви з ятвягами:

„Іако брань си велика естъ • потѣснися к намъ“ (II, № 24).

1282 р., середина вересня. [Холм].— Лист-відповідь князя Юрія Львовича князю Володимирові Васильковичу:

„Строю мон • раѣ быхъ и самъ с тобою шелъ • но нѣколько є мь ѣдоу господине до Соуджали женитъ • а со собою • понимаю не много людин • а се вси мон людье и богарѣ • Боу на роуцѣ и тобѣ • а коли ти боудеть любо тогда с ними понди“ (II, № 31).

1285 — початок 1286 р. [Мельник].— Лист князя Лева Даниловича сину Юрію:

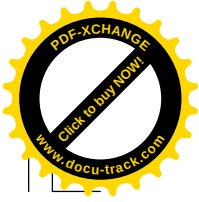
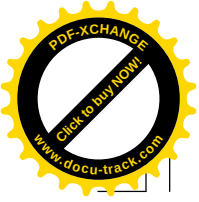
„Гноу мон Юрьн • Не ходи самъ с Литвою • оубилъ га князя ихъ Воишелка • любо восхотятъ мьсть створити“ (II, № 35).

1288 р., початок червня. Любомль.— Лист князя Володимира Васильковича князю Мстиславові Даниловичу:

„Братъ мон самъ вѣдаешъ • како єсмь имѣлъ брата своего Кондрата • и чѣтилъ и дарилъ а в обиду его стоялъ єсмь за нимъ • како и за собою • абы ты тако же мене дѣла • приаы и с любовью подъ свою роукоу и стоялъ за нимъ во его зло“ (II, № 50). Далі про ці документи мовиться ширше.

Які реальні історичні, дипломатичні, текстологічні критерії сприяють реконструкції епістолярних пам'яток цієї найчисленнішої групи актів, що реконструйована з літописів?

Крім даних загальних досліджень літописів, зокрема різнобічного обстеження їх джерельної бази та власних спостережень над актовими матеріалами XIII ст., відтворенню текстів до-

кументів і різних інших актів на основі літописів, зокрема Галицько-Волинського, допомагають:

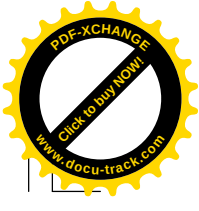
1. Загальні відомості про поширення (а також використання) актів епістолярного жанру на Русі у XIII ст. і раніше. Свідченням цього є виявлені згадані раніше берестяні грамоти у Новгороді й інших містах (Смоленську, Пскові, Твері, Вітебську, Мстиславі), а також терміни на означення різновидів актів. Наочною ілюстрацією міжкнязівських контактів з допомогою листів та різних послань є практика їх пересилань у формі сувоїв і згортоків, що знайшла відображення на мініатюрах Радзивіллівського літопису. Сувої і згортки документів передаються до рук князів послами.

2. Дані самого тексту документа. Насамперед ідеться про смислову „цілісність“ уміщеного в літописі акта. Поряд розглядається його будова (формуляр). Вона повинна бути подібною або збігатися з формулярами автентичних документів, що відомі з давньоруського дипломатарію. Поряд розглядаються малі та великі фрагменти актів, крім тих, які є лише „слідом документа“ і часто нагадують текст укладача літопису²². Потребують урахування складові частини документів. Чимало з них зберігають на початку так звану етикетну частину, що містить звертальну (адресну) формулу. Вона підтверджує, що йдеться саме про лист, послання тощо. Цей структурний компонент епістолярій найчастіше виражено словами: „**БРАТЄ**“, „**БРАТЬЄ**“, „**СНОУ**“, „**СЫНОВЧЄ**“, „**ОТЧЄ**“, „**СТРОЮ МОН**“, „**ГОПОДИНЕ ОЧЄ**“ тощо. Окремі з них уточнюються іменами: „**БНЮУ МОН ЮРЬН**“, „**БРАТ МОН МЫСТИСЛАВЕ**“.

3. Форма подання (спосіб внесення) актів у контекст літопису. Розглядаються акти, передані посольствами (або гінцями), а в них мова ведеться від першої особи — князя, єпископа, боярина-тисяцького та ін., у яких, однак, особиста присутність експонентів при поданні листа, послання чи іншого документа виключається. Виняток може становити хіба що пересилання листів чи депеш під час облог міст, фортець. У літописах такі тексти супроводжуються словами: „**ПРИСЛА [...] ПОСОЛЪ СВОИ**“, „**ПОСЛА ПОСЛА**“, „**ОТРАДИ ПОСЛА**“, „**НАЧА СЛАТИ КО**“ тощо. Така форма подання актів відома ще з XI—XII ст.

4. Перед текстом дипломатичного листа чи послання, звернення, на відміну від заповітних або присяжних грамот, може

²² Юрасовский А. В. Грамоты XI — середины XIV века... — С. 143.

виступати термін „рѣчь“. За давньою традицією, цей термін пов'язується з „князівським дипломатичним листом“²³ (приклади див. раніше). Він використовувався літописцями у XII ст., відомий у давньоукраїнській мові XV ст.

Пізнавальним під час реконструкції актів є також використання різних форм дієслова у значенні „говорити“, що етимологічно пов'язане з терміном „рѣчь“²⁴, „посла посолъ [...] и речь“, „и посла [...] и реки“, „и посла ко Котаневн река“, „посласта Кондратовн рекоуще“.

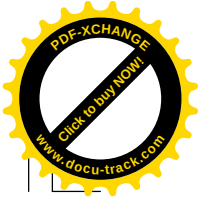
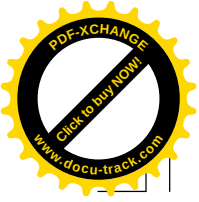
5. Мова і орфографія текстів. Листування та інші акти звичайно писані не однією мовою та засвідчують іншу орфографію порівняно з мовою і орфографією авторського тексту літопису. Різниця в орфографії текстів (незважаючи на всі можливі редакторські втручання) простежується також серед актів, які створювалися на галицько-волинських землях, і тих, що надходили з інших земель.

Спираючись на вказані принципи виокремлення актів та документів із літописів, реконструюється понад 60 листів, послань, звернень, записок тощо, які репрезентують епістолярний жанр галицько-волинського документального фонду XIII ст. Виявлено також листи, що надходили з інших князівських дворів та з-за кордону.

Відтворене галицько-волинське листування належить здебільшого князям і їх канцеляріям, а також особам різних суспільних станів тогочасного Галицько-Волинського князівства. Більша частина його експонентів — це спадкові князі, князі-сюзерени, а саме: князь Роман Мстиславич, княгиня Анна, її сини Данило і Василько Романовичі, внуки — князі Лев Данилович, Мстислав Данилович, Шварно Данилович і Володимир Василькович, правнук — князь Юрій Львович, а також князі-васали. Низку із цих епістолярій створено у канцеляріях тимчасових володарів Галичини і Волині, князями Володимиром Ігоровичем, Мстиславом Мстиславичем, Олександром Всеволодичем. Листи виходили від громад містичів і боярства (міста Галич, Берестя) особисто або за посередництвом канцелярій (можливо, воєводських) великих бояр, таких, як Володислав Кормиличич, Судислав Бернатович, Доброслав Суддич, від окремих представників князівської адміністрації, наприклад, тисяцького Дем'яна, осіб духовного стану — Павла Дионісійовича та ін. (Табл. 1—2).

²³ Рыбаков Б. А. Древняя Русь... — С. 317.

²⁴ Франчук В. Ю. Киевская летопись... — С. 125—127.

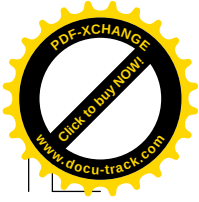
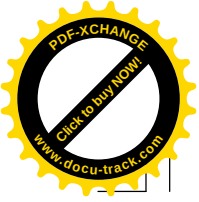
Таблиця 1

Акти та документи князів

Дата	Реальна або імітарна назва місцевос- ті, в якій складався акт чи документ	Експонент													Усього за дата- ми	№ Акта або доку- мента
		Роман Мсти- славич	Воло- димир Ігоров- ич	Кня- гиня Анна	Мсти- слав Мсти- славич	Данило Рома- нович	Василь- ко Рома- нович	Данило і Ва- силько Рома- нович	Олек- сандр Весело- дич	Шварно Дани- лович	Лев Дани- лович	Воло- димир Василь- кович	Мсти- слав Дани- лович	Юрій Льво- вич		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
1195 р., після квітня	Володимир	1													1	№ 1
1202 — поч. 1203 р.	Галич	1													1	№ 2
1206 р., не раніше серпня — поч. 1207 р.	Галич		1												1	№ 3
1207 р.	Берестя			1											1	№ 4
1227 р., березень—травень	—				1	1									2	№ 8-9
1228 р., березня 19—20	—					1									1	№ 10
1228 р., березня 23—24	—				1										1	№ 11
Кін. 1228 — поч. 1229 рр.	—					1									1	№ 12
Кін. 1230 — перша пол. 1231 рр.	Галич					1									1	№ 15
1233 р., не раніше квітня 2	Галич								1						1	№ 16
1235 р., кін. травня	Галич					1									1	№ 18
1239 р., жовтень—грудень	—					1									1	№ 19
1241 р., вересень—листопад	Холм					1									1	№ 20
1245 р., серпня 5—15	Холм							1							1	№ 22
1248 р., листопад	Холм							1							1	№ 23
1248 р., листопад	Неподалік р. Нарви						1								1	№ 24
1249 р., не раніше січня— березня	Володимир					1									1	№ 25
1265 р., січень—червень	Новгородок									1					1	№ 26
1268 р., не раніше квітня 1—7	Перемишль									1					1	№ 27
1268 р., квітня 1—7	Володимир						1								1	№ 28
1279 р., березень—травень	Володимир											1			1	№ 29
1282 р., поч. вересня	Володимир											1			1	№ 30
1282 р., середина вересня	Холм													1	1	№ 31
1282 р., кін. вересня — поч. жовтня	Мельник											1			1	№ 32
1285 р., не пізніше січня 10	Мельник														1	№ 33
1285 — поч. 1286 р.	Мельник										1				1	№ 35

Таблиця 1 (закінчення)

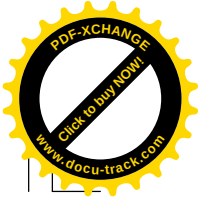
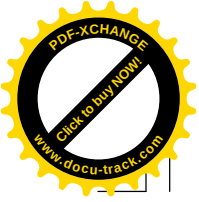
Дата	Реальна або імовірна назва місцевості, в якій складався акт чи документ	Експонент												Усього за дата- вич ми	№ Акта або доку- мента	
		Роман Мсти- славич	Воло- димир Ігоров- вич	Кня- гиня Анна	Мсти- слав Мсти- славич	Данило Роман- ович	Василь- ко Роман- ович	Данило і Ва- силько Роман- овичі	Шварно Дани- лович	Лев Дани- лович	Воло- димир Василь- кович	Мсти- слав Дани- лович	Юрій Льво- вич			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
1287 р., середина грудня	Військовий стан поблизу р. Сян										1	2			3	№ 36
1287 р., кін. грудня	Луцьк												1		1	№ 39
1288 р., січень	Кам'янець											1			1	№ 40
1288 р., січень	Луцьк												1		1	№ 41
1288 р., не пізніше лютого 5—7	Рай											1			1	№ 42
1288 р., лютого 9—15	Рай											4	1		5	№ 43—48
1288 р., поч. червня	Любомль											1			1	№ 50
1288 р., поч. червня	Луцьк												1		1	№ 51
1288 р., кін. серпня — перша пол. вересня	Гай												1		1	№ 52
1288 р., кін. серпня — перша пол. вересня	Любомль												1		1	№ 53
1288 р., після вересня 15	Гай												1		1	№ 54
1288 р., жовтня 20—31	Дорогичин													1	1	№ 55
1288 р., жовтня 20—31	Любомль											2			2	№ 56—57
1288 р., жовтня 20—31	Любомль												1		1	№ 58
1288 р., листопад	Перемішль										1				1	№ 59
1288 р., листопад	Любомль											1			1	№ 60
1289 р., квітня 15—25	Володимир												1		1	№ 62
1289 р., кін. квітня	Володимир												1		1	№ 63
1289 р., кін. квітня	Перемішль										1				1	№ 64
1289 р., поч. травня	Перемішль										1				1	№ 65
1289 р., кін. травня	Берестя												1		1	№ 67
Усього за експонентами		2	1	1	2	8	2	2	1	1	7	15	11	2	56	

Таблиця 2

Акти та документи містичів, бояр, представників духовенства

Дата	Реальна або імовірна назва місцевості, в якій складався акт чи документ	Експонент										Усього № Акта або документа	
		Галицька громада	Боярин Володимир Кормилчич	Боярин (тисяцький) Дем'ян	Боярин Судислав Бернатович	Боярин Доброслав Судич	Попович Євсей	Іеромонах Георгій	Берестейська громада і боярство	Духовна особа Павло Діонісійович	Іеромонах Марко Полікарп		Священник Полікарп
1209 р., березень—травень	Галич	1										1	№ 5
Кін. 1210 — поч. 1211 рр.	Військ. стан під Перемишлем		1									1	№ 6
Кін. 1210 — поч. 1211 рр.	Військ. стан під Звенигородом			1								1	№ 7
1230 р., кін. лютого — березень	Галич	1										1	№ 18
Кін. 1230 — перша половина 1231 рр.	—				1							1	№ 14
1233 р., не пізніше кін. листопада — сер. грудня	Галич					1						1	№ 17
1241 р., вересень—листопад	Галич							1					№ 21
1282 р., жовтня 15	Холм або Перемишль							1				1	№ 34
1288 р., лютого 12	Холм або Перемишль								1			1	№ 49
1288 р., листопад — не пізніше грудня 10	Дорогичин									1		1	№ 61
1289 р., травня 8—10	Береся										1	1	№ 66
1307 р., червня 12	Володимир											1	№ 68
1307 р., серпня 30	—											1	№ 69
Усього за експонентами		1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	12	

Як бачимо, розглядуване листування неоднакового походження. Воно створювалося різними особами, у різних містах (найбільше актів та документів походить з Володимира, Галича, Холма, Луцька, Перемишля) і в умовах різних історичних обставин. Хронологія цих пам'яток — 1197—1289 рр.

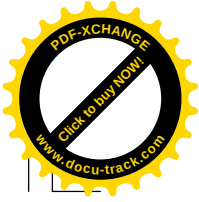
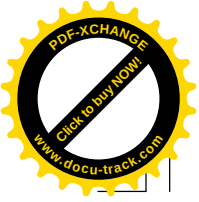
У розділі уміщено п'ять оригінальних текстів із богослужбових книг, що являють собою по крайні записи і колофони. Їх значення для дослідження мови та культури велике. Всі вони датовані: 1282, 1288, 1307 рр. (два матеріали). Знаємо їх авторів. Це — попович Євсевій, ієромонахи Георгій, Марко, священник Полікарп (Табл. 2).

Як і більшість різновидів документації у списках, так і реконструйовані листи, послання, депеші, запрошення тощо рідко зберігають у складі літописів первісний обсяг тексту. Літописець, як відзначалося, включає до контексту лише ті уривки з актів, які для нього були найважливішими і найпотрібнішими під час викладу подій сюжету. Скорочені тексти подекуди навіть утруднюють встановлення різновиду документа, особливо якщо йдеться про суміжні види актів. Деколи з'являється підозра, чи взагалі йдеться про запис або уривок запису акта, листа та ін. Тому не всі тексти можливих актів чи документів використані у книжці.

Втім, чимало відтворених документів близькі за текстом до оригіналів. На їх основі вдається переконливо з'ясувати будову, а для деяких видів актів інколи й закономірності її розвитку. Листи і послання у більшості випадків зберегли дві основні структурні частини: так звану етикетну і змістову, кожна з яких містить свою добірку клаузул. У першу, етикетну, частину, наприклад, часто входить звертальна формула та шаноблива назва адресата (**інскрипція**). Друга частина, що, як правило, репрезентує зміст, виражена клаузулами **промульгації** (оголошення про волю експонента), **нарації** (оповідь про конкретні підстави видачі документа), нарешті, як основна клаузула виступає **диспозиція** — **власне зміст** документа. **Закінчення (прикінцевого протоколу)** в реконструйованих листах, як правило, немає. Воно втрачене. Про те, що **закінчення** у багатьох посланнях та листах були, свідчать аналогії з XII ст. (Ипат., стб. 380, 698—699).

Особливості будови зауважено за зверненнями і запрошеннями. Заслуговує на увагу також зміст реконструйованих епі-

столярій. Більшість із них розповідає про суспільно-політичне життя Галичини і Волині. Виразно ультимативне забарвлення з метою захоплення влади має лист покликаного на галицький престіл князя Володимира Ігоровича до бояр міста Володимира з вимогою видати княгиню Анну з малолітніми синами Данилом і Васильком та прийняти брата Святослава (II, № 3). Листи виконують також функцію запрошень князям від громад міст і боярства вступати на престіл князівства (II, № 5, 13, 61), повідомлень про антикнязівські змови бояр і звинувачення їх у невірності князівським дворам (II, № 14, 20). Вони є також інформацією про наклепи політичного характеру і відповідями на них (Ипат., стб. 747).

У низці листів розповідається про незаконне захоплення володінь і вимоги повернення їх спадковим володарям (II, № 10, 64—65). В окремих із них висловлюються погрози у разі непоступливості. Галицький князь Лев Данилович пише своєму синові Юрію з приводу безпідставного захоплення ним у князя Мстислава Даниловича Берестя: „**Поѣдь вонъ из города. не погоуби землѣ. братъ мой посалъ возводитъ Татаръ. не поѣдеш ли вонъ. а же ти боуду помочникъ браѣ. своемоу на тѣ. аже ми боудеть смѣрть. по своемъ животѣ. даю землю свою всю. братоу своемоу Мѣстиславоу. а тобѣ не дамъ. вже мене. не слоушаешь. шца своего**“ (II, № 65).

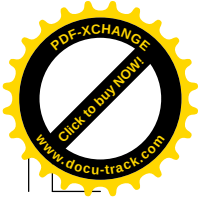
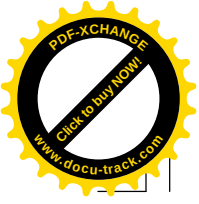
Разом із цим відтворені епістолярії свідчать про звинувачення князями боярства за його свавілля, що в Галичині та на Волині традиційно виявлялося у самочинному роздаванні князівських земель. Такого листа князь Данило Романович спрямовує боярину Володиславові у Галич (II, № 20). Передчасне надання маєтностей усупереч волі князя Володимира Васильковича здійснює князь Мстислав Данилович (II, № 40—41). Збереглися й виправдання Мстислава щодо таких заходів (II, № 11).

Порівняно велика кількість актів пов'язана з переданням князем Володимиром Васильковичем Володимирського князівства у спадок двоюрідному братові Мстиславу Даниловичу і дружині Ользі. У них знайшли відображення усі етапи цієї справи — задум, підготовка передання князівства та власного домену князем Володимиром і сам процес заповідання спадку, що супроводжувався укладанням документів (II, № 36—38, 40, 42—47). Водночас відомі листи, з якими до Володимира Васильковича звертаються князі Юрій Львович, а опісля Лев Данилович, прохаючи переда-

ти їм у власність частину земель князівства, зокрема Берестейську волость (II, № 55, 59). Реконструюються негативні відповіді на це князя і звернення його до свого спадкоємця із закликом ніколи не ділити Володимирського князівства (II, № 56—57, 60). Відомий також лист-відповідь князя Мстислава Даниловича князю Володимирові Васильковичу, з яким спадкоємець у всьому погоджується (II, № 48, 58).

Частина реконструйованих за літописом актів репрезентує дипломатичне листування. Саме такий зміст вкладено у лист княгині Анни, дружини князя Романа Мстиславича, до брата, польського князя Лешка, у якому вона скаржиться на насильне захоплення земель князівства князями Ігоровичами (II, № 4). У листі галицьких містичів і бояр йдеться про необхідність звільнити Галич від військової окупації Угорщиною, зловживання, причинювані населенню палатином Бенедиктом Бором (II, № 5). Листування між князями Мстиславом Мстиславичем і Данилом Романовичем з березня 1228 р., крім з'ясування двосторонніх відносин щодо захоплення пінськими князями волинських володінь, накреслює стратегію політичних і військових заходів для Галичини і Пониззя. Князь Мстислав, визнаючи у своїй діяльності помилки у ставленні до Данила Романовича, пропонує такий порядок спільних дій: а) „ажъ Бѣ въсхочеть • пондивѣ на на“ (тобто угрів, які перебували в Галичі, та їхнього прибічника боярина Судислава); б) „азъ всажу Половци, а ты своимъ • аще Бѣ дасть его нама“; в) „ты возми Галичъ“; г) „азъ Понизье • а Бѣ ти поможетъ“; д) „а про Черторыескъ • правъ еси“ (князь погоджується з думкою Данила відібрати місто від пінських князів) та ін. (II, № 11). У листуванні князів Володимира Васильковича і Мстислава Даниловича мовиться про відносини з Мазовією, зокрема про конечність укладання міжкнязівських угод, взяття Мазовії під захист, потребу постійно допомагати мазовецькому князю Конрадові тощо (II, № 50—54).

До цього ряду актів слід віднести уривки з листів-записок, у яких висловлюються прохання примирити ворожі сторони: „Не лѣпо ми єсть быти кромѣ ваю“ (II, № 16), припинити облогу міст взамін на гарантії політичного панування: „Дамъ тобѣ Галичъ понди ѿ брата“ (II, № 17). Чимало листів стосується організації і проведення міжкнязівських „з'їздів“, „рад“, „соборів“ тощо. Їх зміст здебільшого інформує про згоду сторін на проведення та-

ких зустрічей, пропозиції щодо порядку денного, укладання можливих договорів. Відомі також листи-запрошення на ці з'їзди (II, № 27—28, 43, 52—54).

Певна кількість реконструйованих епістолярій розповідає про військові походи на території Галицько-Волинського князівства і поза його межами. Серед них — заклики до спільної боротьби проти ворога (II, № 27), обіцянки надання допомоги у війнах, відомості про шляхи проходження військових загонів (II, № 8, 15, 33). Деякі листи відображають участь князів у походах (II, № 26, 31—33, 35).

Водночас документи ілюструють висловлення співчуття деяким князівським дворам з приводу ворожих нападів та готовність одних князів виступити на захист інших (II, № 32), вимоги припинення воєнних дій (II, № 12). У реконструйованих епістоляріях знаходять також засвідчення пропозиції щодо захоплення окремих володінь і певні тактичні плани у цьому напрямку (II, № 13, 63), стратегічні корективи щодо розташування військ на полі битв (II, № 24), вимоги тримати оборону міст перед можливим нападом ворога (II, № 18). Лист князя Володимира Васильковича до мазовецького князя Конрада (весна 1279 р.) містить інформацію про грабіж мирного каравану, який прямував із міста Володимира у Ятвязьку землю із зерном, і підступне вбивство його людей (II, № 29—30).

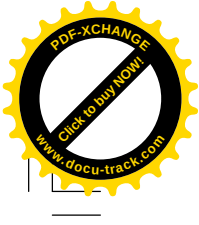
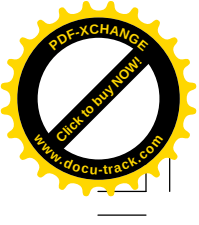
Відомі також листи приватного характеру (II, № 19).

Такою є епістолярна частина актів, що збереглися у складі Галицько-Волинського літопису і включені в книжку.

Підсумовуючи сказане, зауважимо, що документальні матеріали становлять одну з важливих джерельних основ давньоруських літописів. Вони, мабуть, використовувались літописцями навіть частіше, ніж фольклорні чи інші джерела. Підтвердження цього — загальний аналіз тексту Галицько-Волинського літопису.

Реконструйовані на основі пропонованих принципів тексти документів є не записами слів чи переказів послів (хоч і такі мають місце), а переважно скороченими копіями автентичних актів і документів XIII ст. Це самостійні історичні джерела — офіційні князівські грамоти, документи міських громад, боярства, представників духовенства. Серед них велике за обсягом і

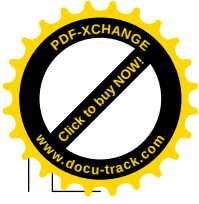
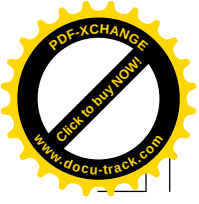

різноманітне за змістом та формою листування. Відтворення документальних пам'яток на підставі літопису багатопізнавальне як щодо з'ясування конкретних реалій їх походження, дипломатичної різноманітності, будови, змісту, так і щодо вивчення загальної динаміки розвитку актової писемності князівства, князівських канцелярій, де вони склалися, характеру архівного фонду галицько-волинських земель досліджуваного періоду.

Розглянуті реконструкції документів і матеріалів з Галицько-Волинського літопису, а також покрайні записи та колофони вагомо доповнюють відомості про репертуар документальної спадщини Галицько-Волинського князівства.

№ 1

1195 р., після квітня. [Володимир].— Володимирський князь Роман Мстиславич повідомляє київського князя Рюрика Ростиславича про згоду передати подаровані йому раніше володіння суздальському князю Всеволодові Юрійовичу і просить взамін за них інші волості або винагороду в „кунах“

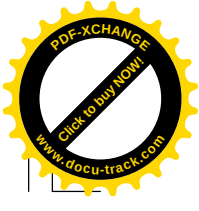
Документ є пам'яткою давньоруської епістолярної спадщини, засвідчує зразок міжкнязівського листування і стосується справ перерозподілу прав власності на земельні наділи. Виник у зв'язку з інтригою князя Всеволода Юрійовича щодо Рюрика, бо останній дав „**волость лѣпшию зати своєюю**“ Романові Мстиславичу, а не йому (йдеться про міста на Правобережжі — Торческ, Триполь, Корсунь, Богуслав та Канів). Контекст Іпатіївського літопису дає змогу розширити зміст документа, разом з тим з'ясувати підстави його появи. У літописі вказується на механізм анулювання Рюриком з допомогою церкви даної ним раніше Романові присяги і вимогу від Романа відмовитися від наданих йому земель, з чим останній погоджується і надсилає листа. Цей факт характеризує не лише міжкнязівські відносини, але й вказує на загальне порушення традиційних правових норм і підпорядкування їх поточним феодальним порядкам. У документі привертає увагу поширена на Русі форма оплати грішми (кунами) за відняті землі і т. ін.

Збереглися пізніші списки документа, найраніші з яких внесені у Київський літопис Іпатіївського кодексу різних редакцій. Структура документа представляє традиційний для Давньої Русі формуляр приватного листа, який складався зі вступної клаузули *інскрипції* у формі звернення („**Учє**“) і *власне змісту*. Дипломатично-діловодна форма та спосіб пересилання його свідчать, що лист міг виникнути внаслідок князівського диктату посольству. Надсилався у Київ окремим послом („**Романъ же посла ко Рюрикови**“) і там, у князівському архіві Рюрика Ростиславича, очевидно, був в оригіналі чи діловодному записі ще наприкінці XII ст., з якого і скористався літописець.

Складався, правдоподібно, у Володимирі. На це непрямо може вказувати той факт, що місто Володимир, починаючи з 1173 р., було постійним місцем перебування князя Романа Мстиславича, його двору і канцелярії.

Пропонована дата — 1195 р., після квітня, ґрунтується на датуванні Іпатіївського літописного кодексу. Під цим роком уміщено текст документа. Водночас порядок запису подій у літописі дає підстави уточнити річну дату,

саме квітнем 1195 р. На той час припадає смерть брата князя Романа Мстиславича — Всеволода у місті Володимирі (Ипат., стб. 682—683), після цього повідомлення — розповідь про інтриги князя Всеволода Юрійовича та заходи Рюрика, пов'язані з відняттям наданих володимирському князю Романові Мстиславичу земель, у контексті яких цитується розглядуваний лист.

Документ відомий у семи списках, які репрезентують один і той самий дипломатичний вид.

1. (Ипат.). Список Іпатіївського літописного кодексу південно-руської давньоукраїнської редакції, складений, за свідченням О. Шахматова, у Києві (БРАН. С.-П., отд. рук., № 16. 4. 4.). Створений наприкінці XIV або на початку XV ст. (ПСРЛ, т. II, 1871, передмова, с. 3), згідно з іншими даними — 1425 р. (Там само, 1908, передмова, с. 6). Папір розміром in folio, заповнений у дві колонки. Давньоукр. книжна мова з елементами розмовної. Півустав. Почерк прямий. У слові „**Уче**“ літера **ч** поставлена по витертості **ц**. Текст засвідчує діалектну форму „**ци**“ замість „**чи**“. Акт розміщений на шести неповних рядках кол. 236—236 зв. арк.

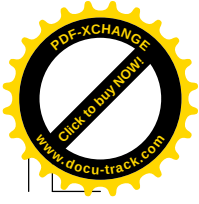
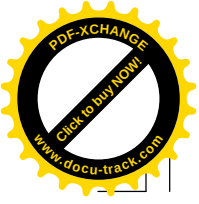
2. (Хл.). Список Хлебниковського, інакше Острозького, літописного кодексу, складений на території Західної України (за маргінальним записом у м-ку Кроснику). Який текст літопису служив протографом, — не відомо. Створений у XVI ст. (РНБ, отд. рук. и редк. кн., F⁰, IV, № 230). Давньоукр. мова, за О. Шахматовим, — „південно-руська з вельми типовими місцевими особливостями“ (ПСРЛ, т. II, 1908, передмова, с. 9). Папір розміром in folio. Півустав з елементами скоропису. Правопис оснований на списку **Ипат.**, проте в окремих словах дифтонг **оу** передано з допомогою **ж**: „**бжде**“. Текст розміщений на чотирьох неповних рядках кол. 597 арк.

3. (Пог.). Список літописного кодексу з колекції М. Погодіна. Відомий також як список Четвертинського, створений на початку XVII ст. Походить із „південно-західних“ територій України (РНБ, отд. рук. и редк. кн., ф. Погодина, № 1401). В основу списку покладено текст списку **Хл.** Давньоукр. мова. Папір розміром in folio. Півустав. Текст розміщено на трьох неповних рядках кол. 537 арк.

4. (Бундур). Список літописного кодексу ченця Никольського пустинного монастиря Марка Бундура. Створений у XVII ст. (закінчений 1651 р.) у складі Іпатіївського літописного кодексу (БРАН. С.-П., отд. рук., № 21. 3. 14.). В основі описуваного документа лежить **Хл.** протограф, хоч загальна оцінка кодексу, передусім кінцівка, дає змогу припускати його зв'язок з іншим невідомим нині списком (можливо, **Пог.**). Давньоукр. мова. Папір розміром in folio. Типовий укр. скоропис XVII ст. Почерк прямий, дрібний. Текст документа розміщено на трьох неповних рядках 165 зв. арк.

5. (Єрм.). Список Єрмолаївського літописного кодексу. Створений наприкінці XVII або на початку XVIII ст. (РНБ, отд. рук. и редк. кн., F⁰, IV, № 231). В основі списку лежить **Хл.** протограф. Аналіз тексту документа і кодексу (скорочення слів, перенесення одних і тих же помилок, маргінальні уваги та ін.) вказують, однак, що безпосередньою підставою для

його появи міг служити список **Бундур**. Давньоукр. мова. Папір розміром in folio. Стилізований підустав, скоропис. Почерк прямий, видовжений по вертикалі. Текст документа розміщено на трьох рядках 210 зв. арк.

6. (Крак.). Список Краківського літописного кодексу кінця XVIII ст. Складений невідомим ченцем у містечку Животові на Поділлі (BCz. w Krakowie. Teki Naruszewicza, N 122). В основу списку покладений **Пог.** протограф. Давньоукр. мова у лат. транслітерації. Папір розміром in folio. Канцелярське письмо. Текст розміщений на чотирьох неповних рядках 671 с.

7. (Анастас.). Список літописного кодексу В. Анастасевича. Створений бл. 1819 р. (БРАН. С.-П., отд. рук., № 17. 11. 9.). Текст оснований на списку Іпатіївського кодексу і звірений за списками **Хл.** та **Єрм.** Правопис осучаснений.

Опубл.: ПСРЛ, т. II, 1843, с. 145; Ипат., стб. 460; ПСРЛ, т. II, 1908, стб. 684—685; Коструба, ч. I, с. 90 (укр. перекл.); Др.-русс. лет., с. 242 (рос. перекл.); ПСРЛ, т. II, 1962, стб. 684—685 (факсим., 1908); Махновець. ЛР, с. 356 (укр. перекл.); Староруські київ. і гал.-вол. літ. ..., с. 295, 646 (факсим. **Хл.**, **Пог.** і **Крак.** списків).

Текст

В основу публікованого листа покладений список **Іпат.** Різномісність його подаються за списками **Хл.** та **Пог.** Інші списки не використовуються, оскільки пізніші і вторинні щодо названих.

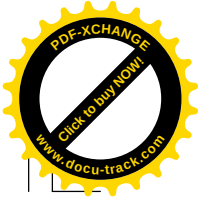
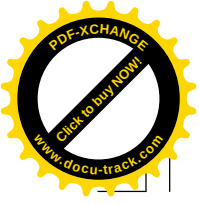
Учѣ¹• то ци² про мене тобѣ³ не жити⁴ сватомъ своимъ⁵• и⁶ в
любовь не внити• а мнѣ любо иноую волость в тоє мѣсто даси•
лоубо⁷ коунами даси• за неє во⁸ что боудеть⁹ была•

№ 2

1202 — початок 1203 рр. [Галич].— Галицько-волинський князь Роман Мстиславич на прохання князя Всеволода Юрійовича відпускає з полону зятя Ростислава Рюриковича і повідомляє, що садить його на київському престолі, висловлюючи при тому надію на приязнь і згоду з ним

Досліджуваний лист є відповіддю на звернення князя Всеволода після розправи Романа над Рюриковичами за спалення і зруйнування ними ра-

¹ В оригіналі буква ч написана по зішкрябаному ц. **Хл.**; **Пог.** — учѣ; ² **Хл.**; **Пог.** — далі додано тобѣ; ³ **Хл.**; **Пог.** — пропущено; ⁴ **Хл.**; **Пог.** — далі додано съ; ⁵ **Пог.** — свато^м свои^м; ⁶ **Пог.** — пропущено; ⁷ **Хл.**; **Пог.** — любо; ⁸ **Хл.**; **Пог.** — въ; ⁹ **Хл.**; **Пог.** — бжде^т.

зом з половцями Києва. Князь Всеволод, дізнавшисься „о сватѣ своем великом князе Рюрике і о зятѣ своем Ростиславе нѣхъ поими“ їх Роман, просив для них звільнення „посла к Роману Галицкому да пуститъ зятѣ є^{го} Ростислава со братомъ Владимиромъ“ (БРАН. С.-П., отд. рук., № 17. 17. 11, стб. 459). Текст звернення Всеволода сьогодні не відомий. У Лаврентіївському літописі повідомляється про цей факт так: „и посла моужи свои к Романовы в Галичъ Романъ* послѣша великого кнѣзѣ и зятѣ є^{го} пусити“ (Лавр., стб. 421).

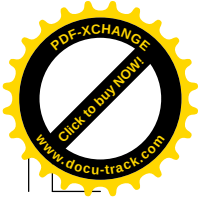
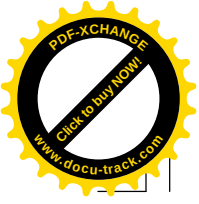
Документ зберігся у списку першої половини XVIII ст., входить до складу Академічного варіанта „Истории...“ В. Татищева. Основуючись на формі подання тексту документа, розміщенні його поряд із текстами інших актів, нарешті, частково спираючись на особливості його мови, припускаємо, що описуваний акт перенесений В. Татищевим з якогось давнього першоджерела. Що це за джерело — не піддається встановленню. Можливо, для цього служив оригінал або його ранній список, також можна припускати, що це якісь ранні, сьогодні втрачені протоколи чи реєстраційні записи актів, „літописці“, напр., „старинний Новгородський Літописець“, яким користувався В. Татищев при написанні „Истории...“ Виник документ, очевидно, як канцелярський диктат, що пересилався посольством. Текст його, однак, дійшов не повністю. Початкова клаузула *інтитуляції*, зберігаючи традиційне „**Се азъ**“, скорочена, не включає імені експонента. Проте його відсутність у клаузулі, думається, є нічим іншим, як результатом редагування тексту. Певна участь у цьому могла належати навіть В. Татищеву (див. далі). В авторському тексті В. Татищева мовиться: „Кнѣзь Романъ Галицкій посла [...] Всеволодъ“. Повторення імені Роман при цитуванні документа, очевидно, авторові видавалося зайвим. Після *інтитуляції* починається текст *власне змісту* акта. Кінцівки немає.

Писаний документ, правдоподібно, у Галичі або по дорозі під час повернення Романа Мстиславича з Києва до Галича. За В. Татищевим, „идучи к Галичу“ (Татищев, т. III, 1964, с. 170). У Лаврентіївському літописі засвідчено, однак, що посольство (моужи) Всеволода зустрілося з Романом у Галичі (Лавр., стб. 421). Версію літопису, очевидно, треба вважати більш імовірною.

У контексті акта немає дати. Час його появи відносимо до 1202 — початку 1203 рр. Таке датування приблизне, ґрунтується лише на інтерполяції подій, пов'язаних з перебуванням Романа Мстиславича вдруге в Києві після розгрому половців і покарання Рюриковичів. В. Татищев датує документ 1203 р. Під цим роком подана згадка про ці ж події у Лаврентіївському літописі.

Автентичність документа не викликає застережень. Що такий лист був, свідчать загальний зміст і супровідний при використанні актів із літописів контекст про пересилання документа (БРАН. С.-П., отд. рук., № 17. 17. 11, стб. 459). Сам акт засвідчує характерну для руських документів початкову клаузулу *інтитуляції* зі зворотом „**Се азъ**“. Непрямо на достовірність акта вказує також загальна ситуація, пов'язана з його появою. Документ, як згадувалося, є відповіддю князя Романа на звернення Всеволода; далі про цей факт свідчить позитивний відгук Романа на прохання Всеволода. Згідно з Лаврентіївським літописом, „Романъ* послѣша“,

що збігається з контекстом листа. Підтвердженням наявності листа є також відомості про лист-подяку Всеволода, надісланий галицько-волинському князю: „**ТОЖЪ ПОСЛА К НЕМУ С ЛЮБОВІЮ И БЫСТЬ МЕЖИ ИМА ЛЮБОВЬ І МИР**“ (БРАН. С.-П., отд. рук., № 17. 17. 11, стб. 459). На реальне існування листа може вказувати і такий факт, як посадження Ростислава на київський престіл та взяття від нього Романом присяги про лояльність (Татищев, т. III, 1964, с. 170).

Місцезнаходження оригіналу листа не відоме. Документ зберігся в одному дипломатичному виді і в одному списку у складі Академічного варіанта „Истории...“ В. Татищева. Умовно називаємо його списком **Тат.** (БРАН. С.-П., отд. рук., № 17. 17. 11, стб. 459). Правдоподібно увійшов він у контекст „Истории...“ наприкінці 30-х — у першій половині 40-х рр. XVIII ст. (у 1746 р. рукопис був переданий в Академію наук). Який протограф тексту ліг в основу списку, не відомо. Давньоруська мова з елементами рос. книжної мови. Канцелярський почерк. Правопис осучаснений. В інших списках „Истории...“ (в тому числі друкованих) документ перередагований автором, напр.: „**И Роман послаа ко Всеволоду объявить • что по желанню его • зятя его Ростислава освободил и на Кieve посадил • желая токмо любви и доброго согласия с ним**“ (Татищев, т. III, 1964, с. 170). Подібно звучить текст у списку „Истории...“ з колекції графів Воронцових кінця 40-х рр. XVIII ст. (Арх. С.-П. ОИИ РАН, ф. 36, оп. 1, № 647, л. 329), а також у списку третьої книги „Истории...“ першого видання (Татищев, т. III, 1774, с. 338).

Текст

В основу публікованого тексту покладено список **Тат.**

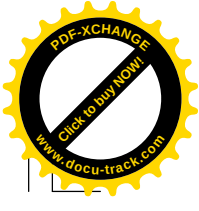
Се азъ пѣстихъ зятя твоего Ростислава и посадихъ его на Кіевѣ на прѣтолѣ отчій • и хоцѣ токмо любви твоея да попрямиши¹ ми •

№ 3

1206 р., не раніше серпня — початок 1207 р. [Галич].— Сіверський князь Володимир Ігорович, зайнявши на прохання галицьких бояр Галич, закликає мешканців міста Володимира видати княгиню Анну та її малолітніх синів Данила і Василька Романовичів, які втекли від нього, та прийняти на володимирський престіл його брата Святослава

Документ репрезентує князівське листування. Його основний зміст відображає політичну ситуацію, яка склалася в умовах перебування князів

¹Так у рукописі.

Ігоровичів на галицькому дворі князівства. Крім того, акт вказує на суспільно-політичну роль бояр у долі Романовичів, зокрема володимирських. Його ультимативний тон засвідчує вороже ставлення князя до волинян, загрозу втрати самостійності володимирському уділу та переддень підпорядкування міста Володимира Ігоровичам.

Розглядуваний документ за дипломатично-діловою формою є листом, який, правдоподібно, з'явився як диктат. Князь пересилав його володимирським боярам і містичам окремим послом: „**Посла же Володимеръ со свѣтомъ Галичкы^х бояръ • нарѣчь є попомъ • к Володимерцемъ**“ (Ипат., стб. 718). Текст листа міг поміщатися на окремому аркуші або вносився у посольський журнал.

До нас дійшли лише списки документа у контексті найранішої частини Галицько-Волинського літопису, яка, як припускають, створювалася на Волині чи Холмщині (Генсьорський, с. 99). Автор літопису міг користуватися оригіналом або одним із найраніших списків протографа, який містився у володимирському або іншому князівському архіві. Внесений у літопис, на наш погляд, лише уривок акта, а саме основна частина клаузули — *диспозиція. Вступні клаузули акта й закінчення, очевидно, пропущені.*

Документ, правдоподібно, складений у Галичі. Дата його не відома. Треба, однак, уважати, що він писався не раніше серпня 1206 р., тобто після посадження частиною галицьких бояр у Галичі князя Володимира Ігоровича, а у Звенигороді Романа Ігоровича. Відомо, що напередодні приходу Ігоровичів у Галичину „**княгини же Романова • вземше дѣтатѣ свои • и вѣжа в Володимеръ**“ (Ипат., стб. 718), а дізнавшись про це, Володимир, намагаючись „**искоренити племѣ Романово**“, надсилає володимирцям розглядуваного листа як попередження. Це не могло тривати довго після зайняття ним престолу в Галичі, тим більше, що не була бажаною, з одного боку, присутність у краї Романовичів — спадкових претендентів на князівський престіл, яких підтримувала значна частина волинського боярства і сприяли цьому сусідні Угорщина та Польща, а з другого — залишався незабезпечений уділом брат князя Святослав Ігорович. Верхньою межею цієї дати може бути початок 1207 р. Саме тоді, в результаті надісланого листа та інтриг серед боярства, княгиня Анна у найближчу „**ночь вѣжаша в Лѣхы**“. Датування документа, однак, залишається умовним.

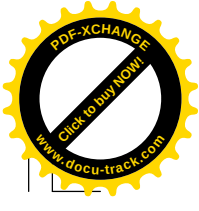
Місцезнаходження оригіналу листа не відоме. Дійшов до нас у шести основних списках одного і того ж дипломатичного виду.

1. (Ипат.). Список Іпатіївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Ипат.** Текст на шести неповних рядках кол. 345 арк.

2. (Хл.). Список Хлебниковського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Хл.** Текст на чотирьох неповних рядках кол. 623—624 арк.

3. (Пог.). Список літописного кодексу з колекції М. Погодіна. Див. II, № 1. **Пог.** Текст на чотирьох неповних рядках кол. 560 с.

4. (Бундур). Список літописного кодексу Марка Бундура. Див. II, № 1. **Бундур.** Текст на трьох неповних рядках 165 зв. арк.

5. (Єрм.). Список Єрмолаївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Єрм.** Текст на трьох неповних рядках 221 зв. арк.

6. (Крак.). Список Краківського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Крак.** Текст на чотирьох неповних рядках 698 с.

Опубл.: ПСРЛ, т. II, 1843, с. 156; Буслаев, с. 566; Петрушевич, с. 22; Ипат., стб. 481; ПСРЛ, т. II, 1908, стб. 718; Коструба, ч. I, с. 100 (укр. перекл.); Др.-русс. лет., с. 247 (рос. перекл.); ПСРЛ, т. II, 1962, стб. 718 (факсим., 1908); Махновець. ЛР, с. 370 (укр. перекл.); Староруські київ. і гал.-вол. літ. ..., с. 308—309, 657 (факсим. **Хл., Пог. і Крак.** списків).

Текст

Публікується як док. № 1 (Розділ II).

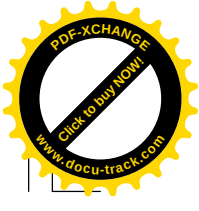
Не имать¹ встатися градъ² вашъ• аще ми не выдасте Романовичю³• аще не⁴ приметѣ⁵ брата моего Стѣслава• княжити в Володимерѣ⁶•

№ 4

1207 р. [Берестя].— Велика княгиня Анна Романова докоряє польському князю Лешкові, що з його намови князь Олександр Всеволодич зайняв „**всю землю**“ Романовичів, а її сини посідають лише окремі міста своєї „**вѣтчини**“

Досліджуваний документ — один із небагатьох актів, що відображають контакти Галицько-Волинського князівства того часу з Польщею. Його зміст вказує на події, що розгорталися навколо перерозподілу земель князівства між новими володарями на шкоду інтересам молодих Романовичів. Після тимчасового вигнання князів Ігоровичів із Галичини та Волині на арену політичного життя князівства виступає белзький князь Олександр Всеволодич — братанич Романа Мстиславича. Велика роль у його висуванні належить польському князю Лешку (Лестку) Білому, який, підтримуючи Олександра, використовує безвладдя у князівстві з корисливою метою. Князь дає тимчасовий притулок Романовичам, водночас грабуючи місто Володимир („**придоша Лѣховѣ на Володимерѣ [...] пополѣниша городъ весь**“, Ипат., стб. 220) та сприяючи Олександрові у захопленні міст Угровська, Верещина, Стовп'я та ін. Ці вчинки викликали обурення у вдови Романової, у зв'язку із чим був написаний публікований лист.

¹ Хл.; Пог. — има^т; ² Хл.; Пог. — гра^а; ³ Хл.; Пог. — романовичо⁶; ⁴ Хл.; Пог. — пропущено; ⁵ Хл.; Пог. — прийме^т; ⁶ Хл.; Пог. — вѣ воло^амери.

За дипломатично-діловодною формою акт належить до епістолярних пам'яток. Він міг писатися княгиною або бути її канцелярським диктатом, тобто його складав зі слів („мови“) княгині писар канцелярії чи хтось із її наближених. Допустимо, що літописець виявив його у посольському журналі, з яким посольство відряджалося у Польщу на чолі з боярином Мирославом. Літопис повідомляє: „**княгини же Романова • посла Мирослава • ко Лестькови**“ (Ипат., стб. 721).

Про зміст документа знаємо лише зі списку, вміщеного у різних редакціях Галицько-Волинського літопису. Його текст, правдоподібно, не повністю внесений до літопису. Не увійшли з документа напевно *вступний протокол* із клаузулою *інскрипції* та *закінчення*. Ймовірно, що уривок листа не передає усього основного змісту. Його клаузула *диспозиції* могла містити і перелік звинувачень, адресованих Лешку. Розміри надуживань, як відомо з літописів, були значними і тривалими.

Писаний документ із Берестя. Раніше у літописі повідомляється, що „**приїхъ Берестълане ко Лестькови и просиша Романови книги^и • и дѣти^и • вѣста во млада соуци^и • и власть имъ да владѣть ими**“ (Там само, стб. 720—721). Там вона мала перебувати у 1207 р. (Махновець. ЛР, с. 370). Ці відомості, незважаючи на їх умовність, є підставою для датування документа. Інших даних немає.

Автентичність акта не викликає заперечень. Досліджуваний список створювався, ймовірно, на основі відпуску листа, запису в посольському журналі або якоїсь синхронної копії, внесеної у поточні записи канцелярії, бо оригінал чи запис його, який зберігався у Польщі, навряд чи був доступний літописцю. На ймовірну появу документа саме у названий час, а отже, його достовірність, може непрямо вказувати історична ситуація, яка склалася у 1206—1207 рр. у Галицько-Волинській Русі і відображена в українських та зарубіжних джерелах.

Місцезнаходження оригіналу документа не відоме. До нас дійшов у шести основних списках, які представляють одну редакцію акта.

1. (Ипат.). Список Іпатіївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Ипат.** Текст на шести неповних рядках кол. 246 арк.

2. (Хл.). Список Хлебниковського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Хл.** Текст на двох неповних рядках кол. 625 арк.

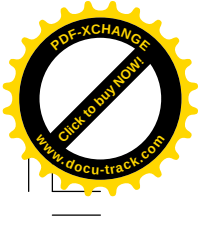
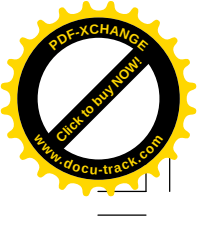
3. (Пог.). Список літописного кодексу з колекції М. Погодіна. Див. II, № 1. **Пог.** Текст на двох неповних рядках кол. 562 с.

4. (Бундур). Список кодексу Марка Бундура. Див. II, № 1. **Бундур.** Текст на двох неповних рядках 176 арк.

5. (Єрм.). Список Єрмолаївського літописного кодексу. Див. док. № 1 **Єрм.** Текст на двох неповних рядках 222 зв. арк.

6. (Крак.). Список Краківського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Крак.** Текст на двох неповних рядках 700 с.

Опубл.: ПСРЛ, т. II, 1843, с. 157; Буслаев, с. 568; Петрушевич, с. 24; Ипат., стб. 483; ПСРЛ, т. II, 1908, стб. 721; Коструба, ч. I, с. 102 (укр. перекл.); Др.-русск. лет., с. 248 (рос. перекл.); ПСРЛ, т. II, 1962 (факсим., 1908), стб. 721; Махновець. ЛР, с. 370 (укр. перекл.); Староруські київ. і гал.-вол. літ. ..., с. 309, 658 (факсим. **Хл.**, **Пог.** і **Крак.** списків).

Текст

Публікується як док. № 1 (Розділ II).

**Іако син¹ всю землю нашу и ѿтчиноу² держить³ • а снъ мои во⁴
ѡдиномъ⁵ Берестѣи •**

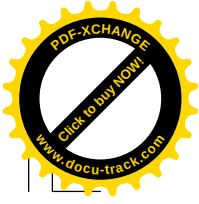
№ 5

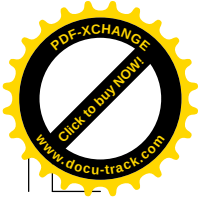
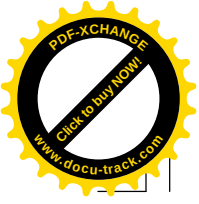
1209 р., березень—травень. [Галич].— Галицька громада для припинення військової окупації та сваволі, чиненої угорським військом і його палатином Бенедиктом Бором, запрошує вдруге у Галич сіверського князя Володимира Ігоровича

Перед нами документ, який вказує на політичну ситуацію у Галицькій землі, викликану дестабілізуючою політикою боярства у своїх феодално-власницьких інтересах щодо князівської влади. Усунення з галицького престолу Романа Ігоровича (він раніше відібрав у брата Володимира Галич, але невдовзі був схоплений і висланий в Угорщину) і поява з намови групи проугорської орієнтації галицьких бояр угорських королівських військ у Галичині не виправдали їхніх сподівань. „Премоудръ книжникъ“ Тимофій називає Бенедикта, який очолював війська, жорстоким, а літописець підкреслює, що він „томитель боаромъ и гражаномъ и блондъ творя и шквернахоу жены же и черници и попади в правдоу бѣ антихрстъ за сквернаа дѣла его“ (Ипат., стб. 722). Спроба вигнати угрів з допомогою пересопницького князя Мстислава була безуспішною. Тоді галичани заявляють Ігоровичам (Роман на той час утік з Угорщини і був у місті Володимирі) — „сгрѣшихомъ к вамъ“ і поновно запрошують Володимира Ігоровича з Путивля до Галича.

Документ, як і попередні, належить до актів епістолярного жанру. У видовому значенні нагадує лист-записку. Про те, чи повністю його текст літописець переніс на сторінки літопису, — не відомо. Лист був переданий князеві Володимиріу через брата Романа. У літописі повідомляється: „послаша Галичанѣ ко братоу его [Романа] Володимироу“ (Там само).

¹Хл.; Пог. — сін; ²Хл. — ѿчиноу. Буква ч написана по зішкрябаному ц; ³Хл.; Пог. — дрѣжа^т; ⁴Хл.; Пог. — вѣ; ⁵Хл. — одинн^м; Пог. — ѡдинн^м.

№ 6

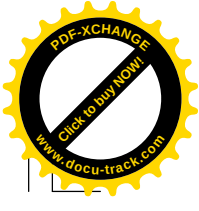
Кінець 1210 — початок 1211 рр. [Військовий стан під Перемишлем].— Галицький боярин Володислав Кормиличич під час облоги угорськими королівськими військами міста Перемишля звертається від свого імені та імені союзних військ до перемишльських бояр і містичів відступити від князя Святослава Ігоровича та здати місто

Документ репрезентує відому сьогодні нечисленну частину актових пам'яток, що виходила з боярського середовища. Належить до листів боярина Володислава Кормиличича — відомого політичного і військового діяча Галичини першої половини XIII ст. Виник в умовах боротьби між галицьким боярством, що підтримувалася угорським королем Андрієм II та князями Святославом, Романом і Володимиром Ігоровичами і вилилася у похід угорських військ „в силе тажце“ на Галицьку землю під проводом палатина Пота, і силами боярина Володислава. Треба вважати, що лист з'явився як диктат Володислава у боярській канцелярії, що могла його супроводжувати. Немає відомостей, як доручався лист адресату, чи відряджався з ним посол. У літописі повідомляється, що коли військо знаходилося під Перемишлем, Володислав Кормиличич „сказав“ текст листа перемишльцям, які були закриті у місті: „и пришедши же Володиславоу ко градуу и рече имъ“ (Ипат., стб. 724). Це повідомлення дало змогу деяким дослідникам уважати текст листа „промовою“ (Крип'якевич. Гал.-Вол. кн-во, с. 49). Проте, як відомо, слово „рече“ при уміщенні літописцями інших документів не дає повних підстав для таких висновків. Аналогії у цій же військовій кампанії, наприклад, при облозі міста Звенигорода (II, № 7) вказують, що в подібній ситуації лист надсилався саме делегованою особою. Суперечать подібним здогадам умови контактів між експонентом листа Володиславом і адресатом, адже йшлося про віддаль, яку розділяли мури міста. Треба враховувати і невідкладність мети донесення змісту листа до відома людей, які перебували у забудовах міста і від яких залежало вирішення безкровного вступу військ у місто, нарешті, форму укладу тексту листа і його подання у літописі. Все це дає підстави вважати, що йдеться не про виголошення „мови“ перед мурами міста, а все ж таки про написаний і переданий текст листа до рук перемишльців, прибічників Володислава.

Зберігся розглядуваний лист не в оригіналі, а у списках. Найраніші з них уміщені на сторінках Галицько-Волинського літопису.

Створювалася пам'ятка у таборі під Перемишлем. Датування її приблизне і ґрунтується на даті початку походу та окупації Галичини військами Угорщини. Безпосередньою підставою для реконструкції дати документа послужило повідомлення Воскресенського літопису під 1211 р.: „Того же лѣта Галичане приведоша къ собѣ Угры отаи чрезъ горы • и изъымаша

князи своя Игоревичи ѿ Романа съ братама• и бивше ихъ повѣшаша ихъ“ (Воскр., с. 117). Цю дату приймали М. Карамзін (Карамзин, т. III, с. 390), І. Шараневич (Szaraniewicz. Die Hypatios-Chronik., S. 41—45). Певною мірою це підтверджують згадки про угорського воєводу Пота в угорських джерелах між 1290 та 1211 рр. (CD Hungariae., покажч. імен; Mon. Hung. hist. ., покажч. імен). Таким чином, пізніше ніж до 1211 р. відносити вступ угорських військ у Галичину разом з Володиславом і облогу Перемишля не можна. Певним уточненням вказаної дати є інша згадка у Воскресенському літописі: „Въ лѣто 6718• Ростиславъ Рюриковичъ сѣде въ Галичи• а Романа Игоревича выгнаша• осени тоя же выгнаша изъ Галича Ростислава Рюриковича• а Романа Игоревича посадиша съ братомъ“ (Воскр., с. 116—117). Цей епізод вказує на „безаконье галичное и малежь“, що, зрозуміло, відбулося раніше і заохотило короля Андрія II до окупації Галицької землі. У зв'язку з цими відомостями прихід королівських військ з Володиславом Кормилічичем у Галичину не можна відносити раніше як на кінець 1210 і початок 1211 рр. (Грушевський. Хронологія., т. XLI, с. 10—11). Л. Махновець датує початок походу літом 1210 р. (Махновець. ЛР, с. 372).

Місцезнаходження оригіналу документа не відоме. Зберігся в одному дипломатичному виді та шести основних списках.

1. (Іпат.). Список Іпатіївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Іпат.** Текст на дев'яти неповних рядках кол. 247 арк.

2. (Хл.). Список Хлебниковського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Хл.** Текст на шести неповних рядках кол. 628 арк.

3. (Пог.). Список літописного кодексу з колекції М. Погодіна. Див. II, № 1. **Пог.** Текст на шести неповних рядках кол. 564 арк.

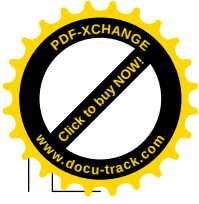
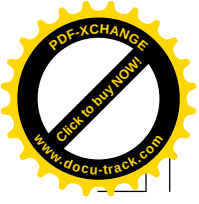
4. (Бундур). Список літописного кодексу Марка Бундура. Див. II, № 1. **Бундур.** Текст на п'яти неповних рядках 177 арк.

5. (Єрм.). Список Єрмолаївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Єрм.** Текст на п'яти неповних рядках 223 зв. арк.

6. (Крак.). Список Краківського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Крак.** Текст на п'яти неповних рядках 702 с.

Опубл.: ПСРЛ, т. II, 1843, с. 158; Lewicki. Obrazki., s. 55 (польс. перекл.); Петрушевич, с. 26; Ипат., стб. 485; ПСРЛ, т. II, 1908, стб. 724; Коструба, ч. I, с. 104—105 (укр. перекл.); Др.-русс. лет., с. 249 (рос. перекл.); ПСРЛ, т. II, 1962, стб. 724 (факсим., 1908); Махновець. ЛР, с. 372 (укр. перекл.); Староруські київ. і гал.-вол. літ. ., с. 311, 659 (факсим. **Хл., Пог. і Крак.** списків).

Текст

Публікується як док. № 1 (Розділ II).

Братѣ¹ почто смышляетеса² • не син³ ли извиша ѿтци⁴ ваши и братѣю⁵ вашу • а инѣи⁶ имѣни⁷ ваше⁸ разграбиша • и дщери⁹ ваша даша за рабы ваша • а ѿчѣствин¹⁰ вашими владѣша инни¹¹ пришеацн¹² • то за тѣхъ¹³ ли хочете дшю¹⁴ свою положити •

№ 7

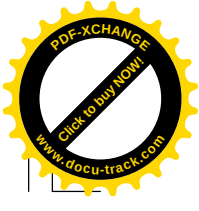
Кінець 1210 — початок 1211 рр. [Військовий стан під Звенигородом].— Бояри, князі, князевич Данило Романович та угорські воєводи закликають горожан під час облоги Звенигорода здати місто, оголошуючи, що їхній князь Роман Ігорович схоплений і перебуває у полоні

Розглядуваний документ є другим відомим сьогодні писемним актом, що складався під час походу угорських королівських і руських військ у Галицьку землю проти князів Ігоровичів. Місто Звенигород було наступним об'єктом, після Перемишля (II, № 6), який облягали ці війська, вели з допомогою листування зі залогою дипломатичні переговори та врешті-решт його здобули.

Документ у видовому значенні репрезентує невеликий за обсягом лист-записку. Його поява ґрунтується на реальному факті: після вступу військ у Галичину князь Роман Ігорович „изниде из града • помощи ница в Роускыныхъ князехъ“, де по дорозі, у місті Шумську був схоплений і привезений „во станъ • ко князю Данилови и ко всемъ княземъ • и к воєводамъ“ (Ипат., стб. 726). Його полон був безпосереднім приводом до складання листа. У результаті звенигородці, переконавшись у долі свого князя, „имъ и предашася“.

Документ передавався адресатам послами: князі „послаша ко гражаномъ“ листа (Там само). За діловодною формою належить до колективних диктатів, ініціативу в яких міг тримати (як у Перемишлі) боярин Володислав Кормиличич. Можливо, що текст листа належав боярину, таким чином, він міг би вважатися другим відомим сьогодні документом цього визначного діяча боярської опозиції князівській владі у Галичині.

¹ Хл.; Пог. — братѣ; ² Хл.; Пог. — смышляетеса; ³ Хл.; Пог. — син; ⁴ Хл.; Пог. — ѿтци; ⁵ Хл.; Пог. — братѣю; ⁶ Хл.; Пог. — инѣи; ⁷ Хл. — имѣниа (склад ні дописаний іншим почерком); Пог. — имѣниа; ⁸ Хл.; Пог. — ваша; ⁹ Хл.; Пог. — дщери; ¹⁰ Хл.; Пог. — ѿчѣствин; ¹¹ Хл.; Пог. — инни; ¹² Хл.; Пог. — пришеацн; ¹³ Хл.; Пог. — тѣхъ; ¹⁴ Хл.; Пог. — дшю.

Знаємо його лише зі списку, що уміщений літописцем на сторінках Галицько-Волинського літопису. Складаючи текст літопису, його автор міг користуватися, однак, оригіналом листа-записки, проте, найімовірніше, що до його рук потрапив відпуск чи якийсь інший запис цього документа з князівського архіву.

Писався документ у військовому таборі поблизу Звенигорода. Датування — кінець 1210 — початок 1211 рр. — приблизне, ґрунтується на даті походу угорських і руських військ у Галичину (див. II, № 6).

Місцезнаходження оригіналу документа не відоме. Зберігся у шести основних списках одного і того ж дипломатичного виду.

1. (Іпат.). Список Іпатіївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Іпат.** Текст на двох неповних рядках кол. 247 арк.

2. (Хл.). Список Хлебниковського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Хл.** Текст на двох неповних рядках кол. 629 арк.

3. (Пог.). Список літописного кодексу з колекції М. Погодіна. Див. II, № 1. **Пог.** Текст на двох неповних рядках кол. 565 арк.

4. (Бундур). Список літописного кодексу Марка Бундура. Див. II, № 1. **Бундур.** Текст на двох неповних рядках 177 зв. арк.

5. (Єрм.). Список Єрмолаївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Єрм.** Текст на двох неповних рядках 224 арк.

6. (Крак.). Список Краківського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Крак.** Текст на двох неповних рядках 703 с.

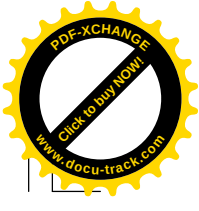
Опубл.: ПСРЛ, т. II, 1843, с. 158; Петрушевич, с. 26; Іпат., стб. 486; ПСРЛ, т. II, 1908, стб. 726; Коструба, ч. I, с. 105 (укр. перекл.); Др.-русс. лет., с. 250 (рос. перекл.); ПСРЛ, т. II, 1962, стб. 726 (факсим., 1908); Махновець. ЛР, с. 372 (укр. перекл.); Староруські київ. і гал.-вол. літ. ..., с. 311, 659 (факсим. **Хл.**, **Пог.** і **Крак.** списків).

Текст

Публікується як док. № 1 (Розділ II).

Прѣдантєсѧ¹ князь² вашь ѡтъ³ бы^ѣ

¹Хл.; Пог. — прѣдантєсѧ; ²Хл.; Пог. — князь; ³Хл.; Пог. — ѡтъ.

№ 8

1227 р., березень—травень.— Галицький князь Мстислав Мстиславич запрошує князя Данила Романовича прийти з військом у Галичину і підтримати його в боротьбі проти коаліційних угорсько-польських військ, які захопили Галицьку землю

Поява документа є свідченням взаємин південно-руських князівств у їхній спільній боротьбі з іноземними загарбниками. Створений як заклик до об'єднаного виступу в умовах походу військ угорського короля Андрія II та його союзника польського воєводи Пакослава і захоплення ними значної частини Галичини.

Розглядуваний документ є уривком листа-депеші, правдоподібно, створений як диктат Мстислава Мстиславича, що згодом був пересланий князеві Данилу Романовичу через боярина Судислава Бернатовича. Сьогодні зберігся його список, уміщений у різних редакціях Галицько-Волинського літопису. Автентичність листа не викликає сумніву. Вказівкою на це є відповідь Данила Романовича на лист (II, № 9), а також фіксований у літописі опис прибуття військ Данила і Василька Романовичів під місто Городок у Галичину (Ипат., стб. 749).

Де писаний документ — не відомо. Можна припускати, що у Галичі, проте прямих чи непрямих відомостей про це немає. Створення документа, як про це свідчить перебіг подій, поданих у літописі, припадає на весну 1227 р. (Грушевський. Хронологія., т. XLI, с. 20—21).

Місцезнаходження оригіналу документа не відоме. Зберігся в одному дипломатичному виді та шести основних списках.

1. (Ипат.). Список Іпатіївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Ипат.** Текст на двох неповних рядках кол. 254 арк.

2. (Хл.). Список Хлебниковського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Хл.** Текст на одному рядку кол. 646 арк.

3. (Пог.). Список літописного кодексу з колекції М. Погодіна. Див. II, № 1. **Пог.** Текст на одному неповному рядку кол. 581 арк.

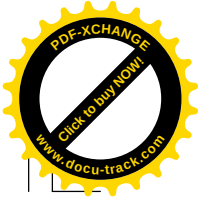
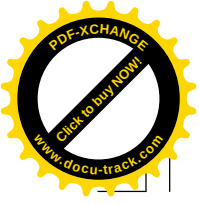
4. (Бундур). Список літописного кодексу Марка Бундура. Див. II, № 1. **Бундур.** Текст на двох неповних рядках 184 арк.

5. (Єрм.). Список Єрмолаївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Єрм.** Текст на одному неповному рядку 231 зв. арк.

6. (Крак.). Список Краківського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Крак.** Текст на одному неповному рядку 720 с.

Опубл.: ПСРЛ, т. II, 1843, с. 166; Петрушевич, с. 40; Ипат., стб. 500; ПСРЛ, т. II, 1908, стб. 749; Коструба, ч. I, с. 120 (укр. перекл.); Др.-русск. лет., с. 258 (рос. перекл.); ПСРЛ, т. II, 1962, стб. 749 (факсим., 1908); Мах-

новець. ЛР, с. 382 (укр. перекл.); Староруські київ. і гал.-вол. літ. ..., с. 320, 667 (факсим. **Хл.**, **Пог.** і **Крак.** списків).

Текст

Публікується як док. № 1 (Розділ II).

Не ѿстоупан¹ ѿ мене•

№ 9

1227 р., березень—травень.— Князь Данило Романович погоджується прийти на допомогу галицькому князю Мстиславі Мстиславичу для спільної боротьби з іноземними військами на території Галицької землі

Документ є безпосередньою відповіддю на заклик князя Мстислава Мстиславича виступити разом проти угорсько-польських військ, очолюваних королем Андрієм II (II, № 8).

Належить до актів епістолярного жанру. За діловодною формою є напевно князівським диктатом, який, очевидно, був записаний і переданий Судиславом Бернатовичем — послом, котрий приїхав від князя Мстислава.

Документ відзначається лаконічністю змісту. Основується на невідомих сьогодні словах, запозичених з якогось агіографічного твору, що у свою чергу підкреслює обізнаність князя-експонента з богословською літературою: „**имамаъ правдоу во срѣци своемъ**“. Внесення уривків таких текстів у світські актови джерела було поширеним явищем у середньовічній дипломатії Русі (див. IV, № 77, а також: Петров, с. 20 та ін.) та за її межами.

До нас дійшли списки документа в контексті різних редакцій Галицько-Волинського літопису. Текст його перенесений літописцем на сторінки літопису, очевидно, повністю. Автентичність документа безсумнівна, про що свідчать повідомлення літопису, які супроводжують його, і згадуваний лист Мстислава Мстиславича (II, № 8) як підстава для появи досліджуваного документа.

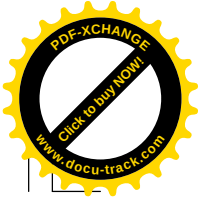
Місце написання документа не відоме. Він також не датований. Дата його створення, однак, приблизно збігається з датою листа Мстислава Мстиславича (різниця може становити три—чотири дні). Розглядуваний документ є відповіддю на лист Мстислава. У зв'язку з цим його дату переносимо на документ князя Данила Романовича.

Місцезнаходження оригіналу документа не відоме. Зберігся у шести основних списках одного і того ж дипломатичного виду.

1. (Іпат.). Список Іпатіївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Іпат.** Текст на одному рядку кол. 254 арк.

¹ **Хл.**; **Пог.** — ѿ^тстѣпан.

2. (Хл.). Список Хлебниковського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Хл.** Текст на одному неповному рядку кол. 646 арк.

3. (Пог.). Список літописного кодексу з колекції М. Погодіна. Див. II, № 1. **Пог.** Текст на двох неповних рядках кол. 581 арк.

4. (Бундур). Список літописного кодексу Марка Бундура. Див. II, № 1. **Бундур.** Текст на одному неповному рядку 184 арк.

5. (Єрм.). Список Єрмолаївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Єрм.** Текст на двох неповних рядках 231 зв. арк.

6. (Крак.). Список Краківського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Крак.** Текст на двох неповних рядках 720 с.

Опубл.: ПСРЛ, т. II, 1843, с. 166; Петрушевич, с. 40; Ипат., стб. 500; ПСРЛ, т. II, 1908, стб. 749; Коструба, ч. I, с. 120 (укр. перекл.); Др.-русс. лет., с. 258 (рос. перекл.); ПСРЛ, т. II, 1962, стб. 749 (факсим., 1908); Махновець. ЛР, с. 382 (укр. перекл.); Староруські київ. і гал.-вол. літ. ..., с. 320, 667 (факсим. **Хл.**, **Пог.** і **Крак.** списків).

Текст

Публікується як док. № 1 (Розділ II).

Имамъ¹ правдоу во² ср³ци своємь³.

№ 10

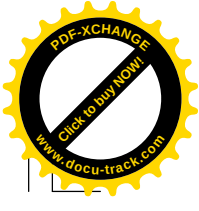
1228 р., березня 19—20.— Князь Данило Романович висловлює незадоволення князеві Мстиславу Мстиславичу з приводу захоплення пінськими князями міста Чорторийська

Документ засвідчує міжусобні відносини волинських і турово-пінських князів, пов'язані зі самовільним захопленням пінянами території Волинської землі. Данило Романович скаржиться князю Мстиславу Мстиславичу і заявляє про свою нетерпимість до створеного становища. Лист читається водночас як прохання дозволити відібрати у пінських князів Чорторийськ.

Досліджуваний документ є актом епістолярного жанру, у видовому значенні нагадує лист-записку. За дипломатично-канцелярською формою є князівським диктатом. Переданий Мстиславу через окреме посольство, яке очолював тисяцький Дем'ян.

Зберігся у списку. Найдавніший список зацитований у Галицько-Волинському літописі. Щодо наявності такого листа сумнівів немає. Під-

¹Хл.; Пог. — има^м; ²Хл.; Пог. — въ; ³Хл.; Пог. — своє^м.

твердження цього є насамперед лист-відповідь Мстислава Мстиславича (II, № 11), а також відомості літопису про похід Данила і Василька в Чорторийськ (Ипат., стб. 752).

Де писався документ, не відомо. Дата його встановлюється на підставі повідомлення літописця про повернення посольства від Мстислава і виступ волинських князів проти пінян: „Дѣмьлноу же приѣхавшоу в великоу соуботоу • наоутрѣѣ же на великѣ днь • приеѣхаста Данилѣ и Василько • ко Черторынскоу“ (Там само). У 1228 р. Великдень припадав на 26 березня, Велика субота — на 25 березня. Враховуючи час переїзду посольства, перебування посла Дем'яна у князя Мстислава, яке могло тривати три—чотири дні, слід припускати, що лист складений на тиждень раніше, тобто приблизно 19—20 березня.

Місцезнаходження оригіналу документа не відоме. Існує сьогодні в одному дипломатичному виді та шести основних списках.

1. (Ипат.). Список Іпатіївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Ипат.** Текст на чотирьох неповних рядках кол. 255—255 зв. арк.

2. (Хл.). Список Хлебниковського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Хл.** Текст на трьох неповних рядках кол. 649 арк.

3. (Пог.). Список літописного кодексу з колекції М. Погодіна. Див. II, № 1. **Пог.** Текст на трьох неповних рядках кол. 583 арк.

4. (Бундур). Список літописного кодексу Марка Бундура. Див. II, № 1. **Бундур.** Текст на двох неповних рядках 185 арк.

5. (Єрм.). Список Єрмолаївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Єрм.** Текст на двох неповних рядках 232 зв. арк.

6. (Крак.). Список Краківського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Крак.** Текст на трьох неповних рядках 723 с.

Опубл.: ПСРЛ, т. II, 1843, с. 167; Петрушевич, с. 41; Ипат., стб. 502; ПСРЛ, т. II, 1908, стб. 752; Коструба, ч. I, с. 122 (укр. перекл.); Др.-русск. лет., с. 259 (рос. перекл.); ПСРЛ, т. II, 1962, стб. 752 (факсим., 1908); Махновець. ЛР, с. 384 (укр. перекл.); Староруські київ. і гал.-вол. літ. ..., с. 321, 668 (факсим. **Хл.**, **Пог.** і **Крак.** списків).

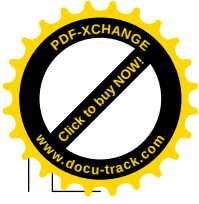
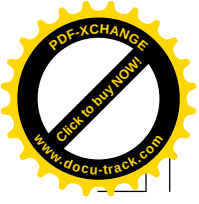
Текст

Публікується як док. № 1 (Розділ II).

Не подобаєть¹ Пинаномъ² держати³ • Черторынска⁴ • іако не могоу
имъ⁵ терпѣти⁶ •

¹Хл.; Пог. — не подобаєт; ²Хл.; Пог. — пина^м; ³Хл.; Пог. — дрѣжати; ⁴Хл. — черторынска; Пог. — черторыеска; ⁵Хл.; Пог. — и^м; ⁶Хл.; Пог. — трѣпѣти.

№ 11

1228 р., березня бл. 23—24.— Князь Мстислав Мстиславич закликає князя Данила Романовича зайняти престіл у Галичі, визнаючи свою помилку, бо не запропонував цього раніше, водночас заявляє, що залишає собі у володіння Пониззя і погоджується з ним щодо неправомірного захоплення міста Чорторийська пінськими князями

Йдеться про ще один лист князя Мстислава Мстиславича, порівняно простий за своїм змістом. Лист відображає окремі моменти політичної ситуації на південно-руських землях, дипломатичні заходи у зміні статусу князя, засвідчує поглиблення контактів із приязними йому князівськими дворами. Документ є відповіддю на лист князя Данила Романовича (II, № 10). Князь Мстислав погоджується зі заявою Данила, визнає віроломність акту втручання пінських князів: „**правъ єси**“. Водночас у документі порушуються інші питання, які Мстислав ставить на перше місце,— спільна боротьба з галицьким боярством, котре у той час значною мірою перебувало у тісних контактах і змові з угорським двором. Разом з цим князь одверто визнає свої помилки в минулому стосовно князя Данила щодо передання угорському королевичу Галича, нарешті, викладає план військових дій у Галицькій землі, до яких запрошує Данила Романовича. Можна водночас припускати, що лист „освячує“ права Данила на збирання своєї „отчини“.

Документ за формою є канцелярським диктатом князя Мстислава Мстиславича, початково вписаний, очевидно, безпосередньо у посольський журнал тисяцького Дем'яна, який прибув до Мстислава і привіз листа від Данила (Іпат., стб. 752). До нас дійшли лише списки листа. Однак при тому достовірність документа не викликає застережень (Іл. 17).

Де писався документ,— не відомо. Дата його встановлюється на підставі згадки у літописі про повернення посольства від Мстислава на двір Данила Романовича. Враховуючи той факт, що тисяцький Дем'ян прибув „**в великоу ю соуботоу**“, отже, 25 березня 1228 р., а переїзд посольства міг тривати найдовше два—три дні, то досліджуваний лист складався приблизно 22—23 березня, і саме його дата дня відповідає цим числам.

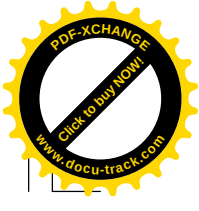
Місцезнаходження оригіналу документа не відоме. Існує шість його основних списків одного і того ж дипломатичного виду.

1. (Іпат.). Список Іпатіївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Іпат.** Текст на десяти неповних рядках кол. 255 зв. арк.

2. (Хл.). Список Хлебниковського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Хл.** Текст на семи неповних рядках кол. 649 арк.

3. (Пог.). Список літописного кодексу з колекції М. Погодіна. Див. II, № 1. **Пог.** Текст на шести неповних рядках кол. 583 арк.

4. (Бундур). Список літописного кодексу Марка Бундура. Див. II, № 1. **Бундур.** Текст на шести неповних рядках 185—185 зв. арк.

5. (Єрм.). Список Єрмолаївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Єрм.** Текст на семи неповних рядках 232 зв.—233 арк.

6. (Крак.). Список Краківського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Крак.** Текст на шести рядках 723 с.

Опубл.: ПСРЛ, т. II, 1843, с. 167; Петрушевич, с. 41—42; Ипат., стб. 502; ПСРЛ, т. II, 1908, стб. 752; Коструба, ч. I, с. 122 (укр. перекл.); Др.-русск. лет., с. 259 (рос. перекл.); ПСРЛ, т. II, 1962, стб. 752 (факсим., 1908); Махновець. ЛР, с. 384 (укр. перекл.); Староруські київ. і гал.-вол. літ. ..., с. 321, 668 (факсим. **Хл.**, **Пог.** і **Крак.** списків).

Текст

Публікується як док. № 1 (Розділ II).

Быноу¹ сгрѣшихъ² не давъ³ тобѣ Галича• но давъ⁴ иноплеменикоу⁵• Боудислава⁶• лѣстьца⁷ свѣтомъ⁸ обольсти⁹ бо¹⁰ ма¹¹• ажъ Бѣ¹² восхочетъ• пондѣвѣ¹³ на на• азъ всажу¹⁴ Половци а ты¹⁵ своими¹⁶• аще Бѣ¹⁷ дастъ его нама• ты возми¹⁸ Галичъ¹⁹• а азъ Понизье²⁰• а Бѣ²¹ ти поможетъ²² а про Черторыескъ• правъ²³ еси•

№ 12

Кінець 1228 — початок 1229 рр.— Волинський князь Данило Романович звертається до половецького хана Котяна, пропонуючи зберігати мир і добросусідські відносини в умовах наступу на Волинь союзницьких чернігівсько-київських військ і підлеглих їм князів, та висловлює їм свою прихильність

Розглядуваний документ складався в умовах боротьби чернігівських князів з волинськими за владу над галицько-волинськими землями. Приводом для його появи був похід чернігівського князя Михайла Всеволодича і київського Володимира Рюриковича разом з князями та „держателями“ з курян, пінян, новгородців, туровців на Волинську землю і початок облоги міста Кам'янця. На їхньому боці стояв половецький хан Котян. Данило

¹ Хл.; Пог. — сноу; ² Хл.; Пог. — сгрѣшихъ. Літери р та ѣ творять лігатуру; ³ Хл.; Пог. — давъ; ⁴ Хл.; Пог. — дахъ; ⁵ Хл.; Пог. — иноплеменикоу; ⁶ Хл.; Пог. — сж^а слава; ⁷ Хл.; Пог. — лѣстьца; ⁸ Хл.; Пог. — свѣто^а; ⁹ Хл. — обольсти; ¹⁰ Хл. — бо; ¹¹ Хл.; Пог. — ми; ¹² Хл.; Пог. — ажъ бѣ въсхочетъ пондѣвѣ; ¹³ Хл.; Пог. — азъ сваю; ¹⁴ Хл. — далі зъ, доставлене пізніше іншим почерком; ¹⁵ Хл.; Пог. — далі и; ¹⁶ Хл.; Пог. — бѣ; ¹⁷ Хл.; Пог. — възми; ¹⁸ Хл.; Пог. — галичъ; ¹⁹ Хл.; Пог. — азъ понизье; ²⁰ Хл.; Пог. — як 16; ²¹ Хл.; Пог. — поможетъ; ²² Хл.; Пог. — черторыескъ правъ.

Романович, розуміючи загрозу для свого становища, вдається до дипломатичних заходів. Він „творящюу• миръ сотворити с ними“ їде у Польщу за підмогою, водночас перекупує листом хана Котяна, який, урешті-решт, ухилиється від походу. В результаті Данило Романович перемагає, укладає мир, а щодо хана князеві вдається не лише уникнути сутички (цьому значною мірою служили також традиційні дипломатичні та родинні контакти Данила — при його дворі перебував виходець з половців Актай, матір дружини Данила була донькою Котяна та ін.), але й наслати половців на Галичину. Літописець повідомляє: „они же бѣхавъ• вѣа землю Галичскою• иде в землю Половецкою• и не обратиса к нимъ“ (Ипат., стб. 753).

Документ належить до актів епістолярного жанру. За дипломатично-канцелярською формою є князівським диктатом, що вписувався канцеляристами чи членами посольства у посольський журнал. У літописі повідомляється, що під час того, як сам Данило поїхав у Польщу за підмогою, відрядив „Павла своего посла ко Котаневи“ з листом. На основі цього запису відбувалось ознайомлення хана Котяна з документом.

Зберігся документ лише у списку, який зафіксований у контексті Галицько-Волинського літопису. Його автентичність не викликає сумніву.

Місце написання документа не вдається встановити. Дата його основується на порядку опису подій у літописі, порівняльне зіставлення яких пов’язується зі зимою — кінцем 1228 — початком 1229 рр. (Грушевський. Хронологія., т. ХІІ, с. 22).

Місцезнаходження оригіналу документа не відоме. Зберігся в одному дипломатичному виді та шести основних списках.

1. (Ипат.). Список Іпатіївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Ипат.** Текст на трьох неповних рядках кол. 255 зв. арк.

2. (Хл.). Список Хлебниковського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Хл.** Текст на двох неповних рядках 650 кол.

3. (Пог.). Список літописного кодексу з колекції М. Погодіна. Див. II, № 1. **Пог.** Текст на одному рядку кол. 584 с.

4. (Бундур). Список літописного кодексу Марка Бундура. Див. II, № 1. **Бундур.** Текст на двох неповних рядках 185 зв. арк.

5. (Єрм.). Список Єрмолаївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Єрм.** Текст на двох неповних рядках 233 зв. арк.

6. (Крак.). Список Краківського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Крак.** Текст уміщений на двох неповних рядках 724 с.

Опубл.: ПСРЛ, т. II, 1843, с. 167; Петрушевич, с. 42; Ипат., стб. 503; ПСРЛ, т. II, 1908, стб. 753; Коструба, ч. I, с. 123 (укр. перекл.); ПСРЛ, т. II, 1962, стб. 753 (факсим., 1908); Махновець. ЛР, с. 384 (укр. перекл.); Староруські київ. і гал.-вол. літ. ..., с. 322, 669 (факсим. **Хл.**, **Пог.** і **Крак.** списків).

Текст

Публікується як док. № 1 (Розділ II).

Ще измѣти вонноу сѹ¹• прѣими² ма в любовь³ собѣ⁴•

№ 13

1230 р., кінець лютого — березень. [Галич].— Галицька громада повідомляє князя Данила Романовича про відсутність у місті Галичі боярина Судислава Бернатовича і запрошує його негайно вступити в місто

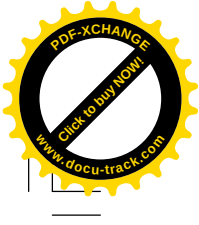
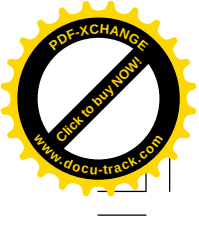
Документ відображає контакти князя Данила з галичанами в умовах угорської окупації і боярської політичної боротьби у Галичині. Його поява пов'язана з намаганнями князя об'єднати галицько-волинські землі, задум якого ґрунтувався на тривалих потаємних зв'язках з частиною галицьких горожан, що стояла на боці Романовичів. Данило таємно одержує листа від своїх прибічників і, як зрозуміло з контексту літопису, спішно відгукується на нього — зібравши військо, з'являється під Галичем, а воеводу Мирослава направляє у Пониззя напроти військ боярина Судислава Бернатовича.

Документ за дипломатично-видовою характеристикою треба розглядати як запрошення Данилові Романовичу зайняти галицький престіл. Він також сигналізує про загострення нової політичної ситуації у Галицькій землі, про розкол і поглиблення суперечок у таборі галицького боярства на користь Романовичів. Доказом останнього є перехід на бік Данила групи бояр, очолюваних Володимиром Юрійовичем, а також розправа горожан Галича після здобуття князем міста над боярином Судиславом тощо.

За задумом лист, очевидно, належить до колективних творів, писаних прихильниками Данила і Василька Романовичів. Був надісланий Данилові гінцем у місто Угровськ, де на той час перебував князь. Відомий лише з копій, що містяться на сторінках різних редакцій Галицько-Волинського літопису.

Документ не викликає сумнівів щодо своєї достовірності. Писаний, правдоподібно, у Галичі. Без дати. Однак вона встановлюється приблизно на підставі оповідей літопису і порядку їх розміщення у ньому. Рік 1230 ґрунтується на записі про поїздку князя Василька у березні 1230 р. в Суздаль на шлюб і весілля свого шурина (Воскр., с. 136, за іншими даними, 14 квітня 1230 р., Махновець. ЛР, с. 386), а опис подій, пов'язаних з

¹Хл.; Пог. — сѹ; ²Хл.; Пог. — прѣими; ³Хл.; Пог. — любовь; ⁴Хл.; Пог. — своѣ.

появою листа, передусе цій розповіді у літописі. Тим часом конкретніша дата в межах року впливає з контексту розповіді про перебування Данила ранньої весни під Галичем: „стрѣлашася на ледоу• вечероу же бывшоу• и ледомъ воставшимъ и рѣцѣ наводнившиса“ (Ипат., стб. 759), отже, як скресла крига на Дністрі, наприкінці лютого — у березні. На основі цих відомостей датуємо документ кінцем лютого — березнем 1230 р.

Місцезнаходження оригіналу документа не відоме. Знаємо сьогодні документ лише в одному дипломатичному виді. Відомі його шість основних списків.

1. (Ипат.). Список Іпатіївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Ипат.** Текст на чотирьох неповних рядках кол. 257 арк.

2. (Хл.). Список Хлебниковського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Хл.** Текст на двох неповних рядках кол. 653—654 арк.

3. (Пог.). Список літописного кодексу з колекції М. Погодіна. Див. II, № 1. **Пог.** Текст на двох неповних рядках кол. 587 арк.

4. (Бундур). Список літописного кодексу Марка Бундура. Див. II, № 1. **Бундур.** Текст на двох неповних рядках 187 арк.

5. (Єрм.). Список Єрмолаївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Єрм.** Текст на трьох неповних рядках 235 арк.

6. (Крак.). Список Краківського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Крак.** Текст на трьох неповних рядках 728 с.

Опубл.: ПСРЛ, т. II, 1843, с. 169; Буслаев, с. 569; Петрушевич, с. 45; Ипат., стб. 506; Огоновський, с. 229; ПСРЛ, т. II, 1908, стб. 758; Коструба, ч. I, с. 126 (укр. перекл.); Др.-русс. лет., с. 261 (рос. перекл.); ПСРЛ, т. II, 1962, стб. 758 (факсим., 1908); Махновець. ЛР, с. 386 (укр. перекл.); Старо-руські кив. і гал.-вол. літ. ..., с. 323—324, 670 (факсим. **Хл.**, **Пог.** і **Крак.** списків).

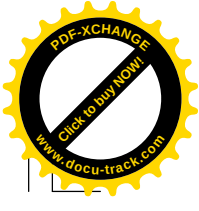
Текст

Публікується як док. № 1 (Розділ II).

**Іако Боудиславъ¹ шелъ естъ² во³ Понизье• а королевичъ⁴ в Галичи
всталъ⁵• а понди борже•**

¹ **Хл.**; **Пог.** — сж^{ан} славъ; ² **Хл.**; **Пог.** — е^{ст}; ³ **Хл.**; **Пог.** — в; ⁴ **Хл.**; **Пог.** — королевич^и;
⁵ **Хл.**; **Пог.** — встал^а.

№ 14

Кінець 1230 — перша половина 1231 рр.— Тисяцький Дем'ян повідомляє князя Данила Романовича про змову галицьких бояр на чолі з боярином Пилипом і белзьким князем Олександром Всеволодичем проти нього і закликає не брати участі в їх з'їзді у місті Вишні

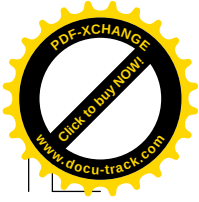
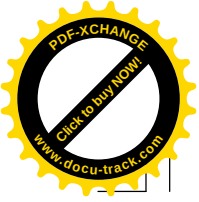
Документ репрезентує частину актових джерел, які виходили з боярського середовища галицько-волинських земель. Вони, як відомо, сьогодні нечисленні та представлені переважно листуванням. Виник документ в умовах боротьби між князем Данилом та галицькими боярами. Перемога Данила Романовича і опанування Галича суперечили політиці безконтрольного панування олігархії галицьких бояр. Сильні князі були для боярства завжди небезпечними, і заходи двору князя Данила до об'єднання Галицької та Волинської земель в одне князівство потенційно загрожували обмеженню боярського самовладдя і сваволі. Тому їхня увага постійно спрямовувалася проти об'єднаної політики Данила як особи, так і князя. Їм вигідно було посадити у Галичі „другорядних князів, які підкорювалися б їм у всьому“ (Крип'якевич. Гал.-Вол. кн-во, с. 88). З цією метою робляться спроби діяти проти Данила не лише з допомогою відкритої війни, але й організацією змов. Бояри зі сім'ї Молибоговичів з участю князя Олександра Всеволодича, перемишльських бояр та боярина Пилипа, який повинен був заманити князя Данила до себе у Вишнянський замок на з'їзд, вирішили розправитись з ним: „свѣтъ створиша • на оубьенье его“ (Ипат., стб. 762). Проте тисяцький Дем'ян встиг попередити князя про небезпеку листом: „воєхавшоу ємоу во Браневича ве рьли • и приде ємоу посолъ ѿ тысяцкого его • Демьяна“ (Там само). Данило вернувся з половини дороги, а бояри, дізнавшись про це, зі страху перед князем розбіглися.

За формою документ є канцелярським боярським диктатом, що був, правдоподібно, вписаний тисяцьким Дем'яном у посольський протокол і надісланий князеві Данилу Романовичу послом Костянтином. Зберігся у списку завдяки використанню його тексту літописцем у Галицько-Волинському літописі. Немає підстав сумніватися у достовірності документа, у його автентичності. Він послужив зриву змови і підставою для появи інших документів (II, № 15), нарешті, був сигналом для розправи князя Данила з частиною вороже налаштованого до нього галицького боярства.

Місце написання документа не відоме. Дата встановлюється на підставі порядку опису подій у Галицько-Волинському літописі від осені 1230 (похід угрів на Галич) до весни 1233 р. Конспіративні дії галицького боярства і змова проти князя Данила Романовича, за попередніми обчисленнями, припадають на кінець 1230 — першу половину 1231 рр. (Грушевський. Хронологія., т. XLI, с. 23—24).

Місцезнаходження оригіналу документа не відоме. Існує в одному дипломатичному виді та шести основних списках.

1. (Іпат.). Список Іпатіївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Іпат.** Текст на восьми неповних рядках кол. 258 зв. арк.

2. (Хл.). Список Хлебниковського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Хл.** Текст на чотирьох неповних рядках кол. 657 арк.

3. (Пог.). Список літописного кодексу з колекції М. Погодіна. Див. II, № 1. **Пог.** Текст на чотирьох неповних рядках 590 кол.

4. (Бундур). Список літописного кодексу Марка Бундура. Див. II, № 1. **Бундур.** Текст на чотирьох неповних рядках 188 зв. арк.

5. (Єрм.). Список Єрмолаївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Єрм.** Текст на чотирьох неповних рядках 236 зв. арк.

6. (Крак.). Список Краківського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Крак.** Текст на п'яти неповних рядках 731 с.

Опубл.: ПСРЛ, т. II, 1843, с. 170; Петрушевич, с. 48; Іпат., стб. 508; ПСРЛ, т. II, 1908, стб. 762—763; Коструба, ч. 2, с. 3 (укр. перекл.); Др.-русс. лет., с. 263 (рос. перекл.); ПСРЛ, т. II, 1962, стб. 762—763 (факсим., 1908); Махновець. ЛР, с. 387 (переклад суч. укр. мовою); Староруські київ. і гал.-вол. літ. ..., с. 325, 672 (факсим. **Хл.**, **Пог.** і **Крак.** списків).

Текст

Публікується як док. № 1 (Розділ II).

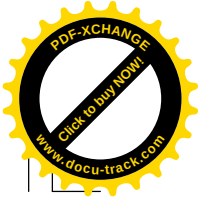
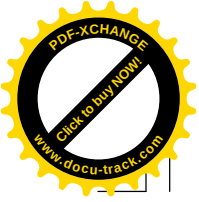
Іако пиръ¹ золь єсть². іако свѣщано³ єсть⁴ безбожнымъ⁵ твоимъ боариномъ⁶ Филипомъ⁷. и братоучадо⁸ твоимъ⁹. Влехсандромъ¹⁰. іако оубѣноу¹¹ ти быти. и то слышавъ¹² понди¹³ назадъ¹⁴. и содержи¹⁵ столъ ѿца¹⁶ своего.

№ 15

Кінець 1230 — перша половина 1231 рр. Галич. — Князь Данило Романович звертається до брата Василька виступити з військом проти белзького князя Олександра Всеволодича за його змову з галицькими боярами проти нього

Досліджуваний документ з'явився як відповідь канцелярії Данила Романовича на таємну змову белзького князя Олександра і боярів у Виш-

¹Хл.; Пог. — пиръ; Пог. — ти; ²Хл.; Пог. — єть; ³Хл.; Пог. — свѣщано; ⁴Хл.; Пог. — як 2; ⁵Хл. — безбожны^м; ⁶Хл. — боаринъ^м твои^м; Пог. — боаро^м твои^м; ⁷Хл.; Пог. — филипо^м; ⁸Хл. — братоучадо^м; Пог. — бра^тучадо^м; літери а та у творять лігатуру; ⁹Хл.; Пог. — твои^м; ¹⁰Хл.; Пог. — олеѣандро^м; ¹¹Хл.; Пог. — оубѣноу; ¹²Хл. — слышавъ; ¹³Хл.; Пог. — понде; у Хл. є пізніше виправлено на и; ¹⁴Хл.; Пог. — наза^а; ¹⁵Хл.; Пог. — съдръжи; ¹⁶Хл.; Пог. — ѿца.

ні (II, № 14). Коли змову було викрито, Данило розпочав каральні заходи, серед яких з'явився задум позбавлення Олександра земель. З цією метою був складений і пересланий до князя Василька Романовича лист-депеша, в результаті чого, як вказує літописець, „**Влександроу же выѣхъшоу в Перемышль • ко свѣтникомъ своимъ • а Василко приа Белзъ**“ (Ипат., стб. 763). Тоді ж або дещо пізніше сидельничий двору князя Данила Іван Михалкович переслідує „**невѣрнихъ**“ Молибоговичів, схоплює 28 бояр, серед яких, очевидно, і власника Вишні Пилипа (Там само).

Спосіб пересилання листа: „**посла сла ко братоу кнзю си Василкови**“ вказує, що йдеться про князівський диктат, одну з поширених форм, яка практикувалася у князівських канцеляріях і вносила у посольські журнали, а згодом зачитувалася послами відповідним адресатам.

Лист зберігся у різних списках. Очевидно, найдавніші з них фіксують сьогодні різні редакції Галицько-Волинського літопису. Вони не викликають застережень щодо своєї автентичності. На цей факт (зокрема результат дії листа) непрямо можуть вказувати описані в літописі події, що пов'язані з утечею князя Олександра з Белза і захопленням міста військом Василька Романовича.

Писаний документ після того, як князь Данило „**приѣхавшоу же в Галичъ**“, тобто після повернення з дороги до Вишні. Документ без дати. Підстави його датування аналогічні датуванню II, № 14 — кінець 1230 — перша половина 1231 рр.

Місцезнаходження оригіналу документа не відоме. Існує в одному дипломатичному виді та шести основних списках.

1. (Ипат.). Список Іпатіївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Ипат.** Текст на двох неповних рядках кол. 258 зв. арк.

2. (Хл.). Список Хлебниковського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Хл.** Текст на одному неповному рядку кол. 657 арк.

3. (Пог.). Список літописного кодексу з колекції М. Погодіна. Див. II, № 1. **Пог.** Текст розміщений на одному неповному рядку кол. 590 арк.

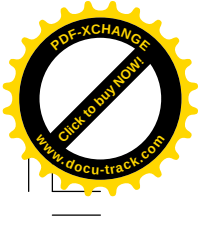
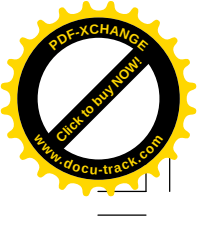
4. (Бундур). Список літописного кодексу Марка Бундура. Див. II, № 1. **Бундур.** Текст на одному неповному рядку 188 зв. арк.

5. (Єрм.). Список Єрмолаївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Єрм.** Текст на одному неповному рядку 236 зв. арк.

6. (Крак.). Список Краківського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Крак.** Текст на двох неповних рядках 731 с.

Опубл.: ПСРЛ, т. II, 1843, с. 170; Петрушевич, с. 48; Ипат., стб. 509; ПСРЛ, т. II, 1908, стб. 763; Коструба, ч. 2, с. 3 (укр. перекл.); Др.-русс. лет., с. 263 (рос. перекл.); ПСРЛ, т. II, 1962, стб. 763 (факсим., 1908); Махновець. ЛР, с. 387 (укр. перекл.); Староруські київ. і гал.-вол. літ. ..., с. 325, 672 (факсим. **Хл.**, **Пог.** і **Крак.** списків).

Текст

Публікується як док. № 1 (Розділ II).

Понди ты на **В**лехсандра¹.

№ 16

1233 р., не раніше квітня 2.— Белзький князь Олександр Всеволодич просить у князів Данила і Василька Романовичів простити йому провини і прийняти в союзники

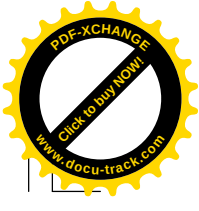
Лист є одним із актів, який відображає зміну політичної орієнтації князя Олександра під час військової кампанії Романовичів з угорським королевичем Андрієм. До цього Олександр був на боці угорців і галицького боярства проугорської орієнтації. Час, який віддаляв промахи князя стосовно Данила Романовича (II, № 14), і обставини, в яких був зголошений лист-заява, вказують на продуманість дипломатичного заходу Олександра і його двору, бо його подання відбулося в порівняно скрутний для Романовичів період. Данило і Василько прийняли до себе Олександра, його прохання було їм на руку. Полки Олександра зливаються з військом Романовичів і спустошують околиці Плісеська, зокрема, Ярбузовичі, підвладні Галичу.

Лист включений у контекст Галицько-Волинського літопису. Існування такого документа не викликає сумнівів. Він надсилався Романовичам окремим посольством: „**присла Влехсандръ ко братоу Данилоу• и Василю**“ (Ипат., стб. 770), зберігав, очевидно, і засвідчує, як і багато інших листів, форму диктату.

Чи внесений у літопис документ відповідає первісному його вигляду? Мабуть, ні. На це може вказувати насамперед брак мотивації Олександра, яку треба було б очікувати у ситуації зради ним Романовичів (II, № 13—14). Припускаємо, що літописець пропустив і слова каяття князя. Можливо, це відбулося не з вини автора літопису. Текст міг зменшитися пізніше, наприклад, під час переробки цієї частини літопису володимирським редактором (Пашуто. Очерки., с. 74—76).

Дата року документа — 1233, встановлена з контексту літопису, зокрема, порядку записів у ньому подій. Розповіді, які передують описові подій з наведеним листом, пов'язані зі зимою 1232—1233 рр. Саме тоді почався похід князя Данила на Київщину, а на Волинь у той самий час вступив угорський королевич Андрій. У березні 1233 р. відбулася битва

¹ Хл.; Пог. — **олехсандра**.

під Шумськом (Грушевський. Хронольоґія., т. XLI, с. 23—24). Пропонований рік — 1232 для цих подій і досліджуваного листа у перших публікаціях документа у складі літописних кодексів (Ипат., стб. 768) не знаходить аргументації. Дата дня подається приблизно. Вона ґрунтується на розповіді про підготовку у місті Торчеві під Шумськом військ князя Данила до боротьби проти угорців. Безпосередньо перед цим у літописі уміщене повідомлення про прихід послів від Олександра (Там само), і цей факт датується „в соуботоу великоу“. Великдень у 1233 р. припадав на 3 квітня, а Велика субота — на 2 квітня.

Описуваний документ не викликає застережень щодо автентичності.

Місцезнаходження ориґіналу документа не відоме. Зберігся в одному автентичному виді та шести основних списках.

1. (Ипат.). Список Іпатіївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Ипат.** Текст на двох неповних рядках кол. 260 зв. арк.

2. (Хл.). Список Хлебниковського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Хл.** Текст на двох неповних рядках кол. 662 арк.

3. (Пог.). Список літописного кодексу з колекції М. Погодіна. Див. II, № 1. **Пог.** Текст розміщений на двох неповних рядках кол. 595 арк.

4. (Бундур). Список літописного кодексу Марка Бундура. Див. II, № 1. **Бундур.** Текст на одному неповному рядку 190 зв. арк.

5. (Єрм.). Список Єрмолаївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Єрм.** Текст на одному неповному рядку 190 зв. арк.

6. (Крак.). Список Краківського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Крак.** Текст на одному неповному рядку 737 с.

Опубл.: ПСРЛ, т. II, 1843, с. 173; Петрушевич, с. 52; Ипат., стб. 513; ПСРЛ, т. II, 1908, стб. 770; Коструба, ч. 2, с. 8 (укр. перекл.); Др.-русс. лет., с. 266 (рос. перекл.); ПСРЛ, т. II, 1962, стб. 770 (факсим., 1908); Махновець. ЛР, с. 390 (укр. перекл.); Староруські київ. і гал.-вол. літ. ..., с. 328, 674 (факсим. **Хл.**, **Пог.** і **Крак.** списків).

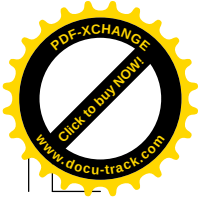
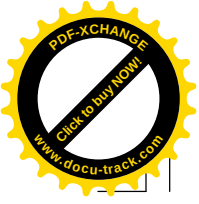
Текст

Публікується як док. № 1 (Розділ II).

Не лѣпо ми єсть¹ быти кромѣ² ваю•

¹Хл.; Пог. — єсть; ²Хл.; Пог. — замість кромѣ — проче.

№ 17

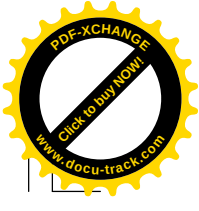
1233 р., не пізніше кінця листопада — середини грудня. Галич.— Галицький боярин Судислав Бернатович таємно звертається до белзького князя Олександра Всеволодича розірвати союз із двоюрідним братом князем Данилом Романовичем і припинити облогу міста Галича, за що обіцяє йому владарювання містом

Документ є ще одним писемним актом, що створювався у боярському середовищі. Зберігся у вигляді листа-записки. Його поява пов'язана з угорсько-галицько-волинською військовою кампанією і черговою зрадою Олександром Всеволодичем князів Романовичів (див. II, № 13, 15). Водночас наявність цього документа вказує на зростання політичного впливу „великих“ бояр у Галичині. Відомо, що в умовах першої половини XIII ст. значення бояр набирало особливої ваги у боротьбі за галицько-волинський князівський престіл. Серед них немала роль, що диктувалася відповідними історичними обставинами, належала Судиславові Бернатовичу. Він фактично здійснював майже усі функції державного правління при Мстиславові Мстиславичу (Удатному), угорських королевичах Коломані та Андрію, користувався значною підтримкою у Галичі, а також у Перемишлі, Звенигороді, частково у Ярославі, був „своїм“ при угорському дворі і очолював проугорську партію серед галицького боярства. Судислав посідав також величезні вотчинні володіння у Галичині, які доповнювалися князівськими „держаннями“, володів окремим замком („двором“) поблизу Галича, а у своїй повсякденній діяльності опирався на власну адміністрацію, військо тощо. Все це під час послаблення князівської влади давало змогу Судиславові провокувати політичні авантюри, сприяти впровадженню іноземних військ у Галичину, керувати військовими операціями, утримувати канцелярію і видавати документи, навіть обіцяти князям престоли та ін. Прикладом є досліджуваний лист.

Документ зберігся у списку. Відомий сьогодні список включений у текст Галицько-Волинського літопису при описі подій, пов'язаних з облогою військами Романовичів і Олександра Всеволодича угорського королевича Андрія, його воєводи Діаниша та боярина Судислава у Галичі після їхнього другого походу на Волинь. Лист-записка був переданий князю Олександрові посланцем. Чи оформлявся він як диктат, чи його власноручно писав Судислав,— не відомо. Літописець повідомляє, „**Судиславъ же лєстью • послако Александрови**“, що вказує на реальну основу існування такого акта в оригіналі і дає підстави відкидати найменші сумніви щодо його автентичності. Останнє, зрештою, підтверджує і той факт, що лист-записка, спрямований боярином Судиславом, досяг мети. Той же літописець зауважує: „**он же [Олександр] понде прочь**“ (Ипат., стб. 771).

Документ складався у Галичі, у якому перебував його автор Судислав. Написаний у 1233 р. Число дня і місяць, очевидно, пов'язуються з останніми тижнями облоги Галича. Це в загальних рисах вдається про-

стежити на підставі перебігу подій військової кампанії Романовичів з угорцями. Влітку 1233 р. у відповідь на спустошення околиць Пліснеська (II, № 16) королевич Андрій здійснює другий похід на Волинь. У серпні або у вересні відбулася битва під Перемишлем між військами королевича і князів Данила, Василька та Олександра Всеволодича, на боці яких стояли половці, київський князь Володимир Рюрикович, смоленський князь Ізяслав Мстиславич (Грушевський. Хронологія., т. ХІІ, с. 24; Махновець. ЛР, с. 39). З кінця серпня збереглася грамота, видана в поході на Галичину у місті Березі угорським королем Андрієм, який ішов на допомогу синові (CD Hungariae., t. III, vol. 2, p. 324—326), але не відомо, чи досяг король галицьких земель і як закінчився цей похід. З-під Перемишля після битви „через міст“ королевич Андрій прямує в Галичину і Галич. За ним услід переміщалися війська Данила. Як довго тривав цей похід і супровід, чи були тоді інші сутички з угорцями, не відомо. Літописець, однак, повідомляє, що князі Василько й Олександр зустрілися з Данилом поблизу Буська. Отже, були і відхід цих князів або зміни напрямків шляху угорських військ і Данила. Крім того, похід Романовичів мусив супроводжуватися військовими приготуваннями, тоді ж покинули його половці, відійшли київський і смоленський князі, були зустрічі князів з воеводою Глібом Зеремійовичем та прихильними до Данила боярами і „половиною Галича“, які вийшли назустріч руським військам. Усе це мусило спричинити певну затримку в переміщенні галицько-волинських військ з-під Перемишля під Галич, очевидно, аж до жовтня. Л. Махновець датує ці події осінню 1233 р. Отже, у зв'язку з цим лише у жовтні (можливо, навіть у середині) Романовичі й Олександр Всеволодич досягли річки Дністер в околиці Галича. І там, як свідчить літописець, невідступно „стоїше же ѿ недѣль воюю жда лѣдоу“, тобто приблизно з першої половини жовтня по середину грудня. Припускаємо, що складання листа припадає на кінець листопада або першу декаду грудня. Це були останні дні облоги. Його написання зумовлювалося внутрішнім становищем у місті, яке знемагало від голоду.

Місцезнаходження оригіналу документа не відоме. Лист-записка є у шести основних списках.

1. (Іпат.). Список Іпатіївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Іпат.** Текст на двох неповних рядках кол. 261 арк.

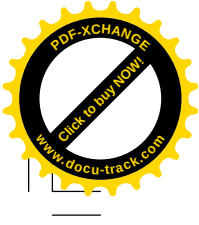
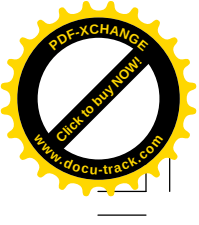
2. (Хл.). Список Хлебниковського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Хл.** Текст на одному неповному рядку кол. 663 арк.

3. (Пог.). Список літописного кодексу з колекції М. Погодіна. Див. II, № 1. **Пог.** Текст на одному неповному рядку кол. 596 арк.

4. (Бундур). Список літописного кодексу Марка Бундура. Див. II, № 1. **Бундур.** Текст на двох рядках 190 зв.—191 зв. арк.

5. (Єрм.). Список Єрмолаївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Єрм.** Текст на двох неповних рядках 240 зв. арк.

6. (Крак.). Список Краківського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Крак.** Текст на двох неповних рядках 738 с.

Опубл.: ПСРЛ, т. II, 1843, с. 173; Петрушевич, с. 53; Ипат., стб. 514; ПСРЛ, т. II, 1908, стб. 771; Коструба, ч. 2, с. 9 (укр. перекл.); Др.-русс. лет., с. 267 (рос. перекл.); ПСРЛ, т. II, 1962, стб. 771 (факсим., 1908); Махновець. ЛР, с. 390 (укр. перекл.); Староруські київ. і гал.-вол. літ. ..., с. 328, 675 (факсим. **Хл.**, **Пог.** і **Крак.** списків).

Текст

Публікується як док. № 1 (Розділ II).

Дамъ¹ товѣ Галичъ² поиди ѿ брата•

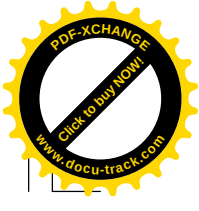
№ 18

1235 р., кінець травня. Галич.— Галицько-волинський князь Данило Романович просить брата Василька оберігати місто Володимир від можливого нападу військ смоленського князя Ізяслава Мстиславича та половців

Уривок публікованої записки-депеші стосується захисту Галицько-Волинського князівства від посягань на його землі інших князів. У контексті літопису проливає світло на підступні дії бояр проти князя Данила, у зв'язку з чим характеризує внутрішньополітичне становище князівства. Його поява є причинком до вивчення поведінки князя Данила Романовича як державного і політичного діяча, його дипломатичного хисту і невідкладної і швидкої реакції на всі, навіть облудні, відомості, які стосуються оборони володінь.

Зберігся список уривка депеші, що включений у контекст Галицько-Волинського літопису. Реальна наявність такого акта, як і його достовірність, не викликає сумнівів. Створений канцелярією Данила у формі диктату послові. Він надсилався з Галича: „**Данилъ же посла ко братоу си**“ князю Василькові (Ипат., стб. 774). Проте зберігся не повністю, а в уривку. Разом із відомими словами з депеші, які за формою радше нагадують коротку записку, мусив, очевидно, подаватися текст, який пояснював Василькові, чому і від кого треба оберігати місто. Але літописець чи пізніші переписувачі літопису та редактори, мабуть, пропускають цей текст зі суто стилістичних чи редакторських міркувань під час викладу подій, залишаючи зате лист князя меджибозького Бориса Ярославича, який тут же доповнює і розкриває деякі аспекти змісту Данилової депеші.

¹ **Хл.**; **Пог.** — да^м; ² **Хл.**; **Пог.** — гали^ч.

Записка з'явилася у Галичі, за свідченням порядку розміщення оповідей у літописі, 1235 р. Приблизна ближча дата її встановлюється на підставі подій, які подані у літописі раніше. На „вознесенне“ (17 травня) було припинене князем Данилом „воювання“ Чернігівщини, і після цього, близько 18—20 травня, князь „створи миръ“. Повернувшись до Києва, Данило дізнався, що половці грабують „землю Роускою“, що спонукало його до негайного виїзду з міста. Припускають, що 22—23 травня він був у Києві, а не пізніше 24—25 травня — під Торчеськом (враховуючи втому військ маршами, переїзд з Києва до Торчеська міг тривати до двох діб) і зразу ж вступив у бій з „воємь многимъ Половецкимъ“. Однак зрада бояр у цій боротьбі не принесла князеві успіху. Данило з'явився у Галичі. І тут отримус, створеного з намови цих же бояр, листа від князя Бориса Ярославича з повідомленням, що „Изславъ и Половци идоуть к Володимѣроу“ (Ипат., стб. 774). Князь, очевидно, тут же розпоряджається скласти записку і надіслати її на Волинь. Це могло відбутися не пізніше останніх днів травня 1235 р. Віддаль між Торчеськом і Галичем у 450—480 км могла долатися не менше ніж за три—чотири доби. Отже, князь у Галичі міг з'явитися і писати записку-депешу не раніше 28—29 травня. Пов'язування подій з 1234 р., як це засвідчено в Іпатіївському літописному списку, безпідставне.

Місцезнаходження оригіналу записки-депеші не відоме. Збереглася в одному виді та шести основних списках.

1. (Ипат.). Список Іпатіївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Ипат.** Текст на одному неповному рядку кол. 262 арк.

2. (Хл.). Список Хлебниковського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Хл.** Текст на двох неповних рядках кол. 665 арк.

3. (Пог.). Список літописного кодексу з колекції М. Погодіна. Див. II, № 1. **Пог.** Текст на одному неповному рядку кол. 598 арк.

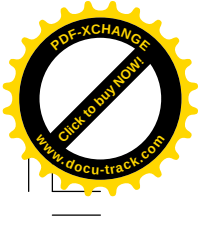
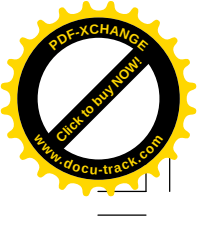
4. (Бундур). Список літописного кодексу Марка Бундура. Див. II, № 1. **Бундур.** Текст на одному неповному рядку 191 зв. арк.

5. (Єрм.). Список Єрмолаївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Єрм.** Текст на одному неповному рядку 240 зв. арк.

6. (Крак.). Список Краківського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Крак.** Текст на одному неповному рядку 740 с.

Опубл.: ПСРЛ, т. II, 1843, с. 174; Петрушевич, с. 54; Ипат., стб. 516; ПСРЛ, т. II, 1908, стб. 774; Коструба, ч. 2, с. 11 (укр. перекл.); Др.-русск. лет., с. 268 (рос. перекл.); ПСРЛ, т. II, 1962, стб. 774 (факсим., 1908); Махновець. ЛР, с. 391 (укр. перекл.); Староруські київ. і гал.-вол. літ. ..., с. 329, 676 (факсим. **Хл.**, **Пог.** і **Крак.** списків).

Текст

Публікується як док. № 1 (Розділ II).

Стережи Володимѣра¹.

№ 19

1239 р., жовтень—грудень.— Галицько-волинський князь Данило Романович просить луцького князя Ярослава Інґваровича відпустити до нього сестру Олену — київську княгиню, захоплену ним у Києві після втечі Михайла Всеволодича в Угорщину

Документ відображає політичні, водночас родинні взаємини князівських дворів у період вторгнення золотоординців на Русь.

Належить до пам'яток епістолярного жанру. Збереглися тільки його списки. Основуючись на тому, що місцезнаходження його адресата Луцьк, протограф їх мав зберігатися у луцькому князівському архіві. Про документ і його зміст дізнаємось із цитати у Галицько-Волинському літописі.

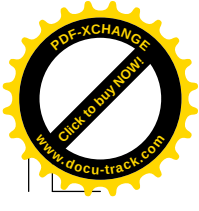
Наявність реконструйованого з літопису документа, що створювався у формі князівського диктату, незаперечна. Про це насамперед свідчить контекст літопису, в якому вміщений документ. З листом „Даниль• посла [по]слы“ до Ярослава Інґваровича в Луцьк. Далі, за літописом, простежуються наслідки прохання Данила. Літописець повідомляє: „Ярославъ оуслыша словеса Данилова• и бы^{сѣ} тако и приде к нима сестра• к Данилоу• и Василю• и держаста ю во велицѣ чѣсти“ (Ипат., стб. 782—783).

Досліджуваний документ, однак, дійшов до нас, очевидно, не повністю, і це, головним чином, стосується його основної частини — змісту. З документа не зовсім зрозуміла його друга частина, у якій мовиться, що князь Михайло Всеволодич „зло мыслить“ Данилові та Ярославові. І це подано як аргумент необхідності відпустити сестру. Можна також думати, що ці слова є певною погрозою з боку Данила залежному від нього князеві Ярославу. Про яке зло могло йтися (тут правдоподібнішим є натяк на попередні незгоди), якщо київський князь Михайло на той час шукав захисту від орд Батия в Угорщині. Проте треба вважати, що літописець включає у контекст найважливішу за змістом частину листа.

Документ не викликає застережень щодо своєї автентичності.

Місце складання документа не відоме. Дата його — жовтень—грудень 1239 р. приблизна. Датування 1237 р., під яким описані події в Іпатіївському літописі, спізнене і суперечить хронології інших подій. Відправною підставою для дати досліджуваного документа є захоплення Батисем Киє-

¹ Хл.; Пог. — вѣлѡ^{ан} мера.

ва, що, згідно із Суздальським літописом, припадає на 6 грудня 1240 р. (Сузд., с. 523). Орієнтуючись на цю дату, треба вважати, що переговори Данила з Михайлом Всеволодичем та його прибуття з сином Ростиславом на Галицько-Волинську Русь після втечі останнього з Києва з приводу появи на Задніпров'ї Менгу-хана, а опісля переїзду в Польщу, припадають на весну або літо 1240 р. З Угорщини у Польщу Михайло Всеволодич з Ростиславом повинні були прибути взимку 1239—1240 рр. або й навесні 1240 р. Відповідно їх втеча з Києва, найправдоподібніше, відбулася восени 1239 р. (Грушевський. Хронологія., т. ХІІ, с. 28—29). Тоді, власне, після залишення Михайлом Києва луцький князь Ярослав Інгварович забирає до себе залишену у місті дружину Михайла, княгиню Олену. Дізнавшись про це, Данило „посла [по]слы“ з листом. Це мало відбутися незабаром після приїзду княгині в Луцьк, отже, наприкінці осені або на початку зими, між жовтнем і груднем 1239 р.

Місцезнаходження оригіналу документа нині не відоме. Дійшов до нас в одному дипломатичному виді і шести основних списках.

1. (Іпат.). Список Іпатіївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Іпат.** Текст на п'яти неповних рядках кол. 264 зв. арк.

2. (Хл.). Список Хлебниковського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Хл.** Текст розміщений на двох неповних рядках кол. 672 арк.

3. (Бундур). Список літописного кодексу Марка Бундура. Див. II, № 1. **Бундур.** Текст на двох неповних рядках 194 арк.

4. (Єрм.). Список Єрмолаївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Єрм.** Текст на двох неповних рядках 244 арк.

5. (Крак.). Список Краківського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Крак.** Текст на двох неповних рядках 747 с.

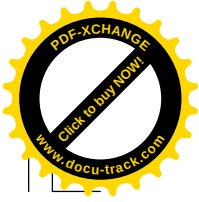
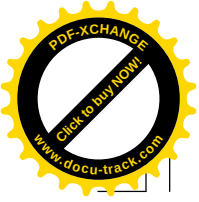
Опубл.: ПСРЛ, т. II, 1843, с. 177; Петрушевич, с. 59; Іпат., стб. 521; ПСРЛ, т. II, 1908, стб. 782—783; Коструба, ч. 2, с. 17 (укр. перекл.); Др.-русс. лет., с. 271 (рос. перекл.); ПСРЛ, т. II, 1962, стб. 782—783 (факсим., 1908); Махновець. ЛР, с. 395 (укр. перекл.); Староруські київ. і гал.-вол. літ. ..., с. 333, 753 (факсим. **Хл.**, **Пог.** і **Крак.** списків).

Текст

Публікується як док. № 1 (Розділ II).

Поустѣ сестроу ко¹ мнѣ • зане тако Мнѣхъ • ѡбѣѣма² нама зло
мыслихъ³.

¹Хл. — къ; ²Хл. — ѡбѣѣма; ³Хл. — мыслихъ.

№ 20

1241 р., вересень—листопад. [Холм].— Галицько-волинський князь Данило Романович оскаржує галицького боярина Доброслава Суддича у нехтуванні його наказів, грабежах, прийманні поза його волею чернігівських бояр та незаконному роздаванні без його відома на відкуп земель і коломийської солі

Документ засвідчує події, пов'язані з боярським свавіллям у Галичині, та заходи князя щодо його ліквідації. Галицькі бояри, використавши слабкість князівської влади, викликану золотоординським ігом, захопили у свої руки майже всі землі і місцеве правління, нехтуючи правами князя та його адміністрації. Літописець констатує: „н бѣ^{ст} матежь великѣ в землѣх и грабежь • ѿ ни^{хъ}“ (Ипат., стб. 789). Щоб припинити самоврядування боярина Доброслава на Прикарпатті та Поділлі, князь Данило Романович направляє у Галич посольство зі стольником Яковом Марковичем для з'ясування стану речей і з ним передає князівську „великую жалость“.

Про документ знаємо лише зі списків, розміщених у різних редакціях Галицько-Волинського літопису. Він наводиться при описі боярського свавілля. Треба думати, що у літописі документ наведений повністю і є автентичним (Іл. 18).

Місце написання князівського листа-оскарження не відоме. Можна лише припускати, що ним був Холм, де на той час містився головний осідок князя і його канцелярії. Дата його появи — вересень—листопад 1241 р., приблизна. Рік написання документа можна пов'язувати з часом найбільш бурхливої анархії бояр у Галичині та на Поділлі та її приборкання князем і князівською адміністрацією. Він збігається з іншими повідомленнями про ці події у контексті Галицько-Волинського літопису. Слід припускати, що складено документ до арешту князем Данилом у Холмі та третейському суді Доброслава Суддича та Григорія Васильовича (ІІ, № 21), а також перебування печатника-канцлера Курила на Пониззі й походу князя Ростислава Михайловича на місто Бакоту, що відбулося найпізніше восени 1241 р. (Грушевський. Хронологія., т. ХІІ, с. 30). Л. Махновець датує поїздку Якова Марковича до Доброслава літом—осінню 1241 р. (Махновець. ЛР, с. 399). Традиційна хронологія Іпатіївського літопису цих подій запізнюється на рік. У ньому вони датуються 1240 р.

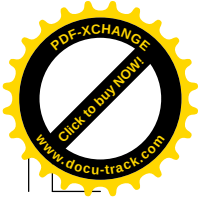
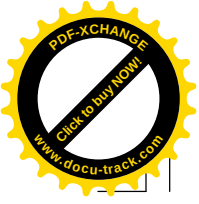
Місцезнаходження оригіналу документа не відоме. Зберігся у шести основних списках одного і того ж дипломатичного виду.

1. (Іпат.). Список Іпатіївського літописного кодексу. Див. ІІ, № 1. **Іпат.** Текст на семи неповних рядках кол. 266 арк.

2. (Хл.). Список Хлебниковського літописного кодексу. Див. ІІ, № 1. **Хл.** Текст на п'яти неповних рядках кол. 676 арк.

3. (Пог.). Список літописного кодексу з колекції М. Погодіна. Див. ІІ, № 1. **Пог.** Текст на чотирьох неповних рядках кол. 608 арк.

4. (Бундур). Список літописного кодексу Марка Бундура. Див. II, № 1. **Бундур.** Текст на чотирьох неповних рядках 196 арк.

5. (Єрм.). Список Єрмолаївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Єрм.** Текст на чотирьох неповних рядках 246 арк.

6. (Крак.). Список Краківського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Крак.** Текст на п'яти неповних рядках 753 с.

Опубл.: ПСРЛ, т. II, 1843, с. 189; Петрушевич, с. 63; Ипат., стб. 525; Огоновський, с. 236; ПСРЛ, т. II, 1908, стб. 789; Коструба, ч. 2, с. 21 (укр. перекл.); Др.-русс. лет., с. 274 (рос. перекл.); ПСРЛ, т. II, 1962, стб. 789 (факсим., 1908); Махновець. ЛР, с. 399 (укр. перекл.); Староруські київ. і гал.-вол. літ. ..., с. 335, 680 (факсим. **Хл., Пог. і Крак.** списків).

Текст

Публікується як док. № 1 (Розділ II).

КНАЗЬ ВАШЪ АЗЪ ЕСМЬ • ПОВЕЛЕНІЯ¹ МОЕГО² НЕ ТВОРИТЕ³ ЗЕМЛЮ
ГРАБИТЕ⁴ • ЧЕРНИГОВСКИ⁵ БОГАРЬ⁶ НЕ ВЕЛѢХ⁷ ТИ • ДОБРОСЛАВЕ ПРИ-
ИМАТИ⁸ • НЪ⁹ ДАТИ ВОЛОСТИ¹⁰ ГАЛИЧКИМЪ¹¹ • А КОЛОМЫНСКОЮ СОЛЪ¹²
ЇЛОУЧИТЕ¹³ НА МА •

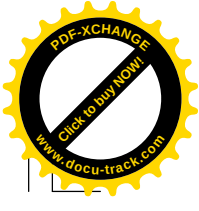
№ 21

1241 р., вересень—листопад. [Галич].— Галицький боярин Доброслав Суддич для заволодіння територіями Перемишльської землі доносить князю Данилові Романовичу про невірність йому перемишльського дворського Григорія Васильовича

Документ є свідченням князівської реакції на внутрішньобоярські міжусобиці у Галичині. Основним приводом для його створення була боротьба за володіння землями: Доброслав, як вказує літописець, „проти-
вляшеся ємоу • [Григорію Васильовичу] а самъ хоташе всю землю ўдержати“ (Ипат., стб. 790). Однак при всій свавільній поведінці бояр князь завжди залишався для них захистом від зовнішнього ворога і найвищим суддею у їхніх міжусобицях. Це, як відомо, використовувалося Данилом Романовичем для приборкання в Галичині боярських чвар і правопорушництва.

¹ Хл.; Пог. — повеленія; ² Пог. — моє; ³ Хл.; Пог. — далі и; ⁴ Хл.; Пог. — гоуьнїте; ⁵ Хл.; Пог. — чернїговскѣх; ⁶ Хл.; Пог. — воарѣ; ⁷ Хл.; Пог. — велѣх; ⁸ Хл.; Пог. — прїимати; ⁹ Хл.; Пог. — но; ¹⁰ Хл.; Пог. — кінцеве и перероблене з ъ; ¹¹ Хл.; Пог. — волости галицкы^м; ¹² Так у кн.; Хл.; Пог. — коломьнскою соль; ¹³ Хл.; Пог. — ѡлоучити.

Після приїзду Доброслава і Григорія на суд Данило „**сомыслив же се братомъ • поноуѣжи же вида безаконіе ихъ • и повелѣ его изомати**“ (Ипат., стб. 791). Скарга князя є причинком до характеристики боярського актового джерелознавства XIII ст.

До нас дійшов лише список документа, уміщений у Галицько-Волинському літописі. Він автентичний, був, очевидно, диктатом Доброслава, бо надісланий князю Данилові у Холм: „**присла Доброславъ • на Григоря**“ (Там само, стб. 790) спеціальним послом. Проте збережений документ у контексті літопису, очевидно, не засвідчує усього тексту оригіналу. Літописець вибрав для своєї розповіді лише його частину і, мабуть, ту, яка відображала основну суть скарги. Про що йшлося у втраченому нині документі, не відомо. Можна лише здогадуватися, що наводилися якісь докази невірності дворського Григорія Васильовича стосовно князя Данила.

Документ-скарга складався, правдоподібно, у Галичі. На це, однак, може вказувати лише постійне перебування у цьому місті боярина Доброслава. Інших фактів немає. Пропонована дата — вересень—листопад 1241 р. є археографічною, встановленою на підставі контексту літопису (Махновець. ЛР, с. 399; Ипат., стб. 789—791) та ситуації, яка панувала у відносинах між „великими“ боярами і князівським двором на той час у Галицько-Волинському князівстві (II, № 9).

Місцезнаходження оригіналу документа не відоме. Досліджуваний уривок дійшов до нас у шести основних списках.

1. (Ипат.). Список Іпатіївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Ипат.** Текст на одному неповному рядку кол. 266 зв. арк.

2. (Хл.). Список Хлебниковського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Хл.** Текст на одному неповному рядку кол. 677 арк.

3. (Пог.). Список літописного кодексу з колекції М. Погодіна. Див. II, № 1. **Пог.** Текст на одному неповному рядку кол. 609 арк.

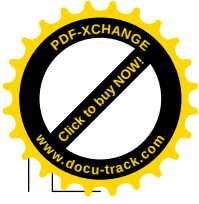
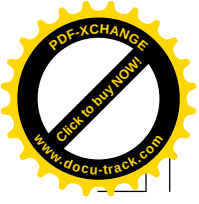
4. (Бундур). Список літописного кодексу Марка Бундура. Див. II, № 1. **Бундур.** Текст на одному неповному рядку 200 арк.

5. (Єрм.). Список Єрмолаївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Єрм.** Текст на двох неповних рядках 246 зв. арк.

6. (Крак.). Список Краківського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Крак.** Текст на одному неповному рядку 753 с.

Опубл.: ПСРЛ, т. II, 1843, с. 179; Петрушевич, с. 63; Ипат., стб. 525; ПСРЛ, т. II, 1908, стб. 790; Коструба, ч. 2, с. 22 (укр. перекл.); Др.-русск. лет., с. 275 (рос. перекл.); ПСРЛ, т. II, 1962, стб. 790 (факсим., 1908); Махновець. ЛР, с. 399 (укр. перекл.); Староруські київ. і гал.-вол. літ. ..., с. 335, 680 (факсим. **Хл.**, **Пог.** і **Крак.** списків).

Текст

Публікується як док. № 1 (Розділ II).

Іако не вѣрєнь¹ ти єсть².

№ 22

1245 р., серпня 5—15. Холм.— Галицько-волинські князі Данило і Василько Романовичі повідомляють мазовецького князя Конрада Казимировича про похід „ляхів“ на Галицько-Волинську землю і просять у свого союзника військової допомоги

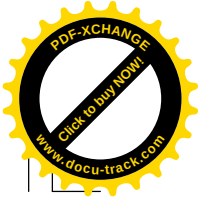
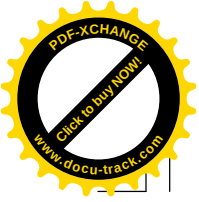
Документ стосується оборони Галицько-Волинського князівства, з'явився як запрошення взяти участь у воєнних діях з коаліційними військами, очолюваними Ростиславом Михайловичем проти Романовичів. Є пам'яткою дипломатичного листування.

Дійшов до нас у списку, поданому у скороченому вигляді (у формі цитати) у Галицько-Волинському літописі. Про те, що такий лист як окремий акт був створений, немає сумніву. Він виник у князівській канцелярії як диктат князя, якого „посласта Кондратови“ Данило і Василько окремим послом. Результатом заходу князів, а також доказом надсилання такого документа адресатові на мазовецький князівський двір є згадка у літописі про те, що Конрад „пославшоу же ємоу [Данилові] поміць“ (Ипат., стб. 801). Подібного змісту лист надсилався до князя Міндовга у Литву („Данило же и Василко посласта в Литвоу помочи просаща • и послана би^стѣ Міндога поміць“) (Там само), але доля його сьогодні не відома.

Текст використаного у літописі списку листа, очевидно, є неповним. Допускаємо, наприклад, що у первісному вигляді листа могла бути розширенішою клаузула *диспозиції*. Перша її частина „іако тебе дѣлаа низидоша на наю Ляхове“ видається надто короткою і за стилем категоричною. З контексту документа, уміщеного у літописі, дізнаємося, що галицько-волинські князі звертаються до Конрада за військовою допомогою. Можливо, що саме уміщений у документі заклик з'явитися Конрадові з військом використав літописець для свого тексту, передаючи цей факт своїми словами. Такі оригінальні документи зберігають відповідні *закінчення*, тим більше, що йшлося про акт, який стосувався термінового і відповідального чину в літописі, отже, очевидно, подається тільки та частина документа, яка, як уважав літописець, найважливіша для висвітлення події.

Утім, спрямування листа у Мазовію вказує, що укладач літопису міг користуватися лише його відпуском або іншим канцелярським записом документа, у якому, ймовірно, були зроблені пропуски. Не можна відки-

¹ Хл.; Пог. — вѣрєнь; ² Хл.; Пог. — є^стѣ.

дати також припущення, що текст брався з вторинної реєстраційно-діловодної документації князівської канцелярії, куди міг вноситися основний зміст вихідної кореспонденції з цитатами окремих частин документів. Закордонні джерела про досліджуваний документ і взагалі участь князя Конрада у воєнних діях цієї кампанії не згадують.

Писаний лист, правдоподібно, у Холмі. Проте це припущення умовне, ґрунтується лише на тому, як згадувалось, що місто було головним осідком Данила, його адміністрації і канцелярії. Можливо, це був Володимир. Дата складання документа реконструюється на підставі опису подій у Галицько-Волинському літописі, зокрема, битви під Ярославом та подорожі Данила Романовича в Орду, що відбулася восени 1245 р. (Дашкевич. Княжение..., с. 57; Грушевський. Хронологія..., т. ХІІ, с. 32). Розповідь про битву подана літописцем безпосередньо перед описом подорожі, що, треба думати, вказує на короткий час, який розділяв ці події. Данило Романович поїхав у жовтні, а битва відбулася у серпні. Все це вказує на те, що це був 1245 р. День і місяць битви поданий у літописній статті: „**на каноунъ великоу мчнкоу • Флора* и Лавра**“ (Ипат., стб. 805), тобто 17 серпня. Стосовно дати написання листа, то він міг створюватися незадовго до битви. Літописець зараз же після розповіді про відрядження послів з листами у Мазовію і Литву повідомляє: „**скоро собравше вон пондоста**“ Данило і Василько. Недовго тривав цей похід із Холма (можливо, з Володимира) над р. Сян, а опісля на поле битви. Припускаємо, що час між написанням листа і битвою був коротким, охоплював півтора тижня або й менше.

Місцезнаходження оригіналу листа не відоме. Зберігся у шести основних списках.

1. (Ипат.). Список Іпатіївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Ипат.** Текст на чотирьох неповних рядках кол. 269 зв. арк.

2. (Хл.). Список Хлебниковського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Хл.** Текст на двох неповних рядках кол. 685 арк.

3. (Пог.). Список літописного кодексу з колекції М. Погодіна. Див. II, № 1. **Пог.** Текст на двох неповних рядках кол. 612 арк.

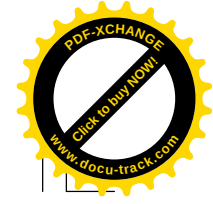
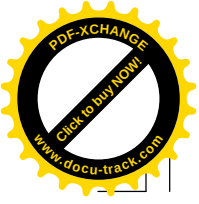
4. (Бундур). Список літописного кодексу Марка Бундура. Див. II, № 1. **Бундур.** Текст на двох неповних рядках 197 зв. арк.

5. (Єрм.). Список Єрмолаївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Єрм.** Текст на двох неповних рядках 250 арк.

6. (Крак.). Список Краківського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Крак.** Текст на двох неповних рядках 757 с.

Опубл.: ПСРЛ, т. II, 1843, с. 183; Буслаев, с. 573; Петрушевич, с. 69; Ипат., стб. 801; Огоновський, с. 238; ПСРЛ, т. II, 1908, стб. 801; Коструба, ч. 2, с. 29 (укр. перекл.); ПСРЛ, т. II, 1962, стб. 801 (факсим., 1908); Махновець. ЛР, с. 402 (укр. перекл.); Староруські київ. і гал.-вол. літ. ..., с. 339, 682 (факсим. **Хл., Пог. і Крак.** списків).

* В оригіналі помилково „Фрора“.

Текст

Публікується як док. № 1 (Розділ II).

**Іако тебе дѣла изнидоша¹ на наю Лахове• іако помощника ти²
есвѣ•**

№ 23

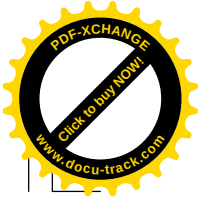
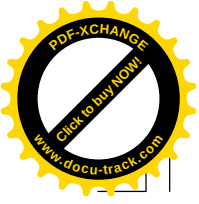
*1248 р., листопад. [Холм].— Галицько-волинські князі Данило і
Василько Романовичі запрошують мазовецького князя Семовита
до участі в поході проти ятвягів*

Перед нами ще один лист, який засвідчує контакти галицько-волинського двору з Мазовією (див. II, № 22) і участь у спільних військових походах.

Зберігся цей документ у списку, що внесений на сторінки Галицько-Волинського літопису. У дипломатично-видовому значенні належить до епістолярних актів, за діловодною формою є князівським диктатом по слові, що вписувався в посольський журнал, і на основі запису через посла відбувалося ознайомлення з ним адресата. Існування досліджуваного листа в оригіналі не викликає сумнівів, з ним „послал“ Данило посольство до Семовита. Незазперечною є також його автентичність. У літописі розповідається про спільне воювання Ятвязької землі.

Писаний лист, правдоподібно, у Холмі (Там само). Його дата ґрунтується на хронології походу Романовичів на ятвягів і реконструюється на підставі порівняння описаних літописцем подій і повідомлень про ці події у зарубіжних джерелах. „Въ та же лѣта“ помер князь мазовецький Конрад, що припадає на 31 серпня 1247 р. (Balzer, s. 268). „Потомъ же“ помер його син Болеслав, що сталося між березнем і груднем 1248 р. (Там само, s. 287) або березнем і вереснем того ж року. Незабаром „въ та же лѣта сѣде Семовит“ на мазовецькому престолі і тут же після цього він запрошується у похід проти ятвягів. Припускають, що це було наприкінці 1248 або на початку 1249 р. (Махновець. ЛР, с. 406; Грушевський. Хронологія., т. ХІІ, с. 34). Спираючись, однак, на повідомлення у літописі про те, що союзні війська, прямуючи у Ятвязьку землю, „пре доша болота и нандоша на страну ихъ“, доходимо висновку, що це не могло бути взимку наприкінці одного або на початку наступного року. Таким чином, можна розширити цю хронологічну межу до кінця осені, тобто приблизно до листопада 1248 р., або віднести до ранньої весни, зокрема квітня 1249 р. Проте, оскільки у 1249 р. Данило Романович розпочинає використовувати ятвягів у міжусобицях з Литвою, то навряд чи є підстави пов'язувати похід Романовичів на їхні

¹ Хл.; Пог. — изыдоша; ² Далі в рукописі внесене і перекреслене друге ти; Хл. — немає.

землі з весною, зокрема з квітнем 1249 р. Найімовірніше, вказаний похід відбувся у листопаді 1248 р. На той же час припадає і складання листа Романовичами. Різниця у часі між початком походу і виготовленням на-вряд чи перевищувала одну декаду.

Місцезнаходження оригіналу документа не відоме. Лист зберігся у п'яти основних списках.

1. (Іпат.). Список Іпатіївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Іпат.** Текст на трьох неповних рядках кол. 272 арк.

2. (Хл.). Список Хлебниковського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Хл.** Текст на двох неповних рядках кол. 691 арк.

3. (Бундур). Список літописного кодексу Марка Бундура. Див. II, № 1. **Бундур.** Текст на двох неповних рядках 200 арк.

4. (Єрм.). Список Єрмолаївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Єрм.** Текст на двох неповних рядках 253 арк.

5. (Крак.). Список Краківського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Крак.** Текст на двох неповних рядках 765 с.

Опубл.: ПСРЛ, т. II, 1843, с. 185; Петрушевич, с. 74; Іпат., стб. 538; ПСРЛ, т. II, 1908, стб. 810; Коструба, ч. 2, с. 35 (укр. перекл.); ПСРЛ, т. II, 1962, стб. 810 (факсим., 1908); Махновець. ЛР, с. 406 (укр. перекл.); Старо-руські київ. і гал.-вол. літ. ..., с. 342, 755 (факсим. **Хл.**, **Пог.** і **Крак.** списків).

Текст

Публікується як док. № 1 (Розділ II).

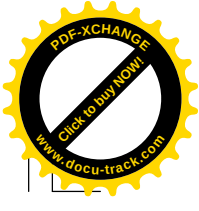
Іако добро видилъ¹ еси ѿ наю • и² изиди³ с нами⁴ на **А**твезъ⁵.

№ 24

1248 р., листопад. Неподалік від ріки Нарви.— Волинський князь Василько Романович повідомляє брата Данила про затяжну і непосильну битву з ятвягами і просить прийти на допомогу, зімкнути ряди своїх військ з його полками

Документ є листом-запискою, що був складений під час битви волинських князів з ятвягами. Виник, очевидно, як одноаркушевий акт, що міг бути писаний самим князем Васильком або кимось з його наближених,

¹ **Хл.** — видѣ^а; ² **Хл.** — пропущено; ³ **Хл.** — изыди; ⁴ **Хл.** — на^{ам}; ⁵ **Хл.** — **А**твезъ^б.

який мав право писати від його імені. Засвідчує одну із форм зв'язку між військами з допомогою листів-депеш.

Відомий тільки список листа, що внесений у Галицько-Волинський літопис. На його автентичність вказує контекст літопису. Поява листа-депеші викликана становищем військ Василька і Семовита. Передбачаючи можливість негативного наслідку битви, „**посла же Василько [гінця] ко братоу си**“ з листом. Як результат — Данило примкнув до брата „**и гнаша**“ Данило та Василько ятвягів „**до лѣса**“.

Складений документ на полі битви. Згадка у контексті літопису про смерть Василькового боярина Федора Дмитровича „**на рѣцѣ Нарѣви**“ дає змогу точніше локалізувати місцезнаходження стану Василька, у якому складався лист.

Дата складання листа відповідає хронології походу Романовичів на ятвягів, що припадає на листопад 1248 р. (II, № 23).

Місцезнаходження оригіналу документа не відоме. Лист-записка зберігся у шести списках.

1. (Ипат.). Список Іпатіївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Ипат.** Текст на одному неповному рядку кол. 272 зв. арк.

2. (Хл.). Список Хлебниковського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Хл.** Текст на одному неповному рядку кол. 692 арк.

3. (Пог.). Список літописного кодексу з колекції М. Погодіна. Див. II, № 1. **Пог.** Текст на одному неповному рядку кол. 619 с.

4. (Бундур). Список літописного кодексу Марка Бундура. Див. II, № 1. **Бундур.** Текст на двох неповних рядках 200 зв. арк.

5. (Єрм.). Список Єрмолаївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Єрм.** Текст на одному неповному рядку 253 зв. арк.

6. (Крак.). Список Краківського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Крак.** Текст на двох неповних рядках 767 с.

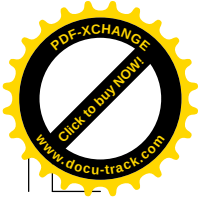
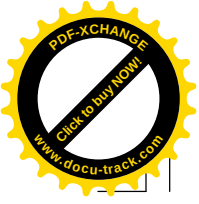
Опубл.: ПСРЛ, т. II, 1843, с. 186; Петрушевич, с. 75; Ипат., стб. 539; ПСРЛ, т. II, 1908, стб. 811; Коструба, ч. 2, с. 36 (укр. перекл.); ПСРЛ, т. II, 1962, стб. 811 (факсим., 1908); Махновець. ЛР, с. 407 (укр. перекл.); Староруські київ. і гал.-вол. літ. ..., с. 343, 684, 756 (факсим. **Хл.**, **Пог.** і **Крак.** списків).

Текст

Публікується як док. № 1 (Розділ II).

Іако брань¹ си велика єсть². потъснисѧ к намъ³.

¹Хл.; Пог. — бра^н; ²Хл.; Пог. — є^{ст}; ³Хл.; Пог. — на^м.

№ 25

1249 р., не раніше січня—березня. [Володимир].— Галицько-волинський князь Данило Романович закликає польських князів узяти участь у спільному поході проти Литви

Документ є пам'яткою, що належить до епістолярного жанру писемних джерел. Інформує про політичне становище і міжкнязівські усобиці у Литві та ставлення до них Данила і Василька Романовичів. Засвідчення цих фактів у листі вказує на певні аспекти зацікавлень цією країною з боку галицько-волинського двору в той час, а заклик до спільного походу з Польщею проти неї — на певну єдність поглядів руського і польського дворів на справи Литви.

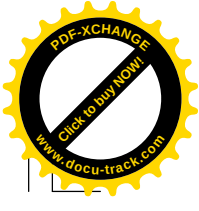
Протограф документа не зберігся. Про його існування дізнаємось зі самого списку, що вміщений у Галицько-Волинському літописі. За діловодною формою є звичайним князівським диктатом для посла, що був складений у князівській канцелярії і внесений там же у посольський журнал: „послав“ документ Данило через послів у Польщу.

Текст досліджуваного листа, очевидно, внесений у літопис не повністю. У зв'язку з цим він не може передавати первісного реального змісту. Чому саме у листі підкреслюється язичництво Литви? Чи не було це спеціальним дипломатичним прийомом Данила Романовича, щоб заохотити в похід Польщу, у якій тоді виношувалися плани за посередництвом папської курії поширення католицизму в Литві? Допустимо, що в протографі явище знаходило ширше тлумачення і з нього можна було дізнатись і про інші причини запрошення „ладських князів“ у коаліцію. Відомо, що лист попередньо обмірковувався Данилом і Васильком: „Данило сгада с братомъ си“. Літописець, зокрема, повідомляє: „Лахове же вѣѣщаша“ [отже, вусила, очевидно, надходити листовна відповідь] нѣ нѣ исполниша“ (Іпат., стб. 815).

Документ складався, правдоподібно, у Володимирі, однак достовірних даних про це немає. Здогад ґрунтується на оповідях літопису про те, що у Володимирі, втікаючи з Литви, зупинилися братаничі Міндовга — Тевтивил і Едивил, і що Данило, очевидно, радився з братом у справах Литви саме у цьому місті (не слід забувати, що Володимир був головним містом Василька) під час підготовки походу.

Датування документа приблизне. В Іпатіївському літописі події, пов'язані з підготовкою походу Романовичів на Литву, подані з дещо прискореною датою 1252 р., тимчасом, як безпосередня дата, що впливає з контексту літопису, у який внесений лист, загальна: „въ то же лѣто“. Однак, ґрунтуючись на реконструкції послідовності викладу подій з контексту літопису, останнє датування можна пов'язувати з 1248—1249 рр. Припускають, що початок міжусобиць литовських князів припадає на кінець 1248 р. (Грушевський. Хронологія., т. XLI, с. 35), і в тому ж році відбувся приїзд згаданих братаничів на Волинь до Данила і Василька.

Власне, з їх появою, отже, з кінцем 1248 або перших місяців 1249 р., очевидно, сягаючи ранньої весни, розпочинаються (незважаючи на те, що князь Міндовг прислав своїх послів з проханням не „*чинни има мѣти • не послоушавъшима има*“) (Ипат., стб. 815) дипломатичні заходи і приготування до походу галицько-волинських князів проти Литви. На цей час припадає, за вказівкою Данила, поїздка Вікінта до ятвягів (контакти з ятвягами, як відомо, мусили налагоджуватися лише 1249 р., оскільки у листопаді 1248 р. відбувався похід Романовичів на їхні землі) (II, № 24), у Жемайтю і „до німців“ у Ригу. Тоді ж приблизно Данило „*и посла [послів] в Лахы ко княземъ • ладъськѣмъ*“ з листом. Припускаємо, таким чином, що найбільш правильно буде датувати документ не раніше січня—березня 1249 р.

Список документа не викликає застережень щодо автентичності. Створений, очевидно, на підставі відпуску чи окремого запису, який вівся у князівській канцелярії (оригінал залишився, правдоподібно, у Польщі), або навіть невідомих сьогодні діловодних записів вихідної документації князівської канцелярії, якими міг користуватися літописець.

Місцезнаходження оригіналу документа не відоме. Дійшов до нас в одному дипломатичному виді та шести основних списках.

1. (Ипат.). Список Іпатіївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Ипат.** Текст на чотирьох неповних рядках кол. 273 зв. арк.

2. (Хл.). Список Хлебниковського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Хл.** Текст на двох неповних рядках кол. 695 арк.

3. (Пог.). Список літописного кодексу з колекції М. Погодіна. Див. II, № 1. **Пог.** Текст на двох неповних рядках кол. 622 с.

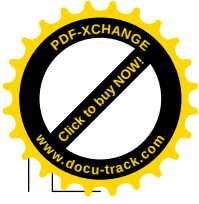
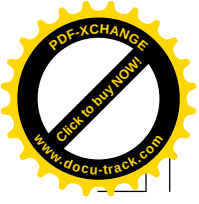
4. (Бундур). Список літописного кодексу Марка Бундура. Див. II, № 1. **Бундур.** Текст на двох неповних рядках 201 зв. арк.

5. (Єрм.). Список Єрмолаївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Єрм.** Текст на трьох неповних рядках 255 арк.

6. (Крак.). Список Краківського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Крак.** Текст розміщений на трьох неповних рядках 770 с.

Опубл.: ПСРЛ, т. II, 1843, с. 187; Петрушевич, с. 77; Ипат., стб. 541; ПСРЛ, т. II, 1908, стб. 815; Коструба, ч. 2, с. 38—39 (укр. перекл.); ПСРЛ, т. II, 1962, стб. 815 (факсим., 1908); Махновець. ЛР, с. 409 (укр. перекл.); Староруські київ. і гал.-вол. літ. ..., с. 344, 686 (факсим. **Хл., Пог. і Крак.** списків).

Текст

Публікується як док. № 1 (Розділ II).

**Іако время єсть¹. христѣаномъ². на поганѣхъ³. іако сами⁴
имѣють⁵ рать⁶ межи⁷ собою⁸.**

№ 26

*1265 р., січень—червень. Новгородок.— Князь Шварно Данилович
відповідає краківському князю Болеславу, що не брав участі у
розоренні його земель під час походу Литви на Польщу*

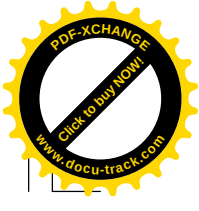
Досліджувана писемна пам'ятка репрезентує чергову князівську епістолярну пам'ятку і є листом. Її зміст стосується тривалих військових усобиць між Литвою, Галицько-Волинським і Краківським князівствами, передусім, нападу князя Шварна Даниловича на пограничні землі Польщі. Лист є відповіддю-виправданням князя Шварна на обвинувачення Болеслава, яке було переслане краківським володарем окремим послом у Новгородок: „По што ма єси воевалъ• без моеи вини• землю єси мою взл^а“ (Ипат., стб. 864). Обмін листами не привів до миру, а навпаки, Болеслав виступив проти Шварна, що спонукало низку взаємних набігів і закінчилося перемогою Болеслава.

Про лист дізнаємось зі списків, що увійшли до різних редакцій Галицько-Волинського літопису. Чи був він переданий посольством до Болеслава як окремий акт, немає точних даних, принаймні не засвідчено цього у контексті літопису. Припускаємо, що швидше всього він диктувався князем Шварном послові Болеслава і його текст записувався у посольський журнал польського посольства і паралельно фіксувався канцелярією князівства. Літописець про це так сповіщає: „посла посолъ свои• [Болеслав] ко Шварнови“, а після прибуття у Новгородок і виголошення Болеславового листа „Шварно же сѧ запрѣ емоу тако река“ (Там само), отже, заперечуючи звинувачення, тут же відповідав послові, а цей записував відповідь. Канцелярський список листа у таких випадках залишався на князівському дворі (не кажучи про протокольну копію, яка могла складатися під час зустрічі з посольством), який пізніше міг використовуватися літописцем. Форма зустрічі посольства Болеслава, діалог з руським князем, цитування у літописі листів Болеслава і Шварна вказують на ознайомлення літописця саме з протокольним записом документа.

Писаний лист у Новгородку (Там само). Дата його реконструюється на підставі опису подій у Галицько-Волинському літописі та порівнянні їх з

¹ Хл.; Пог. — є^т; ² Хл. — хр^стѣанѡ^м; Пог. — хр^стѣано^м; ³ Хл.; Пог. — поганѡ; ⁴ Хл.; Пог. — са^м; ⁵ Хл.; Пог. — имѣю^т; ⁶ Хл.; Пог. — ра^т; ⁷ Літера є написана по зішкрябаному и; ⁸ Хл.; Пог. — събою.

повідомленнями польських джерел. На окрему увагу у з'ясуванні дати документа заслуговує колізія відносин і військових сутичок між Литвою, з одного боку, і Польщею — з другого. Вихідними точками є напад Войшелка і Шварна на міста Скаришів, Визлжу (Ілжу) та Торжок (Тарчек), який мав місце *termini non ante quem* наприкінці 1264 р. (Грушевський. Хронологія., т. ХІІ, с. 45), та остаточна перемога князя Болеслава над Шварном Даниловичем 19 червня 1265 р. (Mon. Pol. hist., t. 2, s. 808; t. 3, s. 48, 206, 363). Приблизно між цими датами мала місце відповідь князя Шварна посольству Болеслава. Вона припадала, безумовно, на 1265 р. Оскільки приводом до появи послів з Кракова до Шварна у Новгородок був напад Даниловичів наприкінці 1264 р. і лише після їх відходу почався неодноразовий обмін сторін набігами, що, врешті, закінчилося переможною битвою Болеслава над Шварном 19 червня 1265 р., то прибуття послів і створення досліджуваного листа канцелярією Шварна, ймовірно, відбулося у першій половині року. Припускаємо, що створювався він не раніше як навесні, тобто у березні—травні 1265 р.

Місцезнаходження оригіналу документа не відоме. Лист зберігся у шести основних списках.

1. (Іпат.). Список Іпатіївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Іпат.** Текст на двох неповних рядках кол. 287 зв. арк.

2. (Хл.). Список Хлебниковського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Хл.** Текст на одному неповному рядку кол. 730 с.

3. (Пог.). Список літописного кодексу з колекції М. Погодіна. Див. II, № 1. **Пог.** Текст на двох неповних рядках кол. 652 с.

4. (Бундур). Список літописного кодексу Марка Бундура. Див. II, № 1. **Бундур.** Текст на двох неповних рядках 214 зв. арк.

5. (Єрм.). Список Єрмолаївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Єрм.** Текст на двох неповних рядках 270 арк.

6. (Крак.). Список Краківського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Крак.** Текст на двох неповних рядках 810 с.

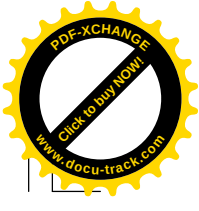
Опубл.: ПСРЛ, т. II, 1843, с. 203; Петрушевич, с. 104; Ипат., стб. 571; ПСРЛ, т. II, 1908, стб. 864; Коструба, ч. 2, с. 72 (укр. перекл.); Др.-русс. лет., с. 290 (рос. перекл.); ПСРЛ, т. II, 1962, стб. 864 (факсим., 1908); Махновець. ЛР, с. 426 (укр. перекл.); Староруські київ. і гал.-вол. літ. ..., с. 364, 702 (факсим. **Хл.**, **Пог.** і **Крак.** списків).

Текст

Публікується як док. № 1 (Розділ II).

Не воевалъ • азъ тебе¹ • но Литва та² воевала •

¹ **Хл.**; **Пог.** — змінено порядок слів: **а тебе не воева¹**; ² **Хл.**; **Пог.** — **тебе**.

№ 27

1268 р., не раніше квітня 1—7. [Перемишль].— Галицький князь Лев Данилович просить володимирського князя Василька Романовича скликати князівський з'їзд і вимагає, щоб на ньому був присутній литовський князь Войшелк Міндовгович

Документ з'явився у контексті міжусобних відносин галицького і литовського князівських дворів, свідчить про функціонування з'їздів „снемів“ одного з інститутів державної влади ранньофеодальної Русі, на якому князями обговорювалися і проводилися у життя різні заходи. Прохання князя Лева Даниловича прибути князю Войшелкові у Володимир („**абы тоуто и вошелкъ былъ**“) вказує, що з'їзд мав міжкнязівський і міждержавний характер. На ньому, правдоподібно, як це впливає із загальної політичної ситуації у Галицько-Волинській Русі, ставилися питання про територіально-адміністративну належність земель та розподіл прав політичної влади, що було пов'язане з відмовою Войшелка від литовського престолу і переданням руських територій Шварнові Даниловичу. В кінцевому наслідку за вибір Войшелком Шварна, а не Лева Даниловича, останній „**завистью вже башеть [...] оуби вошелка**“ (Ипат., стб. 868).

У дипломатично-видовому і стилістичному значеннях документ є лист (лист-прохання). Це поширений вид епістолярій, який створювався у князівських канцеляріях і служив засобом для полагодження різних справ, а також підтримки взаємозв'язків між князівськими дворами. Про документ знаємо лише зі списку, що уміщений у Галицько-Волинському літописі. Згідно з літописом, лист „**присла Левъ к Василькови**“ окремим послом (Там само). Останнє підтверджує, що за діловодною формою документ був князівським диктатом, який міг вписуватися канцелярією у посольський журнал і опісля представлятися послом адресату.

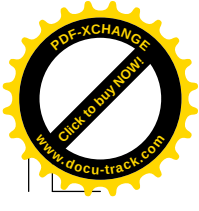
Список листа — автентичний. Його реальне існування підтверджує зміст листа Василька Романовича до Войшелка, у якому згадується його текст (II, № 28). Літописець, вносячи документ на сторінки літопису, очевидно, користувався його канцелярською копією, що могла міститися у володимирівському князівському архіві.

Де писався лист і звідки з ним приїхало посольство,— не відомо. Найправдоподібніше, це був Перемишль. Про Галич, Холм або Львів не йдеться, бо вони на той час юридично підлягали Шварнові.

Дата року написання документа реконструюється на підставі зіставлень хронології подій, які описані у літописах; місяць і день — змісту статті, у якій наводиться текст документа.

Перший Новгородський літопис інформує, що після смерті литовського князя Міндовга і його старшого брата Тройната син Войшелк покинув на три роки монастир, де він перебував: „**обѣщася Богѹ на 3 лѣта како прияти ризѹ своя**“ (Новгород., I, стб. 284), отже, Войшелк князував протя-

гом трьох років з 1264 (рік смерті Тройната) по 1267 рік. Наприкінці 1266—1267 рр. був укладений мир між князем Шварном Даниловичем (зятчем Войшелка) та Польщею і „*посем же*“, як подає Галицько-Волинський літопис, князь Войшелк відмовляється від престолу Литви на користь Шварна, що припадає на 1267 р. або, за іншими відомостями, на 1268 р. На останній рік вказує розповідь літописця, що князь Шварно, вступивши після Войшелка на литовський престіл, „*кнаживъ же лѣтъ немного*“. Припускають, що це тривало понад два роки або й неповних три (Грушевський. *Хронологія.*, т. ХІІ, с. 46—47; *Chronologia.*, s. 459). Умер Шварно не набагато раніше Василька Романовича (1270). Це впливає зі суміжної контекстуальної розповіді літописця про смерть останнього і повідомлення, що „*Левъ нача княжити в Галичѣ и в Холмѣ по братѣ по своємъ по Шварнѣ*“ (Ипат., стб. 870). Таким чином, відречення князя Войшелка від престолу, передання земель князівства Шварнові та реакція на це брата Лева Даниловича, а також задум Лева з'їхатись у Володимирі та власне написання листа до Василька Романовича у цій справі слід відносити до 1267 або 1268 р. Ми умовно приймаємо останню дату. Ці події під 1268 р. подає також Іпатіївський літопис (Там само, стб. 868).

Точна дата складання досліджуваного документа, тобто місяць і день, визначається на підставі запису літописця про час надсилання листа Василька Романовича до Войшелка як реакцію на лист Лева, що відбулося під час „*стрѣтноѣ нѣ*“. У 1268 р. Страсний тиждень припадав від 1 до 7 квітня. Отже, лист був написаний у 1268 р., не раніше 1—7 квітня.

Місцезнаходження оригіналу листа не відоме. Зберігся сьогодні у шести основних списках.

1. (Ипат.). Список Іпатіївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Ипат.** Текст на трьох неповних рядках кол. 289 арк.

2. (Хл.). Список Хлебниковського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Хл.** Текст на двох неповних рядках кол. 733 с.

3. (Пог.). Список літописного кодексу з колекції М. Погодіна. Див. II, № 1. **Пог.** Текст на двох неповних рядках кол. 654 с.

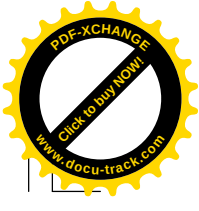
4. (Бундур). Список літописного кодексу Марка Бундура. Див. II, № 1. **Бундур.** Текст на двох неповних рядках 215 зв. арк.

5. (Єрм.). Список Єрмолаївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Єрм.** Текст на двох неповних рядках 272—272 зв. арк.

6. (Крак.). Список Краківського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Крак.** Текст на двох рядках 812—813 с.

Отубл.: Карамзин, т. IV, с. 347, прим. 142; ПСРЛ, т. II, 1843, с. 204; Петрушевич, с. 106; Lewicki. *Obrazki.*, s. 91 (польс. перекл.); Ипат., стб. 573; ПСРЛ, т. II, 1908, стб. 868; Коструба, ч. 2, с. 74 (укр. перекл.); Др.-русск.

лет., с. 292 (рос. перекл.); ПСРЛ, т. II, 1962, стб. 868 (факсим., 1908); Махновець. ЛР, с. 427 (укр. перекл.); Староруські київ. і гал.-вол. літ. ..., с. 365, 703 (факсим. **Хл.**, **Пог.** і **Крак.** списків).

Текст

Публікується як док. № 1 (Розділ II).

Хотѣлъ быхъ¹ снатица с тобою • абы тоуто и Вошелкъ² былъ³.

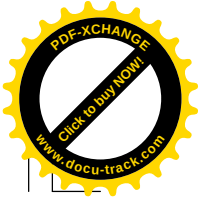
№ 28

1268 р., квітня 1—7. Володимир.— Володимирський князь Василько Романович на прохання галицького князя Лева Даниловича запрошує на з'їзд у Володимир литовського князя Войшелка Міндовговича і обіцяє йому безпеку під час перебування

Досліджуваний лист сприймається як продовження подій, про які йдеться у II, № 27. Василько Романович на прохання князя Лева Даниловича скликає з'їзд і запрошує на нього Войшелка. Цим, очевидно, володимирський князь намагався примирити Лева Даниловича з Войшелком Міндовговичем в умовах постійної небезпеки з боку золотоординців та виступити між ними посередником. Яка роль його у цьому, не відомо. Не відома також участь у з'їзді інших князів. Певним у цьому є те, що Василько знав про причини суперечки, оскільки в листі зауважується „не вонса ничего же“, а літописець додає від себе: „Воншелкъ же воишетъ⁴ Лева • и не хоташе⁵ ехати“ (Ипат., стб. 868). Традиційно прийнято вважати, що причиною трагічного вбивства було те, що Войшелк „далъ землю Литовскою • братоу его Шварнѣви“, а не Левові. Так принаймні трактує літописець (Там само). Могли тоді висуватись й інші закиди. У „Kronice“ М. Стрийковського повідомляється, що прийшов Лев у Михайлівський монастир до Войшелка і „почав выкидати на очи окръженство отца его Мендога • которое чинил над землями русскими • же неслъшнѣ оторвал замков русскихъ килькохъ собѣ“ (Strykowski, s. 100; ПСРЛ, т. 32, с. 30). Не можна скидати з рахунку можливу помсту Лева за брата Романа, якого схопив Войшелк під час вимушеного походу Василька з Бурундаєм у 1258 р. на Литву (Ипат., стб. 847). Тоді, правдоподібно, литовські князя і вбили Романа.

Документ відомий зі списків, уміщених у різних редакціях Галицько-Волинського літопису. Внесений не повністю. Немає у ньому традиційних вступних клаузул і закінчення. За діловодною формою був, очевидно, як

¹ **Хл.**; **Пог.** — хотѣ¹ быхъ; ² **Хл.**; **Пог.** — вонше²къ; ³ **Хл.**; **Пог.** — бы³.

і інші документи цього характеру, князівським диктатом. З текстом документа направлявся до Войшелка посол: „Василко же посла по Воишелка“. Автентичність листа сумнівів не викликає, що підтверджує зв'язок його змісту з листом Лева Даниловича, пересланого Василькові Романовичу (II, № 27), та загальний контекст літопису, у якому він цитується.

Лист виданий у Володимирі. Підставою для датування документа послужили історичні факти, засвідчені у тогочасних джерелах (Там само). Незважаючи на їх умовність, припускаємо, що він писався у 1268 р. День і місяць його виготовлення припадає на Страсний тиждень: „Василко же посла по • Воишелка • стрѣтноу нѣ^А“, тобто на 1—7 квітня 1268 р.

Місцезнаходження оригіналу документа не відоме. Зберігся лист в одному дипломатичному виді та шести основних списках.

1. (Іпат.). Список Іпатіївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Іпат.** Текст на трьох неповних рядках кол. 289 арк.

2. (Хл.). Список Хлебниковського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Хл.** Текст на двох неповних рядках кол. 733 с.

3. (Пог.). Список літописного кодексу з колекції М. Погодіна. Див. II, № 1. **Пог.** Текст на двох неповних рядках кол. 654 с.

4. (Бундур). Список літописного кодексу Марка Бундура. Див. II, № 1. **Бундур.** Текст на одному неповному рядку 215 зв. арк.

5. (Єрм.). Список Єрмолаївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Єрм.** Текст на двох неповних рядках 272 зв. арк.

6. (Крак.). Список Краківського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Крак.** Текст на двох рядках 813 с.

Опубл.: ПСРЛ, т. II, 1843, с. 204; Петрушевич, с. 106; Іпат., стб. 573; ПСРЛ, т. II, 1908, стб. 868; Коструба, ч. 2, с. 74 (укр. перекл.); Др.-русс. лет., с. 292 (рос. перекл.); ПСРЛ, т. II, 1962, стб. 868 (факсим., 1908); Махновець. ЛР, с. 427 (укр. перекл.); Староруські київ. і гал.-вол. літ. ..., с. 365, 703 (факсим. **Хл.**, **Пог.** і **Крак.** списків).

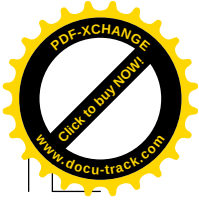
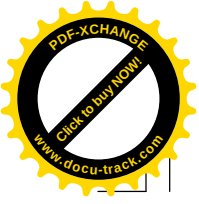
Текст

Публікується як док. № 1 (Розділ II).

Прислалъ ко¹ мнѣ Левъ² абыхом³ сѧ слыли • а не⁴ бонсѧ ничего
же •⁵

¹Хл.; Пог. — къ; ²Хл.; Пог. — Левъ; ³Хл.; Пог. — быхом; ⁴Поряд перекреслене інше не; Хл.; Пог. — пропущено; ⁵Хл.; Пог. — ничего*.

№ 29

1279 р., березень—травень [Володимир].— Володимирсько-берестейський князь Володимир Василькович вимагає від мазовецького князя пояснення у зв'язку з убивством на території Мазовії його людей, що везли зерно у Ятвязьку землю

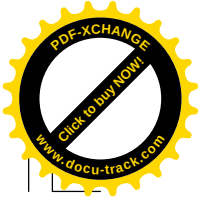
Документ засвідчує дипломатичне листування володимирського князівського двору, спрямоване у Мазовію. Його поява викликана випадковим чи навмисним, за розпорядженням князя Конрада, нападом мазовшан „подъ Полтовескомъ“ на руську зернову валку, яка прямувала до ятвягів, і є листом-обвинуваченням князя Володимира своєму сюзерену Конрадові. Зміст документа засвідчує відносини між князівствами, характер середньовічних порядків, які диктувала епоха. Основуючись на тексті документа, можна зробити висновок про позитивну реакцію князя Володимира на прохання ятвягів „не помори насъ • но перекорми ны совѣ“ (Ипат., стб. 879) у зв'язку з голодом у їхньому краї, надання допомоги з боку Русі сусідньому народові, нарешті, торговельно-економічні відносини Володимирського князівства з Ятвязькою землею.

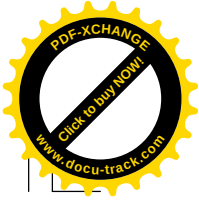
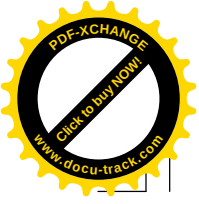
Досліджуваний документ, очевидно, спішно пересилався послом у Мазовію. Князь, дізнавшись, що його люди „избити быша вси подъ городомъ • в ночь“, диктує послу листа „ко Кондратови братоу • своемуу слашетъ“ (Там само). Документ вносився в окремих посольський журнал і на основі його запису посол ознайомлював Конрада з текстом Володимирівського листа.

Про лист дізнаємося з Галицько-Волинського літопису. Подібно до інших документів, що уміщалися в літописі, його текст поданий не повністю. Відома основна клаузула, власне зміст — *диспозиція*. Яким був початок, наприклад, його можлива *інскрипція*, у листі, в якому князь Володимир Василькович дошукувався винуватця і вважав, що у вбивстві його горожан був замішаний адресат (це, як відомо, пізніше привело до військового конфлікту),— не відомо. В інших листах Володимира Васильковича до Конрада, як відомо, *інскрипція* виражалася словом „Брате“ (II, № 30). Чи була тут у цій ситуації традиційна форма звернення? Можна припустити, що так (див. далі), проте вона не збереглася у контексті листа, не використана автором літопису у зв'язку з описом цих подій: „се҃го велми хотѣ оувѣдати • кто се оучинилъ • а ко Кондратови братоу • своемуу слашетъ“ (Ипат., стб. 879).

Досліджуваний список листа не викликає застережень щодо достовірності. Писаний і виданий документ у місті Володимирі — стольному місті, де постійно перебували Володимир Василькович і його канцелярія. Складений і висланий у Мазовію навесні 1279 р. Під таким роком уміщений документ у Іпатіївському літописі. Цей рік складання документа підтверджують виклад подій у Галицько-Волинському літописі, а також відо-

Текст

Публікується як док. № 1 (Розділ II).

**Подъ твоимъ городомъ¹ • избити² мое³ людѣ⁴ • любо твоимъ⁵
повелѣниемъ⁶ или иного • ты вѣдаеш⁷ во⁸ твоєи землѣ⁹ • повѣжь •**

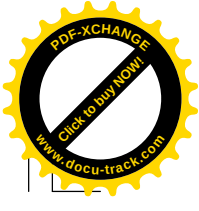
№ 30

1282 р., початок вересня. [Володимир].— Володимирсько-берестейський князь Володимир Василькович висловлює співчуття князю Конрадові Семовитовичу з приводу нападу і грабежу його володінь рідним братом, польським князем Болеславом, та обіцяє йому допомогу

Документ належить до актів епістолярного жанру, репрезентує поширене між князівськими дворами листування. Перед нами ще один лист князя Володимира Васильковича, адресований у Мазовію князю Конраду. Тим разом він засвідчує дружні відносини володимирського та мазовецького дворів і розкриває особисті переживання князя Володимира у зв'язку з вчиненою Болеславом „соромотою“, з приводу якої „Володимиръ же сжаливси и расплакавсѣ“. Водночас зміст листа виявляє готовність князя виступити на підтримку Конрада. Через помсту князь Володимир збирає військо, запрошує до участі Юрія Львовича (II, № 31) і вирушає походом проти Польщі. Документ (зокрема, у контексті літопису) ілюструє ставлення князя Володимира Васильковича до політики Польщі супроти Мазовії і є певним її осудом.

Реконструється з Галицько-Волинського літопису. В його основу покладений не окремо підготовлений канцелярією акт, а оформлений тією ж канцелярією князівський диктат посольству. Текст, безпосередньо виголошуваний експонентом, вносився, як це часто траплялося у таких випадках, у журнал посла, паралельно міг фіксуватися як відпуск і записуватися в окремих реєстраційних книгах князівської канцелярії. До такого висновку можна дійти на основі запису супровідного контексту листа у літописі. Після одержання через посла Конрада повідомлення (лист цей не наводиться, але його елементи — відомості про характер „братового“ грабежу, перелік членів сім'ї Конрада, які піддавалися „соромоті“, використані літописцем) про напад Болеслава князь Володимир Василькович, висловлюючи співчуття, подає текст свого листа („ре¹ послоу бра² своего“) з приводу подій, який посол або особи, що його супроводжували, мусили вписати у журнал, а опісля передати Конраду.

¹Хл.; Пог. — по¹ твои¹ город¹мъ; ²Хл.; Пог. — избиты; ³Хл.; Пог. — мои; ⁴Хл.; Пог. — лю¹дѣ; ⁵Хл.; Пог. — твои¹мъ; ⁶Хл.; Пог. — повелѣнемъ; ⁷Хл.; Пог. — вѣдаешъ; ⁸Хл.; Пог. — въ; ⁹Хл.; Пог. — землѣ.

В автентичності запису, як і в достовірності фактів, що покладені в його основу, немає підстав сумніватися. Другу частину листа, яка говорить про готовність Володимира прийти Конрадові з допомогою, підтверджують відомості, пов'язані з підготовкою (II, № 33) та виступом князя проти Польщі.

Складався документ, ймовірно, у Володимирі, куди й прибули послы від Конрада. Про це немає прямих відомостей, однак, очевидно, саме у Володимирі організовуються полки у похід, звідси князь Володимир Василькович вирушає з військом.

Дата створення документа приблизна — початок вересня 1282 р. Підставою для реконструкції дати року досліджуваного документа послужив лист холмського князя Юрія Львовича, що був пересланий князеві Володимирі Васильковичу з приводу його запрошення взяти участь у поході проти Польщі (II, № 31). Відомості про час появи листа встановлюються також на підставі інших датованих джерел. Вони переконують не лише у правильності віднесення часу написання документа до 1282 р., але й засвідчують підстави для певних інтерполяційних пошуків дати документа в межах місяця. Князь Юрій Львович писав листа до виїзду в Рязань, очевидно, десь на початку або в середині другої декади вересня 1282 р. Тим часом Володимир Василькович запрошує його в похід не раніше як на тиждень перед тим, тобто приблизно у другій половині першої декади вересня (див.: Там само). Оскільки лист князя Володимира Васильковича Юрію Львовичу слід оцінювати як один із заходів у підготовці походу, то він писався не набагато пізніше або й безпосередньо після заяви мазовецькому князю „готовъ товѣ на помочь“. Припускаємо, що повідомлення про напад на Мазовію Болеслава і відповідь на нього Володимира Васильковича, отже, і складання досліджуваного документа відбулося у перших числах вересня 1282 р.

Місцезнаходження оригіналу документа не відоме. Дійшов до нас у шести основних списках.

1. (Іпат.). Список Іпатіївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Іпат.** Текст на трьох неповних рядках кол. 293 зв. арк.

2. (Хл.). Список Хлебниковського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Хл.** Текст на трьох неповних рядках кол. 744 с.

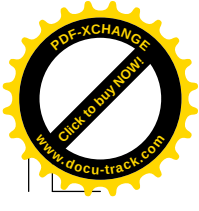
3. (Пог.). Список літописного кодексу з колекції М. Погодіна. Див. II, № 1. **Пог.** Текст на двох неповних рядках кол. 665 с.

4. (Бундур). Список літописного кодексу Марка Бундура. Див. II, № 1. **Бундур.** Текст на двох неповних рядках 219 зв. арк.

5. (Єрм.). Список Єрмолаївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Єрм.** Текст на трьох неповних рядках 277—277 зв. арк.

6. (Крак.). Список Краківського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Крак.** Текст на двох неповних рядках 824 с.

Опубл.: ПСРЛ, т. II, 1843, с. 209; Петрушевич, с. 115; Ипат., стб. 583; ПСРЛ, т. II, 1908, стб. 883; Коструба, ч. 2, с. 84 (укр. перекл.); Др.-русск. лет., с. 298 (рос. перекл.); ПСРЛ, т. II, 1962, стб. 883 (факсим., 1908); Махновець. ЛР, с. 432 (укр. перекл.); Староруські київ. і гал.-вол. літ. ..., с. 371, 708 (факсим. **Хл.**, **Пог.** і **Крак.** списків).

Текст

Публікується як док. № 1 (Розділ II).

**Братѣ Бѣ рчи¹ бѣди² ѿмѣстникъ³ • твоєи соромотѣ⁴ • а се ѿ⁵
готовъ⁶ товѣ на помочъ •**

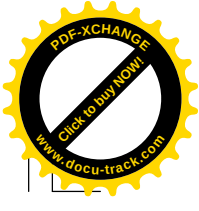
№ 31

1282 р., середина вересня. [Холм].— Холмський князь Юрій Львович повідомляє володимирського берестейського князя Володимира Васильовича, що особисто не зможе брати участі у поході проти Польщі у зв'язку з виїздом у Суздаль для одруження, однак пропонує у разі потреби своїх „людьє и бояръ“

Досліджуваний документ є поширеним щодо будови зразком міжкнязівського листування XII—XIII ст. (II, № 35, 40, 55, 62 та ін.; пор. також листи чернігівського князя Ізяслава Мстиславича: Рыбаков. Древняя Русь., с. 319—334; Франчук, с. 109—154). Характерною його ознакою є початкова *інскрипція*, яка виражена словами „Строю мон“ та лаконічністю стилю у викладі змісту. Належить до перших відомих сьогодні документів канцелярії Юрія Львовича. Зміст листа ілюструє взаємини двох суміжних удільних руських князівств, контакти володимирського і холмського князівських дворів та їх солідарність із союзною їм Мазовією. З документа дізнаємось про підготовку військового походу, взаємну підтримку, звичай передоручання військ одного князя іншому під час військових виступів. Водночас документ вказує на такий біографічний факт Юрія Львовича, як його одруження з донькою рязанського князя Ярослава Ярославича, що у свою чергу проливає світло на зв'язки південно-західних і північно-східних земель Русі.

Текст документа реконструюється зі сторінок Галицько-Волинського літопису. Це найраніший з відомих сьогодні списків документа. Слід припускати, що текст листа, внесений до літопису, зберігся повністю. За діловодною формою належить до диктатів князя, що формувалися канцелярією не як

¹ **Хл.**; **Пог.** — рѣци бѣ; ² **Хл.** — бѣди^{лн}; **Пог.** — бѣди; ³ **Хл.** — ѿмѣстникъ; ⁴ **Хл.**; **Пог.** — сѣромотѣ; ⁵ Над літерою ѿ іншим почерком дописано з під титлою^{лз}. **Хл.**; **Пог.** — ѿ; ⁶ **Хл.**; **Пог.** — готовъ.

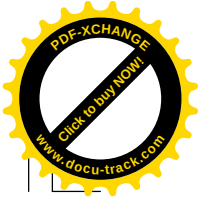
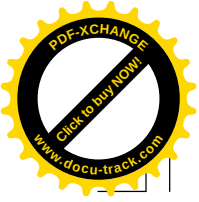

окремий акт, а у вигляді запису в посольський журнал. За змістом такого запису (за посередництвом посла) адресат ознайомлювався з текстом документа. Після передання мазовецькому князю Конрадові листа з обіцянкою допомоги проти польського князя Болеслава (II, № 30) у Галицько-Волинському літописі повідомляється, що князь Володимир став споряджати рать на Болеслава і під час цього „ко сїюцю своємоу Юрьєви посла• помочи проса“ (Ипат., стб. 883) (Лл. 19).

Список документа належить до автентичних у своїй першооснові актів. Виник як відповідь на звернення князя Володимира Васильковича до Юрія Львовича взяти участь у поході, текст якого, на жаль, сьогодні втрачений.

Документ, правдоподібно, писався у Холмі. Про це немає прямих даних, однак Холм — місто, що його подарував Лев Данилович сину Юрію, було обране ним як „стольне“, у якому князь постійно перебував і у якому працювала його канцелярія, що дає змогу зробити припущення про холмське походження документа.

Лист, як і більшість внесених на сторінки літописів документів, не датований. Пропонована дата 1282 р., середина вересня (не пізніше 15) ґрунтується не на хронології Іпатіївського літопису (згідно з нею він мав би датуватися 1281 р.), а на порівнянні даних інших джерел, які піддаються датуванню і в яких згадуються події, про які йдеться у листі, зокрема, сватання Юрія Львовича. Першим таким джерелом є Воскресенський літопис, у якому під 1282 р. повідомляється: „Того же лѣта ведена въ Велынь дѣти Ярослава Ярославича Тверскаго за князя Юрья Волынскаго“ (Воскр., с. 176). Та ж подія під тим же роком пізніше подається у Московському літописі (Моск., с. 154). Другим джерелом є запис у Холмському Євангелії-Апракосі про завершення переписування книжки поповичем Євсевієм. У ньому зазначено, що „в лѣтѣ 6791 [тобто 6791 р., за січневим початком року 1282 р., за вересневим — 1283 р.] скончашася книги• снѣ• мѣца окѣта єї днѣ• стаѣ• Люкїана прозвѣтора [...] коли сѣ женило Горгини• князе а ѿць кмоу в Оугры ходило“ (II, № 32). Ці відомості дають можливість відносити появу документа до 1282 або до 1283 р. Якщо прийняти 1282 р. за рік складання листа, то він збігається з даними літописів. Повний збіг цих відомостей з останнім записом у Євангелії дає підстави для приблизного уточнення дати в межах місяця. Виходячи з вказаного числа 15 жовтня і орієнтовно приймаючи тривалість поїздки з Холма у Суздаль і назад протягом одного місяця, Юрій Львович міг виїхати з дому близько половини вересня 1282 р., пізніше, принаймні в першій декаді жовтня (це найшвидше), на Холмщину прибула наречена, після чого не пізніше середини жовтня відбулося весілля. Сам шлюб, як припускають, міг відбутися не 15 жовтня, а раніше, бо неправдоподібно виглядає, щоб не був на цьому весіллі батько Лев Данилович, який приблизно у той час ходив в Угорщину (Грушевський. Хронологія., т. ХІІ, с. 52). У зв'язку з цим складання листа-запрошення Володимиром Васильковичем Юрію Львовичу брати участь у поході могло припадати на першу декаду (можливо, що й у перших її днях) вересня. Враховуючи час на його пересилання і доручення — шлях з Володимира до

Холма, а також можливе затягування з відповіддю, поїздка туди і назад Юрія Львовича у Суздаль та визначення терміну весілля, що могло припадати не пізніше ніж на 15 жовтня, дає підстави констатувати, що створення документа могло відбутися не пізніше як через тиждень після одержання Юрієм листа від Володимира Васильковича, тобто на початку другої декади вересня (очевидно, не виходячи за межі середини місяця) 1282 р.

Місцезнаходження оригіналу документа не відоме. Дійшов до нас в одному дипломатичному виді та шести основних списках різного часу створення та походження.

1. (Іпат.). Список Іпатіївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Іпат.** Текст на дев'яти неповних рядках кол. 293 зв. арк.

2. (Хл.). Список Хлебниковського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Хл.** Текст на п'ятьох неповних рядках кол. 744 с.

3. (Пог.). Список літописного кодексу з колекції М. Погодіна. Див. II, № 1. **Пог.** Текст на чотирьох неповних рядках кол. 665 с.

4. (Бундур). Список літописного кодексу Марка Бундура. Див. II, № 1. **Бундур.** Текст на чотирьох неповних рядках 219 зв. арк.

5. (Єрм.). Список Єрмолаївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Єрм.** Текст на п'ятьох неповних рядках 277 зв. арк.

6. (Крак.). Список Краківського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Крак.** Текст на п'ятьох неповних рядках 824—825 с.

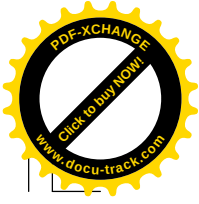
Опубл.: ПСРЛ, т. II, 1843, с. 209; Петрушевич, с. 115; Ипат., стб. 585; ПСРЛ, т. II, 1908, стб. 883—884; Коструба, ч. 2, с. 84—85 (укр. перекл.); Др.-русс. лет., с. 298 (рос. перекл.); ПСРЛ, т. II, 1962, стб. 883—884 (факсим., 1908); Махновець. ЛР, с. 432—433 (укр. перекл.); Староруські кiev. i гал.-вол. літ. ..., с. 371, 708 (факсим. **Хл.**, **Пог.** i **Крак.** списків).

Текст

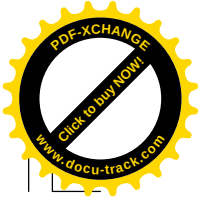
Публікується як док. № 1 (Розділ II).

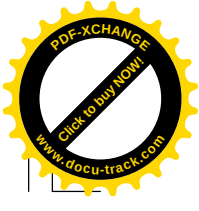
Строю¹ мон• ра^а быхъ² и самъ³ с тобою шелъ⁴• но нѣколь⁵ є
мь⁶ ѣдоу⁷ господине⁸ до соуждали⁹ женить¹⁰ а со¹¹ собою• понимаю
не много¹² людин¹³• а се вси мон людє¹⁴ и боарѣ¹⁵• Боу на роуцѣ¹⁶
и товѣ¹⁷• а коли ти боудеть¹⁸ либо тогда¹⁹ с ними понди•

¹ Хл.; Пог. — стрю; ² Хл.; Пог. — бы^x; ³ Хл.; Пог. — са^a; ⁴ Хл.; Пог. — ш^e;
⁵ Хл.; Пог. — нѣколи ми; ⁶ Літера ь виправлена пізніше на и: ми; ⁷ Хл.; Пог. — єдоу;
⁸ Хл.; Пог. — госп^{an}не; ⁹ Літера и виправлена на ia [соуждала]; Хл.; Пог. — сжждала;
¹⁰ Хл.; Пог. — женитиса; ¹¹ Хл.; Пог. — съ; ¹² Хл.; Пог. — мнwго; ¹³ Хл.; Пог. —
люди; ¹⁴ Хл.; Пог. — лю^{an}є; ¹⁵ Хл.; Пог. — боаре; ¹⁶ Хл.; Пог. — ржцѣ; ¹⁷ Хл.; Пог. —
тєвѣ; ¹⁸ Хл.; Пог. — бждє; ¹⁹ Хл.; Пог. — тог^a.

Дата завершення написання Євангелія, а також складання запису, ма-
буть, припадає на 15 жовтня 1282 р. Вона відповідає святові „**ЛЮКІАНА**
ПРОЗВЮТОРА“ (Горбачевский, с. 87; Chronologia., s. 274). Дату року 1282 ви-
раховують „від створення світу“, але, за першоввересневим початком року,
день і місяць — „**SVЧА**“: $6791 - 5509 = 1282$ (Долгов, с. 421—422; Карский,
с. 293; його ж. Славян. кир. палеограф., с. 278). Якщо прийняти 1282 р. за рік
складання запису, то він наближає його до поданої дати листа (II, № 31).
Питання, однак, значною мірою дискусійне, бо у Галичині і на Волині, а

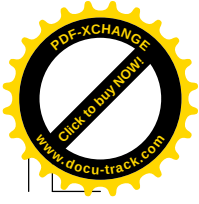
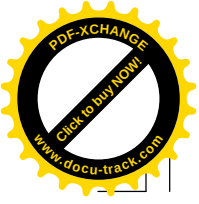
№ 33

1282 р., кінець вересня — початок жовтня. [Мельник].— Володимирсько-берестейський князь Володимир Василькович для дезорієнтації невірних мазовецькому князю Конрадові бояр відмовляється від участі у поході проти краківсько-сандомирського князя Болеслава Семовитовича, мотивуючи своє рішення втручанням у конфлікт золотоординців, водночас безпосередньо через посла закликає його споряджати своє військо і повідомляє про прибуття наступного дня волинських військ

Документ, як і згадані раніше, є пам'яткою епістолярного жанру. Належить до дипломатичного листування, що створювалось у руських князівствах і часто спрямовувалося в зарубіжні країни. Основний його зміст стосується спільного походу князів Конрада Семовитовича і Володимира Васильковича проти князя Болеслава Семовитовича (про підготовку його див. II, № 30—31). За значенням і спрямуванням лист є прикладом дипломатії володимирського двору в питаннях зовнішньої політики. Він розрахований на приховування задуму участі руських військ у поході проти внутрішніх ворогів Конрада. Подвійне адресування листа і, відповідно, поділ його на дві частини з протилежним смисловим навантаженням, спосіб пересилання, власне, лише за день до приходу військ, нарешті, умови ознайомлення з листом — першу частину посол оголошує офіційно князю і всім боярам, другу — тільки князю, ілюструє, з одного боку, складну політичну ситуацію на мазовецькому дворі (зокрема, появи групи бояр, що вороже ставилася до зовнішньої політики Конрада), з другого — розуміння цієї ситуації князем Володимиром Васильковичем і вживання у зв'язку з цим, на користь свого союзника, відповідних заходів. У цьому контексті стає зрозумілішим також зміст поданого листа Володимира Васильковича князю Конраду в Мазовію, у якому беззастережно пишеться про готовність надання допомоги (II, № 30). Припускаємо, що від Конрада у Володимир мусила надходити додаткова інформація про політичну ситуацію на мазовецькому дворі, водночас складалися і надсилалися через послів та гінців листи з Володимира. Завдяки дипломатичним зусиллям руського князя, у контексті яких є досліджуваний лист, переміг на той час Конрад, і він, як повідомляє літопис, „сложивъ с себе соромоту“ (Ипат., стб. 886).

Документ дійшов до нас лише у списках, які уміщені у різних редакціях Галицько-Волинського літопису. Сьогодні літописні списки належать до найраніших. У структурному значенні документ, як відзначалося, становить дві взаємно протилежні частини акта, що складалися в один час і вносилися, правдоподібно, в один і той самий посольський журнал. Кожна з них репрезентує клаузулу *диспозиції* і, очевидно, може оцінюватись як уривок якогось більшого тексту. Перша частина листа, що офіційно представлялася князю Конраду „при всѣхъ его боярѣхъ“, припускаємо,

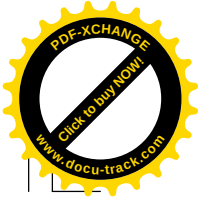
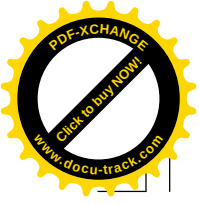
могла містити елемент *інскрипції*, засвідчувати відповідне *закінчення*, отже, з цілком дипломатичних міркувань зберігати усі елементи цього виду документа, друга — являти собою певного роду записку або виступати як окрема вкладка у журнал. Саме її посол „поча [...] повѣдати“ князю Конраду.

Не викликає застережень достовірність документа. Ситуація, що впливає з контексту літопису, зокрема, повідомлення літописця про те, що у Конрада „*блхоутъ ко [...] бояръ невѣрни• а выша не далѣ вѣсти Болеславоу*“ про похід союзних військ, аргументує таку будову листа і метод його донесення до адресатів. На те, що йдеться саме про автентичний, належний канцелярії Володимира документ, вказують також супровідні до нього слова, виголошені послом перед викладом тексту листа. У першому випадку перед ознайомленням князя Конрада і бояр з документом посол говорить: „*Тако ти молвить братъ твои Володимѣръ*“, у другому заявляє: „*Братъ ти тако молвить*“. Супровідні тексти літопису чітко відмежовуються від тексту документа. За діловодною формою документ виник як князівський диктат.

Досліджуваний лист, правдоподібно, складався у місті Мельнику. На це може вказувати той факт, що перед початком походу князь Володимир перебуває у Мельнику — звідти він відряджає „*множество вои*“, сформовані у загони. Попереду них перед раттю, як відзначено у літописі, було відправлено „*посла*“ до Конрада „*послааъ же башеть посолъ напередъ передъ• ратью ко братоу своему Кондратоу*“ (Ипат., стб. 884), отже, треба вважати, що також з Мельника. Застереження може викликати належність міста Мельника і околиці Юрію Львовичу.

Дата документа — 1282 р., кінець вересня — початок жовтня — ґрунтується на датуванні документів II, № 30—31. Ці документи, як відомо, з'явилися раніше, у зв'язку з підготовкою походу і подіями, які передували виступу волинських військ проти Польщі. Втім, початок підготовки походу датується першими числами вересня (II, № 30), відмова взяти участь у ньому холмського князя Юрія Львовича припадає приблизно на середину вересня (II, № 31), таким чином, сам же похід у зв'язку з цим міг відбутися не раніше другої половини вересня або на початку жовтня. Безпосередньою підставою такого датування документа є той факт, що „*холмяне*“ прийшли до Володимира Васильковича не на чолі з князем Юрієм (він на той час був на Рязанщині і з'явився у Холмі лише приблизно наприкінці першої декади жовтня, Там само), а з воєводою Тюймою. Водночас не міг похід відбуватися пізніше і сягати зими, бо у другій половині досліджуваного листа Володимир вимагає від князя Конрада підготовки човнів для переправи військ через Віслу. Датування походу — весна 1283 р., яке пропонує Л. Махновець (Махновець. ЛР, с. 433), видається нам непереконливим не лише з погляду наведених даних і хронології документів (див. II, № 30—31), але й з погляду безпрецедентно великого відведення дослідником часу для підготовки походу, що на той час не знаходить аналогій у князівській військовій практиці.

Місцезнаходження оригіналу документа не відоме. Лист зберігся в одному дипломатичному виді та шести основних списках.

1. (Іпат.). Список Іпатіївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Іпат.** Текст на шести неповних рядках кол. 293 зв. арк.

2. (Хл.). Список Хлебниковського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Хл.** Текст на п'яти неповних рядках кол. 745 с.

3. (Пог.). Список літописного кодексу з колекції М. Погодіна. Див. II, № 1. **Пог.** Текст на п'яти неповних рядках кол. 165—166 с.

4. (Бундур). Список літописного кодексу Марка Бундура. Див. II, № 1. **Бундур.** Текст на чотирьох неповних рядках 219 зв.—220 арк.

5. (Єрм.). Список Єрмолаївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Єрм.** Текст на чотирьох неповних рядках 277 зв. арк.

6. (Крак.). Список Краківського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Крак.** Текст на п'яти рядках 825 с.

Опубл.: ПСРЛ, т. II, 1843, с. 209; Петрушевич, с. 116; Ипат., стб. 583; ПСРЛ, т. II, 1908, стб. 884—885; Коструба, ч. 2, с. 85 (укр. перекл.); Др.-русс. лет., с. 298 (рос. перекл.); ПСРЛ, т. II, 1962, стб. 884—885 (факсим., 1908); Махновець. ЛР, с. 433 (укр. перекл.); Староруські київ. і гал.-вол. літ. ..., с. 371, 708—709 (факсим. **Хл.**, **Пог.** і **Крак.** списків).

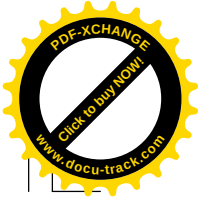
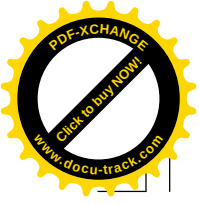
Текст

Публікується як док. № 1 (Розділ II).

Радъ ти выхъ¹ помогъ • за твою соромоту² • но нѣ азѣ³ мѣ⁴
замалѣ⁵ • нами Татаровѣ⁶ [...]⁷

Наражансѣ⁸ самъ⁹ • и людѣ¹⁰ наряди возитисѣ¹¹ на Вислѣ
ратъ¹² боудеть¹³ оу тебе завѣтро¹⁴ •

¹Хл.; Пог. — ра^а вы^х ти рци; ²Хл.; Пог. — съромоту; ³Хл.; Пог. — нѣ^а зи; ⁴Хл.; Пог. — пропущено; ⁵Хл.; Пог. — замалн; ⁶Хл.; Пог. — татарове; ⁷На цьому перша частина листа переривається текстом, який, очевидно, належить літописцю; ⁸Хл.; Пог. — нараживансѣ; ⁹Хл.; Пог. — са^а; ¹⁰Літера ю перероблена з іншої. Хл.; Пог. — лодѣ; ¹¹Хл.; Пог. — вѣзитисѣ; ¹²Хл.; Пог. — ра^а; ¹³Хл.; Пог. — бжде^а; ¹⁴Хл.; Пог. — зау^а ра. Літери а та у творять лігатуру.

№ 34

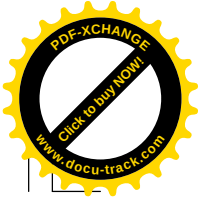
1285 р., не пізніше січня 10.— Галицький князь Лев Данилович повідомляє володимирсько-берестейського князя Володимира Васильковича про спустошення пограничних сіл довкола міста Щекарева краківсько-сандомирським князем Болеславом Семовитовичем і запрошує у зв'язку з цим узяти участь у поході проти нього та підняти проти Польщі Литву

Лист стосується міждержавних відносин і військових конфліктів між Галицько-Волинським та Краківським князівствами, розкриває заходи Лева Даниловича у справі організації відсічі Болеславу Семовитовичу за набіг його військ на руські землі. Текст документа свідчить про солідарність руських князів у боротьбі зі зовнішнім ворогом і підготовку спільного походу. Спустошення земель, які належать одному князю, є спільною образою і приниженням для іншого — „*сложимъ с себе соромъ стѣи*“, заявляє Лев у листі до Володимира. Документ у контексті Галицько-Волинського літопису ілюструє добросусідські відносини Володимирського князівства з Литвою, авторитет у тій країні Володимира Васильковича. У відповідь на запрошення взяти участь у поході литовці відповідають: „*Володимере добрын княже • правдивын можемъ за тѣ головы своѣ сложити • коли ти любо все есмы готовы*“ (Ипат., стб. 889). Спільні дії союзницьких південно-руських і литовських військ, як відомо, привели до повної поразки князя Болеслава.

Про документ дізнаємося зі списку, уміщеного в Галицько-Волинському літописі.

Структура списку відповідає структурі князівських середньовічних листів. Розпочинає його традиційна *інскрипція* „*Братє*“, далі лаконічно (надто лаконічно!) викладається зміст. Чи у збереженій клаузулі *диспозиції* повністю знайшов відображення текст оригіналу? Правдоподібно, ні. Він мусив бути більш розгорнутим, супроводжувався, очевидно, додатковими поясненнями подій, що мали місце в пограничних землях Русі. Зі згаданого речення про складання зі себе сорому незрозуміло для адресата, якого характеру цей сором, які його розміри і обставини виникнення. Надто коротко сформульована думка про потребу брати участь у поході. Слово „*пошли*“ навряд чи може вичерпувати запрошення вислати військо проти чужої країни. Отже, треба вважати, що текст документа зберігся не повністю. Він, правдоподібно, був більший, але скорочувався автором літопису. З нього були вибрані найістотніші, на думку літописця, елементи змісту, а „другорядні“, наприклад, про загін Болеслава, що складався з двохсот воїнів, про кількість знищених сіл та ін. могли бути використані з нього літописцем безпосередньо у контексті літопису. Така практика була характерною, зокрема, під час пізнішого редагування літописів (див. II, № 2 та ін.). Можливо, що окремі скорочення подібного характеру саме у цьому випадку належали пізнішим редакторам чи переписувачам літопису. Втім, автентичність документа не підлягає сумніву.

Місце складання документа не відоме. Він, як і всі інші князівські листи, цитовані у літописах, без дати. Підставою для її встановлення, приблизно кінець січня — початок лютого 1285 р., послужила дата походу хана Телебути і темника Ногая з участю руських князів в Угорщину. Цей похід закордонні джерела датують 1285 р. (*Historiae Hungaricae.*, vol. II, p. 226; *Mon. Germ. hist.* ..., t. IX, p. 657, 713 (*Continuatio Vindobonensis*, t. X, vol. 10 — *Anno Augustiani*). Отже, час походу дає змогу реконструювати дату створення документа. Водночас німецькі літописи повідомляють, що похід розпочався на початку року: золотоординці мали б перейти угорський кордон десь у січні. Згадані *Anno Augustiani* фіксують дату „*circa purificationem*“ (біля свята Господнього обрізання, дослівно „близько очищення“, тобто 1 січня), а „*continuatio Vindobonensis*“ — „*post Nativitatem Domini*“ (після народження Господнього, тобто після 25 грудня). Князь Лев Данилович, який брав участь у цьому поході, дізнавшись по дорозі про спустошення його пограничних земель Болеславом Семовитовичем, повертається від угорського кордону. Прибувши додому, очевидно, не раніше кінця першої декади січня, він тут же (у Галицько-Волинському літописі ці відомості викладаються в контексті однієї статті) висилає посла з листом (відкладання справи могло бути недовготривалим) і збирається у похід. У літописі повідомляється: „и приѣхѧ домовѧ и сжалиси ѡ бывшемѧ • ѡже Болеславѧ воевалѧ его землю • и посла ко братоу своему Володимерови“ (Ипат., стб. 888). Припускаємо, що досліджуваний лист був написаний не пізніше 10 січня 1285 р.

Місцезнаходження оригіналу документа не відоме. Лист зберігся у шести списках одного і того ж дипломатичного виду.

1. (Ипат.). Список Іпатіївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Ипат.** Текст на чотирьох неповних рядках кол. 295 арк.

2. (Хл.). Список Хлебниковського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Хл.** Текст на двох неповних рядках кол. 748 с.

3. (Пог.). Список літописного кодексу з колекції М. Погодіна. Див. II, № 1. **Пог.** Текст на двох неповних рядках кол. 668 с.

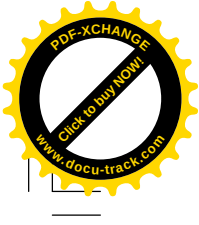
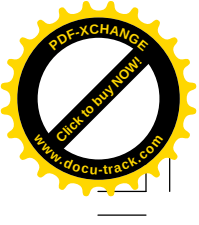
4. (Бундур). Список літописного кодексу Марка Бундура. Див. II, № 1. **Бундур.** Текст на двох неповних рядках 221 арк.

5. (Єрм.). Список Єрмолаївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Єрм.** Текст на двох неповних рядках 279 арк.

6. (Крак.). Список Краківського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Крак.** Текст на трьох неповних рядках 828 с.

Опубл.: ПСРЛ, т. II, 1843, с. 210; Петрушевич, с. 118; Ипат., стб. 586; ПСРЛ, т. II, 1908, стб. 888; Коструба, ч. 2, с. 87—88 (укр. перекл.); ПСРЛ, т. II, 1962, стб. 888 (факсим., 1908); Махновець. ЛР, с. 434 (укр. перекл.); Староруські київ. і гал.-вол. літ. ..., с. 373, 710 (факсим. **Хл., Пог. і Крак.** списків).

Текст

Публікується як док. № 1 (Розділ II).

Братє сложимъ¹ с² себе соромъ³ сѣи⁴ пошли⁵ возведи⁶ Литвою на Болеслава.

№ 35

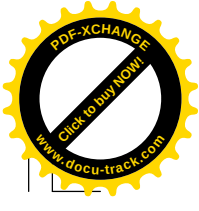
1285 — початок 1286 рр. [Мельник].— Галицький князь Лев Данилович просить свого сина холмського князя Юрія не брати участі разом з Литвою у поході проти Болеслава Семовитовича, оскільки литовці можуть помститися йому за вбивство князя Войшелка Міндовговича

Поява досліджуваного документа пов'язана з продовженням військового конфлікту між руськими князями і Болеславом Семовитовичем (краківсько-сандомирський князь „исполнившоуся своего безоумья• и не престашеть злок творя• Володимѣроу князю• и Юрьки“) (Ипат., стб. 891) та підготовкою Володимира Васильковича і Юрія Львовича до чергового військового походу. Лист показує нове залучення у військову коаліцію Литви (пор. II, № 32), засвідчує переживання Лева Даниловича за сина, якого можуть убити литовці за провини батька.

Текст листа зберігся у списках, що уміщені на сторінках різних редакцій Галицько-Волинського літопису. Вони є найдавнішими сьогодні списками документа. За канцелярсько-діловодною формою є звичайним диктатом князя для посла, що відряджався до Юрія Львовича на Холмщину. Структура документа відповідає будові багатьох князівських листів, створюваних на той час князівськими канцеляріями. У Галицько-Волинському літописі повідомляється про нього, що під час того як князь Юрій Львович перебував у Мельнику („в Мѣлицѣ“), готуючись до походу, „присла [посла] к нему ѿць его Левъ“ із цим листом. Князь прислухається до порад батька, „Юрь же не понде• по ѿтнѣ словѣ• по посла рать свою“ на чолі з дворськими (Ипат., стб. 891). Достовірність документа не викликає застережень.

Місце складання документа не відоме. Дата його — 1285 — початок 1286 рр., приблизна, ґрунтується на зіставленні відомостей з контексту Галицько-Волинського літопису і окремих повідомлень у зарубіжних джерелах. Після опису військової відплати руських князів за пограничні спустошення їхніх земель, учинені Болеславом, що були на початку і протягом 1285 р., літописець уточнює, що Болеслав „быс^т же по си^х“ робить нові

¹ Хл.; Пог. — слож^и; ² Хл.; Пог. — сѣ; ³ У рукописі літера с не чітка; ⁴ Хл.; Пог. — сѣи^и; ⁵ Хл.; Пог. — по^или; ⁶ Хл.; Пог. — възве^и.

набіги „не перестають злоч творѧ“. Підготовка до відсічі і спровадження на Русь литовських військ припадає, напевно, на 1285 р. Могли, однак, ці події відбуватися і наступного, 1286 р. Саме під цим роком одна з мало-польських хронік уміщує записку про наступ Литви і Русі на місто Гостинь, але учасником цього походу виступає також мазовецький князь Конрад (Mon. Pol. hist. ..., t. 3, p. 185). Не маючи докладніше аргументованих відомостей про час проходження цих подій, припускаємо, що саме з кінцем 1285 — початком 1286 рр. треба пов'язувати складання листа і приїзд з ним у місто Мельник до князя Юрія посла від князя Лева Даниловича.

Місцезнаходження оригіналу листа не відоме. Зберігся у шести основних списках одного і того ж дипломатичного виду.

1. (Ипат.). Список Іпатіївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Ипат.** Текст на чотирьох неповних рядках кол. 295 арк.

2. (Хл.). Список Хлебниковського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Хл.** Текст на трьох неповних рядках кол. 750 с.

3. (Пог.). Список літописного кодексу з колекції М. Погодіна. Див. II, № 1. **Пог.** Текст на трьох неповних рядках кол. 670 с.

4. (Бундур). Список літописного кодексу Марка Бундура. Див. II, № 1. **Бундур.** Текст на двох неповних рядках 221 зв. арк.

5. (Єрм.). Список Єрмолаївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Єрм.** Текст на трьох неповних рядках 280 арк.

6. (Крак.). Список Краківського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Крак.** Текст на трьох неповних рядках 831 с.

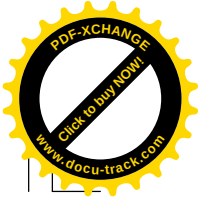
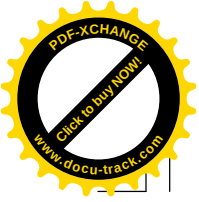
Опубл.: ПСРЛ, т. II, 1843, с. 211; Петрушевич, с. 120; Ипат., стб. 587; ПСРЛ, т. II, 1908, стб. 891; Коструба, ч. 2, с. 89 (укр. перекл.); ПСРЛ, т. II, 1962, стб. 891 (факсим., 1908); Махновець. ЛР, с. 435 (укр. перекл.); Старо-руські київ. і гал.-вол. літ. ..., с. 374, 711 (факсим. **Хл.**, **Пог.** і **Крак.** списків).

Текст

Публікується як док. № 1 (Розділ II).

Сноу мон Юри¹. Не ходи самъ² с³ Литвою⁴. оубилъ⁵ іа⁶ князѧ
ихъ⁷ воншека⁸. либо восхотѧтъ⁹ мьсть створити¹⁰.

¹Хл.; Пог. — юрін; ²Хл.; Пог. — не хѡ^{лн} са^{лн}; ³Хл.; Пог. — з; ⁴Хл.; Пог. — далі и; ⁵Хл.; Пог. — оуби^л; ⁶Літера іа перероблена з и, а далі проглядається зішкрябане х; ⁷Хл.; Пог. — ѧ; ⁸Хл. — вонше^л ка; ⁹Хл.; Пог. — вѣсхотѧ^л; ¹⁰Хл.; Пог. — мьсть оучинити.

№ 36

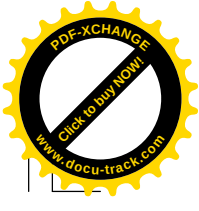
1287 р., середина грудня. Військовий стан поблизу річки Сян.— Володимирсько-берестейський князь Володимир Василькович у присутності золотоординських „рядців“ оголошує про намір передати у спадок після своєї смерті луцькому і дубенському князю Мстиславові Даниловичу всі землі і міста Володимирського князівства

Розглядуваний документ є попередньою офіційною заявою князя-володаря про передання свого князівства іншому князю. Належить до розпорядчо-установчих (статутних) актів, оголошених і складених у вигляді повідомлення, на основі якого на випадок смерті експонента мав змінюватися правовий статус князівства в державному масштабі. Оголошення про передання Володимиром Васильковичем князівства в одні руки, а саме двоюрідному братові Мстиславу Даниловичу при житті інших князів-претендентів (зокрема брата Лева Даниловича), засвідчує задум князя зберігати статус неподільності своїх земель. Санкціонуючий момент і гарант цього рішення, а також недопущення можливих посягань інших князів на ці землі, отже, зміна наявного політично-адміністративного становища князівства в майбутньому засвідчені присутністю під час оголошення та складання акта золотоординських ханів Телебути і Алгуя („црѣихъ и при его радѣцахъ“). Це підтверджує також лист Мстислава до Лева, писаний у той же час (II, № 63). Вибір Володимиром Васильковичем луцького і дубенського князя, а не галицького Лева чи його сина Юрія, що посідав Холм та інші міста, своїм наступником, проливає світло на неоднакове ставлення князя-експонента під кінець свого життя до двоюрідних братів-князів. Аналогічного змісту документи у руській дипломатиці XIII ст. не відомі.

Досліджуваний документ відомий тільки зі списків, що уміщені на сторінках Галицько-Волинського літопису. Спосіб його будови, зокрема, наявність у ньому *інскрипції*, вираженої зверненням „Братє“, засвідчує епістолярний стиль акта і вказує на напівприватну („до відома надіслану“) форму документа, нетипову для пам'яток розпорядчо-статутного характеру. Цей захід, очевидно, треба оцінювати як попередній крок Володимира Васильковича, що був вимушений станом здоров'я князя (це, зрештою, доказують пізніші заповіти, як основні документи з цього питання, II, № 45—46). Складання цього листа водночас не було позбавлене юридичної ваги.

Документ не викликає застережень щодо своєї достовірності. Про нього в жодному разі не можна говорити як про звичайну „мову“ князя. Після складання його „нача слати“ (Ипат., стб. 897). Про його реальну бутність свідчать інші листи князя Володимира Васильковича, що складалися саме з приводу появи описуваного документа (II, № 37, 42—43), а також листи-відповіді (II, № 39, 44). Доводять це також розвиток подій, пов'язаних зі справою передання князівства, що фіксує Галицько-Волинський літопис, і окремі документи (Ипат., стб. 904—909 та ін.; II, № 47—48). Привертає увагу під цим кутом зору порівняльний текстологічний аналіз досліджу-

ваного документа і заповіту Володимира Васильковича — офіційного акта про передання у спадок Володимирського князівства князю Мстиславові Даниловичу (II, № 46), тексти яких близькі. Однак основним аргументом на користь автентичності досліджуваного документа є покликання на нього у Мстиславовому листі-згоді розпочати складання грамот на передання князівства: „**даю ти землю свою всю и города по своему животу**“ (II, № 44). Крім того, як подає згаданий літопис, князь Володимир Василькович повідомляє про своє рішення князям, які в короткому часі надсилають йому відповіді: „**нача слати ко братоу своему Мстиславу**“ (Ипат., стб. 897—898). З цього ж приводу відряджались послы до Лева Даниловича і його сина Юрія.

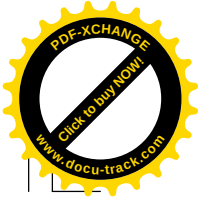
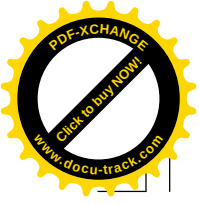
Слова князя як диктат записані писарем канцелярії у польових умовах, у стані неподалік р. Сяну (Там само., стб. 897). Дата його — середина грудня 1287 р., встановлюється на підставі подій, які відбувалися протягом цього і наступного років включно з місяцем вереснем. Основними вихідними датами, що підтверджуються документально, є третій з ряду у 1287 р. похід монголо-татарських орд на Польщу (Mon. Pol. hist. ..., t. 2, p. 852, 990; t. 3, p. 51, 76) та смерть польського князя Лешка Чорного, що припадає на 30 вересня 1288 р. (Mon. Pol. hist. ..., t. 3, p. 52; Balzer, s. 332—333). Датування досліджуваного документа безпосередньо пов'язується з походом золотоординців у 1287 р. Ця дата творить підставу для встановлення дати року документа. Водночас вдається конкретизувати дату походу, відповідно, і дату документа в межах міста. Галицько-Волинський літопис повідомляє, що похід військ почався „**наставши ж з'їмъ**“ (Хл. і Пог. списки). Це датування уточнює один із літописних записів про те, що „**татари прийшли перед Різдом**“ у Польщу (Mon. Pol. hist. ..., t. 2, p. 852, 990; t. 3, p. 51, 76), отже, не пізніше 25 грудня 1287 р. Але князь-експонент документа Володимир Василькович, залучений спочатку у похід, як відомо, через свою хворобу, не заходить до Польщі. Хан Телебуга його відпускає додому з Надсяння, що могло відбутися приблизно наприкінці першої — на початку другої декади грудня. Тоді ж князь „**сотъсноувъси немощю • тѣла своего**“, не покидаючи своїх у присутності „**црѣхъ и при его рѣдѣцахъ**“, складає документ і шле з ним посла у стан Мстислава Даниловича, а також повідомляє про це Лева Даниловича та Юрія Львовича (II, № 37). Припускаємо, що це відбулося не раніше середини грудня 1287 р. „**Посем же**, — відзначено у літописі, — **поне Тельбуга • в Лахы и Алгоуи с нимъ • вси князи а Володимѣра воротниша • назадъ**“ (Ипат., стб. 898).

Місцезнаходження оригіналу листа не відоме. Зберігся в одному дипломатичному виді та шести основних списках.

1. (Ипат.). Список Іпатіївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Ипат.** Текст на семи неповних рядках кол. 297 зв. арк.

2. (Хл.). Список Хлебниковського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Хл.** Текст на чотирьох неповних рядках кол. 754 с.

3. (Пог.). Список літописного кодексу з колекції М. Погодіна. Див. II, № 1. **Пог.** Текст на чотирьох неповних рядках кол. 675 с.

4. **(Бундур).** Список літописного кодексу Марка Бундура. Див. II, № 1. **Бундур.** Текст на трьох неповних рядках 223 арк.

5. **(Єрм.).** Список Єрмолаївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Єрм.** Текст на чотирьох рядках 281 зв. арк.

6. **(Крак.).** Список Краківського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Крак.** Текст на шести неповних рядках 835 с.

Опубл.: ПСРЛ, т. II, 1843, с. 213; Петрушевич, с. 123; Ипат., стб. 591; Огоновський, с. 249; ПСРЛ, т. II, 1908, стб. 898; Коструба, ч. 2, с. 93 (укр. перекл.); Др.-русс. лет., с. 302 (рос. перекл.); ПСРЛ, т. II, 1962, стб. 898 (факсим., 1908); Махновець. ЛР, с. 437 (укр. перекл.); Староруські київ. і гал.-вол. літ., с. 376, 713 (факсим. **Хл.**, **Пог.** і **Крак.** списків).

Текст

Публікується як док. № 1 (Розділ II).

Братє видишь мою немоць¹ • вже² не могу а ни оу мене дѣтти³ •
а даю тобѣ братоу⁴ своєму • землю⁵ свою всю и города по своемъ⁶
животѣ • а се ти даю при црѣхъ⁷ и при его рѣдѣцахъ⁸ •

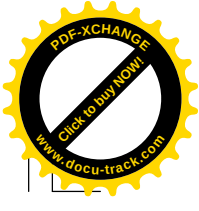
№ 37

1287 р., середина грудня. Військовий стан поблизу річки Сян.— Володимирсько-берестейський князь Володимир Василькович повідомляє галицького князя Лева Даниловича та його сина Юрія Львовича про своє рішення передати після смерті у спадок луцькому та дубенському князю Мстиславові Даниловичу Володимирське князівство

Документ є офіційним повідомленням князя-експонента князям сусідніх Галицького і Холмського князівств про намір оформлення акта передавання Володимирського князівства. Такий захід, правдоподібно, відображає давню руську правову традицію.

Досліджуваний документ знаємо лише з його списків, що уміщені у Галицько-Волинському літописі. Вони найдавніші, інші протографи — невідомі. За діловодною формою є типовим диктатом князя для посла, який відряджався з ним до князя Лева Даниловича та його сина. У літописі повідомляється: „и посла Володимѣръ • ко братоу ко Львови • ко сыновцю ко Юрьеви с тѣми словы“ (Ипат., стб. 898).

¹ Хл.; Пог. — немо^ч; ² Хл.; Пог. — аже; ³ Хл.; Пог. — дѣтти; ⁴ Хл.; Пог. — бра^ту. Літери а та у творять лігатуру; ⁵ Пог. — зе^млю; ⁶ Хл.; Пог. — своє^м; ⁷ Хл.; Пог. — црѣ^х; ⁸ Склад ца написаний іншим чорнилом по зішкрябаному. Хл.; Пог. — прѣ его рѣ^дцахъ.

Списки, які реконструюються на основі згаданого літопису, повністю не передають тексту документа. На їх основі важко судити про структуру і первісну форму, які нагадують радше уривок більшого акта. Проте автентичність його не викликає застережень. Поява документа пов'язана зі заявою Володимира Васильовича у цій справі (II, № 35). Після складання документа, як свідчить літопис, до відома князів були розіслані також інші листи (II, № 38), відома відповідь Лева Даниловича на досліджуваний документ. Він складався в один і той же час і в одному і тому ж місці, що й лист Володимира Васильовича про намір передати своє князівство князю Мстиславові Даниловичу (II, № 35), тобто в половині грудня 1287 р. на Присянні.

Місцезнаходження оригіналу документа не відоме. Дійшов до нас в одному дипломатичному виді та шести основних списках.

1. (Іпат.). Список Іпатіївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Іпат.** Текст на чотирьох неповних рядках кол. 297 зв. арк.

2. (Хл.). Список Хлебниковського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Хл.** Текст на трьох неповних рядках кол. 754 с.

3. (Пог.). Список літописного кодексу з колекції М. Погодіна. Див. II, № 1. **Пог.** Текст на трьох неповних рядках кол. 675 с.

4. (Бундур). Список літописного кодексу Марка Бундура. Див. II, № 1. **Бундур.** Текст на двох неповних рядках 223 арк.

5. (Єрм.). Список Єрмолаївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Єрм.** Текст на двох неповних рядках 282 арк.

6. (Крак.). Список Краківського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Крак.** Текст на двох неповних рядках 835 с.

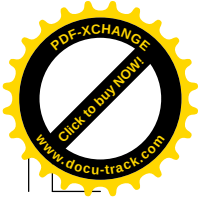
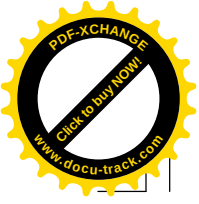
Опубл.: ПСРЛ, т. II, 1843, с. 213; Петрушевич, с. 123; Ипат., стб. 591; Огоновський, с. 249; ПСРЛ, т. II, 1908, стб. 898; Коструба, ч. 2, с. 94 (укр. перекл.); Др.-русс. лет., с. 302 (рос. перекл.); ПСРЛ, т. II, 1962, стб. 898 (факсим., 1908); Махновець. ЛР, с. 437 (укр. перекл.); Староруські київ. і гал.-вол. літ. ..., с. 376, 675 (факсим. **Хл., Пог. і Крак.** списків).

Текст

Публікується як док. № 1 (Розділ II).

Се вама¹ повѣдаю²• далъ³ есмь⁴ братоу⁵ своему Мъстиславоу•
землю свою и города•

¹Хл.; Пог. — ва^а; ²Хл.; Пог. — літера ѣ дописана у вигляді лігатури до літери в; ³Хл.; Пог. — да^а; ⁴Хл.; Пог. — єми; ⁵Хл. — бра^т ѣ. Літери а та ѣ творять лігатуру.

№ 38

1287 р., середина грудня.— Галицький князь Лев Данилович приймає до відома рішення володимирського і берестейського князя Володимира Васильковича про передання князю луцькому і дубенському Мстиславові Даниловичу Володимирського князівства і висловлює нейтралітет щодо статусу цих земель після його смерті

Документ є відповіддю галицького князя на офіційне оголошення Володимира Васильковича про передання у спадок князю Мстиславові Даниловичу Володимирського князівства (II, № 35). Засвідчує статус дипломатичних відносин між князівствами, водночас ставлення Лева Даниловича до наміру Володимира Васильковича здійснити задуманий захід. Як свідчать наступні події, заява Лева стала тимчасовою дипломатичною відповіддю володимирсько-берестейському князю, згодом він звертається до нього з проською віддати йому Берестя (II, № 59).

За діловодно-канцелярською формою лист є канцелярським диктатом князя послові. Припускаємо, що переслався він послом Володимира Васильковича, який привіз повідомлення для Лева Даниловича. Літописець уміщує ці відомості на сторінках літопису підряд, після листа князя Володимира, з яким Лев Данилович ознайомився через посла. Тут же інформується про відповідь Лева: „*Левъ же рече Володимѣроу*“ (Ипат., стб. 898).

Відомий документ лише у копіях, списках, внесених літописцем у Галицько-Волинський літопис. Його автентичність не викликає сумніву.

Де був написаний документ князем Левом Даниловичем і звідки привіз його посол Володимира Васильковича,— не відомо. Основуючись на тому, що Володимир Василькович писав листа у військовому стані під Сяном і з нього саме направляв посла зі своїм листом до Лева Даниловича та Юрія Львовича, які також перебували на тимчасовому відпочинку під час походу, можемо припускати, що це відбувалося ще до переходу кордону Польщі, тобто десь на західних окраїнах Галицького князівства. Щодо часу написання документа, то він збігається з часом появи листа Володимира Васильковича. Його переслав, як відзначалося, Лев Данилович через володимирського посла, що могло становити різницю в один—два дні. Умовно відносимо складання листа Левом Даниловичем до середини грудня 1287 р. (II, № 36).

Місцезнаходження оригіналу документа не відоме. Існує у шести списках одного і того ж дипломатичного виду.

1. (Ипат.). Список Іпатіївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Ипат.** Текст на шести неповних рядках кол. 297 зв. арк.

2. (Хл.). Список Хлебниковського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Хл.** Текст на чотирьох неповних рядках кол. 754—755 с.

3. (Пог.). Список літописного кодексу з колекції М. Погодіна. Див. II, № 1. **Пог.** Текст на чотирьох неповних рядках кол. 675 с.

4. (Бундур). Список літописного кодексу Марка Бундура. Див. II, № 1. **Бундур.** Текст на трьох неповних рядках 223 зв. арк.

5. (Єрм.). Список Єрмолаївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Єрм.** Текст на трьох неповних рядках 282 арк.

6. (Крак.). Список Краківського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Крак.** Текст на чотирьох неповних рядках 835—836 с.

Опубл.: ПСРЛ, т. II, 1843, с. 213—214; Петрушевич, с. 123; Ипат., стб. 591; Огоновський, с. 250; ПСРЛ, т. II, 1908, стб. 898; Коструба, ч. 2, с. 94 (укр. перекл.); Др.-русс. лет., с. 302 (рос. перекл.); ПСРЛ, т. II, 1962, стб. 898 (факсим., 1908); Махновець. ЛР, с. 437 (укр. перекл.); Староруські київ. і гал.-вол. літ. ..., с. 376, 713 (факсим. **Хл.**, **Пог.** і **Крак.** списків).

Текст

Публікується як док. № 1 (Розділ II).

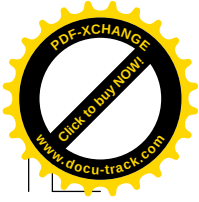
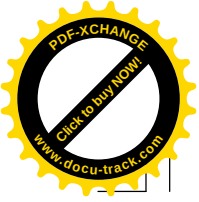
Тако и гораздо¹• вже² єси далъ³ мнѣ⁴• под нимъ⁵• мѣци⁶ искати
по твоємъ животѣ⁷ а вси ходимъ⁸ подъ бѣмъ⁹• абы мѣ¹⁰• далъ бѣ¹¹
и¹² своимъ¹³ мочи изволодѣти¹⁴• в се время.

№ 39

1287 р., кінець грудня. [Луцьк].— Луцький і дубенський князь Мстислав Данилович повідомляє галицького князя Лева Даниловича про рішення володимирсько-берестейського князя Володимира Васильковича передати йому у спадок після своєї смерті Володимирське князівство

Перед нами перший відомий сьогодні документ князя Мстислава Даниловича. Його поява розглядається у контексті подій, пов'язаних зі заявою володимирсько-берестейського князя передати князівство в руки Мстислава Даниловича. Безпосередньою метою складання і пересилання

¹ Хл.; Пог. — гараздо; ² Хл.; Пог. — аже; ³ Хл.; Пог. — да^А; ⁴ Текст зіпсований, замість под нимъ• ци поставлено под нимъ• мѣци, причому мѣ виправлено на мѣ, а над мѣ іншим чорнилом під титлою дописано н. Хл.; Пог. — пѣ нѣмъ цѣ; ⁵ Хл.; Пог. — твоє^А живо^Т д; ⁶ Хл. — ходи^А; Пог. — хѣ^А мѣ; ⁷ Хл. — пѣ бѣ^А; Пог. — пѣ бѣ^А; ⁸ Хл.; Пог. — ми; ⁹ Хл.; Пог. — бѣ да^А; ¹⁰ Хл.; Пог. — немає; ¹¹ Хл.; Пог. — свои; ¹² Хл. — изволодѣ.

документа було, з одного боку, утвердження в колах верхівки дворів сусідніх князівств думки про майбутнє право Мстислава на князівство („а се азъ молви со мною • што восхочешъ“), а з другого — він становить офіційне доведення до відома всіх потенційних претендентів про неподільність князівства („далъ ми землю свою всю и города“), а отже, оберігання його від можливих пізніших посягань на нього. Зміст досліджуваного листа певною мірою є розвитком основних положень листа Володимира Васильковича, адресованого Левові Даниловичу (ІІ, № 37), а також листа, що скеровувався Володимиром Васильковичем князю Мстиславові Даниловичу і „снѡв-цѡ своѡмоу“ Юрію Львовичу, про що згадується у літописі (Іпат., стб. 898). У зв'язку з цим можна припускати, що надсилання листів з подібним змістом Левові Даниловичу і його синові було узгодженим дипломатичним актом між володимирсько-берестейським і луцько-дубенським князівськими дво-рами.

Документ дійшов до нас у списках, що включені до тексту Галицько-Волинського літопису. За діловодною формою належить до канцелярських диктатів князя, що були подані для запису послові, який скеровувався з посольською місією у Галицьку землю. Для літопису могла бути використана копія протокольного запису документа, яка залишалася серед актів поточного діловодства канцелярії і зберігалась в архіві.

Лист автентичний. Писаний, правдоподібно, у Луцьку — столичному місті Волинського князівства, де жив князь Мстислав Данилович і працювала його канцелярія. Час написання документа збігається приблизно з часом складання і відправлення листа Володимира Васильковича князю галицькому Левові Даниловичу та відповіддю останнього князю Володимиру, що відбувалося у другій половині грудня 1287 р. (ІІ, № 37—38). Оскільки в літописі згадано, що саме „посемъ посла Мъстиславъ • ко братѡу ко Льови“ (Іпат., стб. 898), то умовно відносимо його написання до останніх днів грудня 1287 р.

Місцезнаходження оригіналу листа не відоме. Зберігся в одному дипломатичному виді і шести основних списках.

1. (Іпат.). Список Іпатіївського літописного кодексу. Див. ІІ, № 1. **Іпат.** Текст на восьми неповних рядках кол. 297 зв. арк.

2. (Хл.). Список Хлебниковського літописного кодексу. Див. ІІ, № 1. **Хл.** Текст на п'яти неповних рядках кол. 755 с.

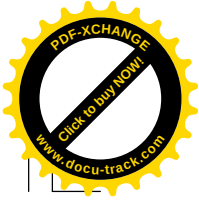
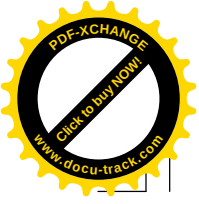
3. (Пог.). Список літописного кодексу з колекції М. Погодіна. Див. ІІ, № 1. **Пог.** Текст на чотирьох неповних рядках кол. 675 с.

4. (Бундур). Список літописного кодексу Марка Бундура. Див. ІІ, № 1. **Бундур.** Текст на семи неповних рядках 224 арк.

5. (Єрм.). Список Єрмолаївського літописного кодексу. Див. ІІ, № 1. **Єрм.** Текст на десяти неповних рядках 282 зв. арк.

6. (Крак.). Список Краківського літописного кодексу. Див. ІІ, № 1. **Крак.** Текст на п'яти неповних рядках 836 с.

Опубл.: ПСРЛ, т. II, 1843, с. 214; Петрушевич, с. 123; Ипат., стб. 591—592; Огоновський, с. 250; ПСРЛ, т. II, 1908, стб. 898; Коструба, ч. 2, с. 94 (укр. перекл.); Др.-русс. лет., с. 302 (рос. перекл.); ПСРЛ, т. II, 1962, стб. 898 (факсим., 1908); Махновець. ЛР, с. 437 (укр. перекл.); Староруські київ. і гал.-вол. літ. ..., с. 376, 713 (факсим. **Хл.**, **Пог.** і **Крак.** списків).

Текст

Публікується як док. № 1 (Розділ II).

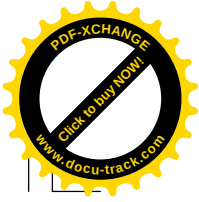
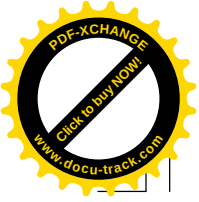
Се же¹ брате² мон• Володимиръ³ далъ⁴ ми землю⁵ свою всю и города• а чего⁶• восхочешъ⁷• чего исхати по животѣ брата моего и своего• все же ти⁸ црѣ⁹• а се црѣ¹⁰• а се азъ молви¹¹ со мною• што восхочешъ¹²•

№ 40

1288 р., січень. Кам'янець.— Володимирський князь Володимир Василькович вимагає від свого оголошеного наступника луцького і дубенського князя Мстислава Даниловича припинити самовільне роздавання земель боярам у його князівстві

Документ належить до актів епістолярного жанру, що виходили з князівської канцелярії. Літописець називає його „жалобою“ (Ипат., стб. 900). Зміст документа виражає образ і докір князя Володимира Васильковича князю-спадкоємцю Мстиславові Даниловичу з приводу порушення ним умови щодо термінів особистого і самостійного правління у Володимирському князівстві („а при моем ти животѣ не востопатиса ни во что“) і самочинного розпоряджання його землями. Сам лист не називає вчинків Мстислава. Про них, однак, дізнаємось з літопису — Мстислав, розійшовшись з Телебугою і прямуючи додому після походу на Польщу, „даєть городъ• Всеволожь богаромъ• и села роздаєть“ (Там само). Зміст документа характеризує відносини між князями, проливає світло на особу Мстислава та ставлення його до Володимира Васильковича, що знаходить вияв у завчасному його тяжінні до влади над Володимирським князівством. Це прагнення до влади Мстислава над Володимирським князівством, як відомо, знаходить уже часткове засвідчення у листуванні з Левом Даниловичем (II, № 38). Документ розкриває також морально-етичні підстави звинувачень, висловле-

¹ Хл. — ж; Пог. — *; ² Хл.; Пог. — бра^т; ³ Хл.; Пог. — вол^н меръ; ⁴ Хл.; Пог. — да^а; ⁵ Хл.; Пог. — зє^н лю; ⁶ Хл.; Пог. — а чен; ⁷ Хл. — вѣсхочешъ; Пог. — вѣсхочє^ш; ⁸ Хл.; Пог. — оже се ти; ⁹ Хл.; Пог. — царевє; ¹⁰ Хл.; Пог. — пропущено; ¹¹ Хл.; Пог. — мовь; ¹² Хл.; Пог. — хочешъ.

них князем Володимиром („ты мене • ни на лькоу галъ • ни копьемъ ма еси добьѣлъ • ни из городовъ • монхъ • выбил ма есь • ратью • пришедъ на ма“), причини, чому Володимир передає своє князівство саме Мстиславові, а не його двоюрідному братові Левові Даниловичу або братаничу Юрію Львовичу. „Се же есмь оучинилъ,— повідомляє князь,— за гордостъ брата своего • [Лева Даниловича] и снѣца своего“ [Юрія Львовича].

Документ репрезентує одну з найбільших за обсягом тексту епістолярну пам'ятку, що вийшла з канцелярії Володимирського князівства. Про її текст дізнаємося лише з Галицько-Волинського літопису (Іл. 20).

За діловодно-канцелярською формою розглядуваний документ є диктатом князя для свого посла, якого він направляв з документом у Луцьк до князя Мстислава Даниловича: „и посла Володимѣръ • посолъ свои • со жаловою • ко братоу • своему Мъстиславоу“ (Ипат., стб. 900).

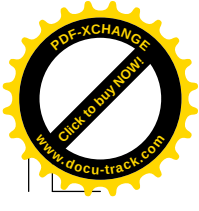
Автентичність документа не викликає застережень. Галицько-Волинський літопис подає причини його появи. Ними були розповіді слуг князя Володимира про роздавання згаданих сіл і міста Всеволожа князем Мстиславом Даниловичем. Водночас відома відповідь Мстислава князю Володимиру на обвинувачення останнього (ІІ, № 41).

Документ писаний у місті Кам'янці. Там саме на той час перебував князь-експонент, переїхавши з Любомля, щоб уникнути чергової зустрічі з золотоординцями, які повертали з походу на Польщу. Як повідомляється у літописі, князь „поѣха до Каменца • тоу же и лежаша во болясти свои“ (Ипат., стб. 899).

Дата документа — січень 1288 р. — встановлена на підставі опису подій, про які інформує Галицько-Волинський літопис, та досить конкретної дати походу полчищ Телебути і Алгуя на Польщу. Цей похід розпочався у третій декаді грудня 1287 р. (пор. ІІ, № 36 та ін.). Приблизно у той час — у 20-х числах грудня, повертається з Присяння, покинувши через хворобу золотоординців, князь Володимир Василькович у місто Володимир, звідки, пробувши „мало днѣи“, їде через Любомль і Берестя (в Бересті затримується два дні) до Кам'янця. У Кам'янці князь залишається доти, доки („миновшим же днемъ нѣколичемъ“) не одержує вістки, що монголо-татари покинули Польщу і прямують на схід, минаючи Волинь. Тоді ж його повідомляють про адміністративні зловживання Мстислава. Враховуючи, з одного боку, час перебування золотоординців у Польщі (Грушевський. Хронологія., т. ХІІ, с. 55—56; Махновець. ЛР, с. 438), а з другого — переїзди та зупинки Володимира Васильковича у Володимирі, Любомлі, Бересті та Кам'янці, нарешті, час, який відводився для складання тексту, досліджуваний лист міг з'явитися лише у січні 1288 р.

Місцезнаходження оригіналу документа не відоме. Зберігся у шести основних списках.

1. (Ипат.). Список Іпатіївського літописного кодексу. Див. ІІ, № 1. **Ипат.** Текст на 18 неповних рядках кол. 298—298 зв. арк.

2. (Хл.). Список Хлебниковського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Хл.** Текст на десяти неповних рядках кол. 756 с.

3. (Пог.). Список літописного кодексу з колекції М. Погодіна. Див. II, № 1. **Пог.** Текст на дев'яти неповних рядках кол. 676—677 с.

4. (Бундур). Список літописного кодексу Марка Бундура. Див. II, № 1. **Бундур.** Текст на семи неповних рядках 224 арк.

5. (Єрм.). Список Єрмолаївського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Єрм.** Текст на десяти неповних рядках 282 зв. арк.

6. (Крак.). Список Краківського літописного кодексу. Див. II, № 1. **Крак.** Текст на дев'яти неповних рядках 837 с.

Опубл.: ПСРЛ, т. II, 1843, с. 214; Петрушевич, с. 124—125; Ипат., стб. 593; Огоновський, с. 251; ПСРЛ, т. II, 1908, стб. 900; Коструба, ч. 2, с. 95 (укр. перекл.); Др.-русс. лет., с. 303 (рос. перекл.); ПСРЛ, т. II, 1962, стб. 900 (факсим., 1908); Махновець. ЛР, с. 438 (укр. перекл.); Староруські київ. і гал.-вол. літ. ..., с. 377, 714 (факсим. **Хл.**, **Пог.** і **Крак.** списків).

Текст

Публікується як док. № 1 (Розділ II).

Братє• ты мене• ни на лькоу¹ галъ²• ни копьемъ ма еси добьль³•
ни из городовъ• монхъ• вывил⁴ ма есь⁵• ратью⁶• пришедъ⁷ на
ма• вже⁸ сажо⁹ чиниши надо¹⁰ мною ты ми братъ¹¹ есь¹²• а дроугин¹³
ми братъ¹⁴ Левъ• а сыновечъ¹⁵ ми¹⁶• Юрьи¹⁷• галъ¹⁸ же оу вась•
трехъ¹⁹ избралъ²⁰ есмь²¹• тебе ѡдиног²²•и далъ²³ ти есмь• землю
свою всю• и города• по своемъ²⁴ животѣ•а при моемъ²⁵ ти²⁶ животѣ
не востѡпатиса²⁷ ни во²⁸ что же²⁹• се же есмь³⁰ оучинилъ³¹ за
гордостъ брата своего• и снѣца³² своего• далъ есмь³³ тобѣ землю³⁴
свою•

¹Виправлено на полоноу, де склад по дописаний над рядком під дужкою, перший склад з ъ виправлено на о, к — на н. **Хл.**; **Пог.** — на полкоу; ²**Хл.**; **Пог.** — алъ; ³Так у рукописі **Хл.**; **Пог.** — копїе^м са еси мене добо^а; ⁴**Хл.**; **Пог.** — мон^х вывил^а; ⁵**Хл.**; **Пог.** — еси; ⁶**Хл.**; **Пог.** — ра^тю; ⁷**Хл.**; **Пог.** — прише^а; ⁸**Хл.**; **Пог.** — иже тако; ⁹**Хл.**; **Пог.** — иже тако; ¹⁰**Хл.** — на^а; ¹¹**Хл.**; **Пог.** — бра^а; ¹²**Хл.**; **Пог.** — еси; ¹³**Хл.** — дроугин; **Пог.** — дроугин; ¹⁴**Хл.**; **Пог.** — як 11; ¹⁵У рукописі літера ч виправлена на ц. **Хл.**; **Пог.** — снѡвечъ; ¹⁶Далі декілька літер зішкрябано; ¹⁷**Хл.**; **Пог.** — Юрін; ¹⁸**Хл.**; **Пог.** — азъ; ¹⁹**Хл.**; **Пог.** — ва^а тре^х; ²⁰**Хл.**; **Пог.** — избра^а; ²¹**Хл.**; **Пог.** — есмъ; ²²**Хл.** — однно^{го}; **Пог.** — одиног; ²³**Хл.**; **Пог.** — да^а; ²⁴**Хл.** — своемъ; ²⁵**Хл.**; **Пог.** — мое^м; ²⁶**Хл.**; **Пог.** — пропущено; ²⁷**Хл.**; **Пог.** — встѡпатиса; ²⁸**Хл.**; **Пог.** — въ; ²⁹**Хл.**; **Пог.** — что^ж; ³⁰**Хл.**; **Пог.** — есмъ; ³¹**Пог.** — оучини^а; ³²**Хл.**; **Пог.** — снѡвца; ³³**Хл.** — зѣ^млю; ³⁴**Хл.** — есмы.

